

ເຂົ້າໜົມ ຕັ້ງໜົມໄລ່ໂລງແຈ້ງ

ເຮືອງຮາວິພນຣຣມພິນບ້ານຈາກປະສບການຣ໌ແລະຄຳບອກເລ່າຂອງຄນແມ່ແຈ້ງ

593

ຝອຍທອງ (ສມບັຕິ) ສມວຄາ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
เชียงใหม่

เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

ผอຍທອງ សំវណា (សំបັត្តិ)

อักษรย่อ **ท้องถิ่น**

เลขหมู่ 390.09593
ฉ 145 ค

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC 003029

จัดระเบียบ น 46 ซ 9594

เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

ผอยทอง สมวธา (สมบัติ)

ISBN : 974-85443-3-8

ผู้จัดพิมพ์ : สภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม ร่วมกับ
โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อำเภอแม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่

บรรณาธิการ : ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

ออกแบบปก : ณัฐกร เลิศศักดิ์เดช

ออกแบบจัดหน้า : ณัฐกร เลิศศักดิ์เดช

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2546

จำนวนพิมพ์ : 1,000 เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท นพบุรีการพิมพ์ จำกัด

24/2 ถนนราชมรรคา ซอย 6 ตำบลพระสิงห์

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

โทร. 0-5327-9934, 0-5327-9117

คำนำ

ตัวดั่งสี เป็นจุดกำเนิดของหนังสือเล่มนี้ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปี จะต้องจัดเตรียมของเพื่อทำพิธีขึ้นตัวดั่งสีทุกบ้านเรือน ผู้เขียนได้อาศัยพี่สาวจัดเตรียมให้ เพราะเตรียมเองไม่เป็น ทั้งๆ ที่เป็นคน แม่แจ่มโดยกำเนิด

ขณะที่จัดเตรียมของเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2544 มองดูพี่สาวก็ อายุมากแล้ว (75 ปี) นึกไปว่าวันหนึ่งถ้าไม่มีพี่สาวจะอย่างไรกับการ จัดเตรียมของตามประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรมของแม่แจ่ม

บอกตัวเองตั้งแต่วันนั้นว่า จะต้องสอบถามแล้วจด เขียนไว้ให้ เป็นเรื่องเป็นราวเพื่อจะได้ทำเองหรือบุคคลอื่นๆ อ่านแล้วทำได้

ในวัยเด็กเคยช่วยพ่อแม่หยิบโน่นจับนี่ตามแม่แต่พ่อแม่บอก แต่ไม่ได้ จดจำรายละเอียดสิ่งที่จำได้คือทุกกิจกรรม พ่อ แม่ ลูก มีส่วนร่วมช่วยกัน สนุกสนานตามประสาที่เรียบง่าย ท่ามกลางธรรมชาติที่สวยงาม เมื่อ ถึงวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียนชีวิตเริ่มออกจากบ้านเกิดเข้าไปเป็นนักเรียน ประจำอยู่ในเมือง ได้เรียนรู้ซึมซับวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่งของสังคมเมือง

วัยทำงานจากบ้านเกิดไปหลายแห่ง ตามวิถีชีวิตของข้าราชการ ได้ไปอยู่ถึงเมืองหลวง.ระยะเวลา รวม 30 ปีที่ระเห่ร่อนไป ชีวิตเหมือน ต้นไม้ที่ขาดรากแก้ว ลืมรากเหง้าของตัวเอง

กลับบ้านเกิดอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ.2535 แทบไม่รู้จักแผ่นดินเกิดของตนเอง เกือบทุกอย่างเปลี่ยนไปทั้งที่อยู่อาศัย วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ธรรมชาติที่เคยสวยงาม สงบเงียบ สายน้ำที่เคยใสไหลเชี่ยวกลับแห้งขอด

เริ่มต้นศึกษา ค้นหาค้นคว้า จากชุมชน หมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่ออาจารย์ พระสงฆ์องค์เจ้า พ่อครู แม่ครู ที่ยังหลงเหลืออยู่ เพื่อสืบต่อ รากเหง้าของตนเองที่ขาดหาย

สิ่งที่ได้รับรู้มาทั้งหมดจากคำบอกเล่า จากความทรงจำของตัวเอง
ที่เคยประทับใจในอดีต เกิดเป็นข้อเขียนของหนังสือเล่มนี้

ขอขอบพระคุณต่อผู้เมตตาบอกเล่าประเพณีวัฒนธรรมและ
ความเป็นมาของแม่แจ่มแต่ดั้งเดิม ถ้าจะมีความตืออยู่บ้างในหนังสือเล่มนี้
ขอขอบแต่ท่าน

ขอขอบพระคุณ ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ผู้ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ
และคุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ผู้เป็นกัลยาณมิตรที่เชื้ออาทร ให้ทั้งคำ
แนะนำ บอกกล่าวแนวการเขียน ตรวจสอบความถูกต้องของคำพูด
ตลอดถึงการจัดรูปเล่มจนกระทั่งแล้วเสร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็น
การให้ที่ยิ่งใหญ่หาที่เปรียบมิได้

ขอบพระคุณผู้ให้ทุนในการจัดพิมพ์เบื้องต้น (10,000 บาท)
ซึ่งมีอาจารย์บุญทอง มุทุมมล ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม
ร่วมกับสำนักงานเลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม มอบให้จาก
งบประมาณของสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

“ผอยทอง”

5 ก.ค. 2545

คำนำ

เมื่อปลายปีที่แล้ว แม่ฝอยทอง สมวธา รองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่มมาพบและนำต้นฉบับ “เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” มาให้ดู และปรึกษาว่าอยากจะพิมพ์เป็นหนังสือเล่มให้ลูกหลานที่ท่านได้พยายามรวบรวมข้อมูลเรื่องราวของแม่แจ่มไว้ให้คนแม่แจ่มได้อ่านได้ศึกษาค้นคว้า

นานๆ ครั้งจะได้พบกับคนท้องถิ่นที่เขียนเรื่องราวของท้องถิ่นเอง เพื่อให้ลูกหลานได้สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป และให้คนภายนอกได้เรียนรู้เรื่องราวอันมีคุณค่าของท้องถิ่น ด้วยความชื่นชมในความตั้งใจในการทำหนังสือเล่มนี้ ผมจึงรับอาสาช่วยดูแลในเรื่องการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม โดยขอแรงณัฐกร เลิศศักดิ์เดช เป็นผู้ช่วยจัดทำรูปเล่มและประสานงานกับโรงพิมพ์ให้

เสน่ห์ของหนังสือเล่มนี้เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวจากคำบอกเล่าอย่างมีชีวิตชีวาของพระสงฆ์ ผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ และประสบการณ์อันเป็นความประทับใจของผู้เขียนเอง ผมจึงไม่ได้เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระ เพียงแต่จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับบทใหม่ให้เรื่องราวมีความต่อเนื่องกันเท่านั้นเอง

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนช่วยเป็นกำลังใจให้คนท้องถิ่น ได้ลุกขึ้นมารวบรวมเขียนบันทึกบอกเล่าเรื่องราวของท้องถิ่น เพื่อมอบให้เป็นมรดกของลูกหลานและแผ่นดินถิ่นเกิดสืบไป

ด้วยจิตคารวะ

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

บ้านมอญ เชียงใหม่

๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

สารบัญ

บทที่ 1	เล่าเรื่องเมืองแจ่ม	1
บทที่ 2	ผี...จิตวิญญาณของคนเมืองแจ่ม	37
บทที่ 3	พิธีกรรม ความเชื่อพื้นบ้านเมืองแจ่ม	51
บทที่ 4	ประเพณีทางพุทธศาสนา	77
บทที่ 5	เล่าเรื่องวัดในเมืองแจ่ม	107
บทที่ 6	วิถีคนเมืองแจ่ม	145
บทที่ 7	การทำมาหากินท้องถิ่นเมืองแจ่ม	175
บทที่ 8	ฝากไว้ให้ลูกหลาน	207
ภาคผนวก		
	• แช่วไปในเมืองแจ่ม	217
	• น้ำแม่แรกท่วมบ้านยางหลวง	221
	• ขอขอบคุณ	225
	• ประวัติผู้เขียน	228

บทที่

เล่าเรื่องเมืองแฉ่ม

บทที่ 1 เล่าเรื่องเมืองแจ่ม

เมืองแจ่มในอดีต...

ประวัติของอำเภอแม่แจ่มที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ไม่มีผู้ใดเขียนไว้ แม้แต่แผ่นพับสาตามวัดวาอารามในแม่แจ่มก็ไม่มีการกล่าวถึง มีแต่เขียนไว้เป็นแบบตำนานซึ่งแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน แล้วแต่ได้ยืมตำนานมาแบบไหน มีสิ่งใดเป็นข้อสังเกตก็เขียนไว้ตามนั้น ในบทได้รวบรวมมาจากสองส่วน คือ ส่วนแรกจะเขียนตามคำบอกเล่า ส่วนที่สองเขียนตามตำนานที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว

พ่อหนาน*อินทอง เจริญโรจน์ บ้านนาเรือน อดีตเจ้าอาวาส วัดป่าแดด ปัจจุบันเป็นมรรคนายกวัดป่าแดด ผู้เขียนมีโอกาสพบพ่อหนานที่วัดป่าแดด ในวันที่พานักเรียนไปฟังเทศน์มหาชาติ “กัณฑ์ชูชก” ได้ขอความรู้จากท่าน ซึ่งท่านก็ใจดีเล่าให้ฟังว่า พ่อเป็นลูกขุนอนุรักษ

* หนานคือผู้ที่บวชเป็นภิกษุสงฆ์แล้วลาสิกขาออกมา

ท่าผา เกิดปี พ.ศ.2460 มีพี่น้องรวมกัน 6 คน เป็นหญิง 5 คน ชาย 1 คน ปัจจุบันมีชีวิตอยู่เพียง 2 คน คือพ่อหนานอินทอง เจริญโรจน์ และแม่อุ้ยหล้า ศรีมงคล ตอนเป็นเด็กครอบครัวอยู่บ้านใหม่ เหนือบ้านอาราม เมื่อโตพอเรียนหนังสือได้ไปเป็นชะโยม (เด็กวัด) อยู่วัดป่าแคตตบวชเรียนจนได้เป็นเจ้าอาวาส พ่อหนานได้เล่าให้ฟังว่า

ขุนอนุรักษ์ท่าผา ถึงแก่กรรม ปี พ.ศ. 2475 พ่อหนานลาสิกขา ปี พ.ศ.2488 ยังทันได้เสียภาษีคนละ 4 บาทต่อปีเป็นครั้งสุดท้ายคือเสียครั้งเดียว 25 บาท พ่อหนานไม่ได้สืบเชื้อสายของพญาเจื่อนแก้ว ผู้ปกครองเมืองแฉ่งสมัยนั้น เป็นเพียงผู้ค้นเคยใกล้ชิด เพราะพญาไย เป็นพ่อบวชของขุนอนุรักษ์ท่าผา คนแต่ก่อนจะนับถือพ่อบวชเหมือนพ่อแท้ ๆ จึงได้อยู่ในช่วงบ้านเดียวกันกับพญาไย ผู้เป็นลูกเขยพญาเจื่อนแก้ว

ขุนอนุรักษ์ท่าผา ผู้เป็นพ่อเล่าให้พ่อหนานฟังเฉพาะยุคของพญาไย ซึ่งได้ปกครองเมืองแฉ่งต่อจากพญาเจื่อนแก้ว ลูกของพญาไยคนหนึ่งชื่อ นายแฉ่ง ได้บวชเรียนทางเชียงใหม่จนได้เป็นมหา เรียกว่ามหาแฉ่ง ลาสิกขาออกมาเป็น นายอำเภอท่าข้าม จอมทอง เป็น ต้นตระกูลไชยบุตร ได้กลับมาอยู่กับญาติพี่น้องที่บ้านอาฮาม มีครอบครัว มีผู้สืบสกุล หลังจากนั้นได้อพยพไปอยู่ที่อื่นไม่ทราบข่าวคราวจนถึงปัจจุบัน ลูกของพญาไยที่ยังมีชีวิตอยู่ที่บ้านอาฮาม คือ แม่อุ้ยบัวจันทร์ และแม่อุ้ยบัวผัน

พ่อครูบุญทอง ropsych บัณฑิตช่างเคียงบน เล่าถึงสมัยอดีตรับราชการอยู่ที่สำนักงานศึกษาธิการอำเภอแม่แฉ่ง นายอำเภอรับสั่งให้ไปค้นหาประวัติของอำเภอแม่แฉ่ง เพื่อมาจัดทำไว้เป็นเล่มให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

พ่อครูบุญทอง ได้เริ่มต้นสืบถามจาก พ่ออุ้ยขาว เจริญเดช บ้านท้องฝาย (ถึงแก่กรรมแล้ว) ได้กล่าวว่า แม่แฉ่งแต่ก่อนเป็นเมือง

ชื่อ เมืองแจ่ม มีเจ้าเมืองปกครองชื่อ พญาเชื่อนแก้ว ทางทางส่งมาจากเชียงราย เป็นเชื้อสายเจ้าเชียงใหม่ มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านอาฮาม และเป็นผู้ตั้งดงหอนบ้านไต้ โดยอัญเชิญพ่อเจ้าหลวงมาจาก อ่างสลุง ดอยหลวงเชียงดาว เพราะเชื่อว่า หัวหน้าผี หรือเจ้านายอยู่ที่ ดอยอ่างสลุง เป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อหลวงคำแดงหัวหน้าผีทุกแห่ง

หลังจากยุคการปกครอง “เมืองแจ่ม” ของพญาเชื่อนแก้ว และพญาใจแล้ว ทางทางได้จัดตั้งเป็น อำเภอช้างเค็ง ตั้งอยู่ที่บ้าน ไต้งก่วม มีนายอำเภอปกครอง เรียกอำเภว่า “ศาล” การปกครองทุกประเภท รวมอยู่ด้วยกัน ผู้ชายที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปต้องเสียภาษีคนละ 4 บาทต่อปี เรียกว่า เงินรัชูปการ (ปี พ.ศ. 2488 เรียกเก็บครั้งเดียวตลอดชีวิต คนละ 25 บาท) มีคนหนีภาษี 4 บาท และ 25 บาท ไปอยู่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มากมายเพราะไม่มีเงินจะเสียภาษี ถ้าไม่หนีจะถูกจับไปใช้แรงงาน

ต่อมา มีการปล้นศาล สาเหตุคงมาจากการไม่พอใจการปกครองแบบใช้อำนาจรัฐข่มขู่ชาวบ้าน จึงมีคนรวมกลุ่มกันระหว่างผู้มีฝีมือกล้าหาญ บางคนก็มีคาถาอาคม หัวหน้าผู้นำชื่อ ดาวอินทร์ กับ ดาวพรหม สองคนพี่น้องเข้าปล้นศาลฆ่านายอำเภอตาย (นายอำเภอขึ้น ไม่ทราบนามสกุล) และเล่ากันว่ามีความสั่งให้ปล้นพร้อมกันทั่วเชียงใหม่ ลำพูน พวกที่ทำการปล้นหนีตายไปคนละทิศละทาง บางคนหนีไปถึงแม่ฮ่องสอน ทางทางส่งตำรวจ ทหาร มาตามล่าค้นหาคนปล้นศาล แต่ไม่สามารถจับได้

พ่อครูเล่าตลกว่า แม่ของพ่อครูชื่อ แม่ฮุยล้อม รบชนะ เกิดปี พ.ศ. 2449 แม่ฮุยนา ซึ่งเป็นแม่ของแม่ฮุยล้อม บอกพ่อครูว่า เดิมไม่ได้ชื่อ “ล้อม” แม่เกิดในช่วงเขาปล้นศาล เป็นเด็กเกิดช่วงนั้น มีทหารตำรวจ มาจากเมืองได้มากมาย แม่เลยได้ชื่อว่า “ฮี้ได้มา” ตอนโตแล้วถึงเปลี่ยนเป็นชื่อ “ล้อม”

สถานที่ตั้งอำเภอครั้งแรกนั้น ปัจจุบันเรียกว่า “ดอนศาล” เมื่ออำเภอถูกปล้นแล้ว ตัวข้ารักษา ลูกหลานพญาเชื่อนแก้ว มีเมียอยู่บ้านกองกาน ได้รวบรวมผู้คนตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านหนอง (ดงหอบ้านกอก) อยู่ได้ไม่นานก็ย้ายมาอยู่หางบ้านเกาะขาวบ้านเรียกว่าท่าป่าเหี่ยว แล้วย้ายต่อมาอยู่ใกล้ วัดโหล่งช้าง (วัดโหล่งช้างคือบริเวณโรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็งปัจจุบัน และที่ตั้งอำเภอดอนนั้นคือที่ตั้งสถานีอนามัยอำเภอแม่แจ่มปัจจุบัน) ย้ายครั้งสุดท้ายคือ ตั้งที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มปัจจุบัน ชื่อว่า อำเภอช้างเค็ง ตัวสุตสนธิ เป็นนายอำเภอ

จากการเล่าขานของพ่อหนานอินทอง และพ่อครูบุญทอง ปรากฏว่าข้อมูลบางอย่างถูกต้องตรงกัน เช่น ชื่อผู้ปกครองแม่แจ่มสมัยนั้น และ ปี พ.ศ.2488 ที่ยกเลิกการเก็บภาษีคน เป็นต้น หนังสือประวัติอำเภอแม่แจ่มที่พ่อครูบุญทองได้ค้นคว้าจัดทำตอนนั้น (ประมาณปี พ.ศ. 2517) จัดทำเป็นเล่มเล็กๆ เป็นการบรรยายสรุปให้แก่นายอำเภอธรรมธมณีประกร เพื่อรายงานผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งได้มาตรวจราชการในตอนนั้น ปัจจุบันค้นหาที่อำเภอแม่แจ่มไม่มีอีกแล้ว การรวบรวมจากคำบอกเล่าเขาไว้ ก็ยังดีกว่าที่ไม่มีข้อมูลใดๆ สืบไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้เลย

หลักฐานเกี่ยวกับ “พญาใจ” และต้นตระกูล “ไชยบุตร” ผู้เขียนได้ข้อมูลเพิ่มเติมจาก “ครูมุกดา ไชยบุตร” ซึ่งทางโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ได้รับเข้าเป็นครูเมื่อเดือน พฤษภาคม 2545 ผู้เขียนได้ให้ครูมุกดาไปสืบค้น และเขียนประวัติตนเองจนถึงรุ่นปู่ ย่า ตา ทวด ปรากฏว่า เป็นเครือญาติสืบเชื้อสายมาจาก “พญาใจ” ซึ่งยังมีอีกมากมายในบ้านอาฮาม บ้านป่าแดด บ้านนาเรื่อน และบ้านยางหลวง

การปกครองสมัยอำเภอช่างเคิ่ง แบ่งการปกครองเป็น 4 ตำบล

1. ตำบลช่างเคิ่ง กำนันชื่อ ขุนชาญช่างเคิ่ง (ไผ่ กาพย์ไชย) ต้นตระกูล กาพย์ไชย เป็นคนบ้านช่างเคิ่ง บิดาเป็นคนมาจากเชียงราย มารดาเป็นคนบ้านช่างเคิ่งชื่อแม่ฮ้อยดี เป็นน้องของแม่เฒ่าเที่ยง (แม่เฒ่าเที่ยงเป็นยายทวดของผู้เขียน และมีลูก หลาน หลาน หลาน อยู่มากมายในบ้านช่างเคิ่ง) ภรรยาชื่อ แม่ฮ้อยแสน กาพย์ไชย บุตรยังมีชีวิตอยู่ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) คือ คุณป้ายุพิน วรรณคำ และคุณป้ากองคำ นิลประยูร สำหรับหลานๆ มีอยู่มากมายหลายคน ส่วนมากรับราชการ¹

2. ตำบลท่าผา กำนันชื่อ ขุนอนุรักษ์ท่าผา เป็นคนบ้านช่างเคิ่ง เคยเป็นเจ้าของวัดช่างเคิ่ง มีแม่เป็นยางแดง พญาใจเป็นพ่อบวช ภรรยาชื่อนางบัวถา อยู่บ้านใหม่เหนือบ้านอาฮาม ลูกผู้หญิงเหลืออยู่คนเดียว คือแม่ฮ้อยหล้า ศรีมงคล ลูกผู้ชายมีคนเดียวเดิมชื่อนายจอมคำ ปัจจุบันคือ พ่อหนานอินทร์ทอง เจริญโรจน์ อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าแดด ปัจจุบันอยู่บ้านนาเวียง เป็นมรรคทายกวัดป่าแดด²

3. ตำบลบ้านทัพ กำนันชื่อ ขุนประทีปบ้านทัพ ต้นตระกูล วิเศษคุณ ในสมัยนั้นตำบลบ้านทัพ ตั้งอยู่ที่บ้านพร้าวหนุ่ม ขุนประทีปเป็นคนบ้านเฒ่า เดิมชื่อ หนานสุพรรณ วิเศษคุณ มีบุตรหลายคน ลูกคนสุดท้ายชื่อ แม่ฮ้อยหนัว คำมูล อยู่บ้านพร้าวหนุ่ม ลูกผู้ชายที่สืบสกุลชื่อ พ่อด้อย วิเศษคุณ³

¹ ป้ายุพิน วรรณคำ ผู้ให้ข้อมูล

² พ่อหนานอินทร์ทอง เจริญโรจน์ ผู้ให้ข้อมูล

³ แม่ฮ้อยหนัว คำมูล ผู้ให้ข้อมูล

4. ตำบลแม่ศึก กำนันชื่อ ขุนเพียรกำจัดภัย ภรรยาชื่อ แม่ฮุยดวงดี บิดาชื่อ น้อยสายดำ นะติกา ต้นตระกูล นะติกา อยู่บ้านแม่ศึก มีลูกผู้ชายชื่อ น้อยหลาน นะติกา ลูกผู้หญิงคนเก๊าของน้อยหลานชื่อ แม่เอี้ย แต่งงานกับ พ่อหนานหลาน มูลแก้ว ซึ่งเป็น หลานของแสนพินิจ เป็นคนบ้านกอก¹

ตำแหน่งการปกครอง จากขุนกิลลงมาเป็นแสน เช่น แสนพินิจ แสนพิทักษ์ (อยู่แม่จอมใน-ทุ่งยาว) และเป็นหมื่น เช่น หมื่นผายดุงการ/หมื่นเปรม ใจราษฎร์ เป็นต้น²

การเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบล และติดต่อภายนอกอำเภอเดินทางด้วยเท้าตลอด ไปจอมทอง-เชียงใหม่ ไปได้ 2 ทาง ทางแรกเรียกว่า สายใต้ ผ่านไต้งย่าหลี ดอยผ้าขาว ไต้งตีนตก วัดพระเกิด บ้านแคน้ำลัด จอมทอง ระยะทางเวลาเดินทาง 3 วัน 3 คืน ทางที่ 2 เรียกว่า สายเหนือ ผ่านบ้านสามสบ ดอยหัวช้าง ปางขอน กิวลม บ้านยางแม่ป้อน บ้านปะ จอมทอง ระยะทางเวลาเดินทาง 3 วัน 3 คืน

ถ้าไปทางขุนยวม แม่ฮ่องสอน เรียกว่าไป ตะวันตก ส่วนมากไปรับจ้างแรงงาน เบิกนา ไปค้าขายวัวควาย พ่อค้าวัวต่าง พ่อเคยเล่าว่าไปถึง ตะกั๊หงสา ข้ามแม่น้ำคง ซึ่งน่าจะเป็นฝั่งประเทศพม่า และอันตรายมาก มีญาติใกล้ชิด 4 คน ไปแล้วสูญหาย คือ พ่อน้อยดี แจ่มแจ้ง และ พ่อก่องดี สมวธา รวมถึงปู่และลุงคือ ปูอินทร์ สมบัติ และ ลุงหนานตา สมบัติ เพราะเหตุนี้พ่อจึงชอบไป ตะวันตก เพื่อสืบค้นหาแต่ไม่เคยได้ข่าวคราวอะไรเลย

¹ แม่ฮุยหนัว คำมูล ผู้ให้ข้อมูล

² พ่อหนานอินคำ ธนรัชย์ ผู้ให้ข้อมูล

เล่าเรื่องเมืองแจ่ม

พระใบฎีกาสัทสน์ วชิรญาณ*

บ้านเมืองนี้มัน “แจ่ม” แด้นอ

ตามตำนานเล่าขานกันมาว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ากับพระมหากัจจายนะ ได้จาริกผ่านมาทางที่ราบลุ่มน้ำแจ่มในปัจจุบัน (บริเวณวัดพระธาตุช้างเค่ง) ได้พบกับสิงห์สองพี่น้องต่อสู้กัน พระพุทธเจ้าจึงหยุดแล้วได้ถามได้ความว่า รู้กันเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครองพื้นที่นี้

เมื่อได้ความเช่นนั้นจึงแบ่งพื้นที่การปกครองให้ โดยตามพ่อค้าที่ผ่านมาจากนั้น ชุนน้ำกับสบน้ำนี้ครึ่งกันตรงไหน พ่อค้าบอกว่าครึ่งกันตรงนี้แหละ พระพุทธองค์จึงเอาไม้ขีดเป็นรอยแล้วตัดสินให้สิงห์ผู้พี่ปกครองเขตเหนือ และสิงห์ผู้น้องปกครองเขตใต้รอยไม้เท่านั้น

พระศาสดาได้ให้พระเกศาจำนวน 8 เส้น จึงได้สร้างสถูปบรรจุพระเกศาไว้ ได้บูรณะเป็นพระธาตุช้างเค่ง และได้มีการปั้นพระมหากัจจายนะไว้ด้วย

ต่อมารอยขีดที่พระพุทธเจ้าทรงขีดไว้นั้นได้กลายเป็นลำห้วยๆ นั้น จึงได้ชื่อว่า ห้วยช้างเค่ง ซึ่งมีความหมายว่าลำน้ำ แบ่งครึ่งตรงนั้นหรือด้านเหนือด้านใต้มีพื้นที่เท่ากัน ต่อมาการออกเสียงเพี้ยนไปเป็นช้างเค่ง (มีห้วยอยู่บนโรงเรียนแม่แจ่มด้านขวา ผ่านบ้านช้างเค่งบนใกล้วัดบุปผาราม-บ้านหย่อน ไปออกน้ำ แม่แจ่มหน้าวัดพระธาตุช้างเค่ง)

เข้าวันต่อมาพระพุทธเจ้าออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ มียาลี้ะเฒ่าคนหนึ่งนำปลาบึงครึ่งตัวมาใส่บาตร พระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า ปลา

* เจ้าอาวาสวัดป่าแดดองค์ปัจจุบัน

อีกครั้งตัวมีหน จึงตอบว่าเก็บไว้ให้หลาน พระพุทธเจ้ารำพึงว่า “บ้านนี้เมืองนี้มัน แจ่ม แด้นอ” ต่อมาดินแดนนี้จึงได้ชื่อว่า “เมืองแจ่ม”

คำว่า “แจ่ม” เป็นภาษาลัวะ แปลว่า มีน้อยไม่พอเพียง หรือขาดแคลน (หิวๆ ขาดๆ) ต่อมาเมื่อคนไท-ยวน (ไต) มาอยู่จึงเรียกตามสำนวนไท-ยวนว่า “เมืองแจ่ม” และเพี้ยนเป็น เมืองแจ่ม หรือแม่แจ่ม เป็นนามมงคลให้เมืองนี้เป็นเมืองแห่งความแจ่มใส ลบความแจ่ม ตามความหมายชื่อเดิม

ลัวะชนเผ่าดั้งเดิมแห่งเมืองแจ่ม

ถ้ายอมรับกันตามเรื่องเล่าในตำนานนี้ ชนเผ่าที่อยู่ที่นี่เมื่อกว่า 2,600 ปีก่อนคือลัวะ หรือ ละว้า ซึ่งคงอยู่มานานก่อนหน้านั้นแล้ว สิ่งหนึ่งที่เล่ากันในตำนานก็คงเป็นผู้นำแห่งชนเผ่าลัวะนั้นเอง และลัวะคงอยู่สืบต่อมาอีกนานและสร้างวัฒนธรรมของตนจนรุ่งเรือง ตามหลักฐานที่ปรากฏชัดเจน เพราะเป็นชุมชนหรือสังคมเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย การสร้างบ้านเรือนยังคงใช้ไม้ไผ่เป็นหลัก

ตำนานบ้านถวน

บ้านถวน ปัจจุบันอยู่ตำบลบ้านทับ อยู่ห่างจากอำเภอแม่แจ่มไปทางทิศตะวันตกประมาณ 15 กิโลเมตร ไปทางสายแม่แจ่ม-ปางหินฝน

มีเรื่องเล่าว่า บ้านถวนเป็นชุมชนลัวะขนาดใหญ่ในดินแดนแถบนี้ มีความเจริญ บ้านถวนมีบ่อน้ำทิพย์ที่คนกินแล้วไม่ตาย พอแก่เฒ่าชราภาพแล้วจะลอกคราบเป็นเด็กอีก อยู่อย่างนี้มานาน

วันหนึ่ง มีคนในบ้านถวนไปเที่ยวหมู่บ้านอื่น ไปเห็นเขาม้งงานศพ ชาวบ้านเข้าไป “ให้หอม” คือไปร่วมร้องให้แสดงความเศร้าโศกกับเจ้าภาพศพ ลี้ะบ้านถวนเห็นแล้วเกิดความสนใจ และรู้สึกสนุกสนานกับการให้หอม

บ้านถวนไม่เคยมีงานศพแบบนี้มาก่อน จึงได้ชื่อ “ซอนผี” หรือ ซากศพนั้นมาร้องให้ที่บ้านถวนด้วยความครึกครื้น บ้านถวนจึง “ตกขีด” ขึ้นในหมู่บ้าน เป็นโรคระบาด คนตายไม่เว้นแต่ละวัน ป่อน้ำทิพย์ก็แห้งขอด คนที่เหลือจึงอพยพหนีตายไปอยู่ที่อื่น ทั้งบ้านถวนเป็นเมืองร้าง หลักฐานความรุ่งเรืองของบ้านถวนเห็นได้จากการขุดค้นของนักล่าของเก่า พบเครื่องปั้นดินเผาของลี้ะมากมาย บางชิ้นมีคนเล่าว่าเป็นของจีน ผู้รู้บางท่านว่าเป็นของยุคราชวงศ์ถัง ซึ่งเป็นไปได้ว่าบ้านถวนมีการติดต่การค้าขายกับจีนด้วย มีผู้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าอาจเป็นทางผ่านของทางสายไหมอีกเส้นหนึ่งที่มาจากจีนผ่านไปพม่าของคนสมัยโบราณ

การหนีตายของลี้ะในครั้งนั้นได้หนีไปแบบตัวเปล่า ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ได้เอาไปฝังไว้ มีเรื่องเล่าว่ามีย่าลี้ะเฒ่าคนหนึ่ง หนีไปอยู่ที่อื่น ก่อนตายແກးขอให้คนหามແກးมาส่ง ให้มาตายที่บ้านถวน โดยແກးจะบอกที่ซ่อนทรัพย์สินที่คนเขาฝังไว้ก่อนหนีไปให้เป็นค่าตอบแทน แต่ไม่มีใครเชื่อจึงไม่มีคนพามา จนกระทั่งมีແກးปากถวน (ແກးกะเหยิง) ย้ายมาอยู่เมื่อไม่นานมานี้

ลี้ะบ้านถวนกับชื่อห้วยในเมืองแจ่ม

ครั้งหนึ่ง มีต่อตัวหนึ่งบินมาหาถิ่นทางบ้านถวน พบลูกลี้ะเกิดใหม่ซึ่งตัวยังแดงอยู่ เข้าใจว่าเป็นก้อนเนื้อจึงจิกเอาพารกนั้นไป ชาวบ้านจึงได้ติดตาม โดยวิธีที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ก้องต่อ” เอาเนื้อแดง

ไปวางทิ้งไว้ในป่ารอต่อมากิน ถ้าต่อมากินก็เอาด้ายคล้องและผูกติดตัวต่อไว้แล้วตามด้ายที่ติดตัวต่อๆ บินไปจนถึงรังต่อ แล้วก็มรังต่อเอาตัวอ่อน หรือ “เตังต่อ” มากิน เมื่อก็งต่อได้แล้วต้องใช้ผ้าขาวมากถึง ๑ ย่า ก็ติดตามต่อบินกลับรังที่ตอยสูงใหญ่ทางด้านทิศตะวันออกของอำเภอแม่แจ่ม ปัจจุบันผ้าขาวย้อยจากรังต่อลงมาพาดตอย ดอยนั้นจึงได้ชื่อว่า “ตอยผ้าขาว”

เมื่อรู้ว่าตอยอยู่ตรงไหนแล้ว จึงเอาหญ้าคาตีบมาใส่กองไฟให้มีควันเพื่อรมต่อ ที่ตรงนั้นมีลำห้วยอยู่ จึงได้ชื่อว่า “แม่ฮ่ม (รม) คา” ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น “แม่คงคา” เป็นห้วยต้นน้ำแม่เม้ง

เมื่อได้ “เตังต่อ” แล้วจึงหาบกลับมาบ้าน มาถึงลำห้วยหนึ่ง ทอ (กระทอ) ที่หาบเตังต่อมาหลู (ชำรุด) เพราะรับน้ำหนักไม่ไหว ที่ตรงนั้นจึงได้ชื่อว่า “แม่หลู”

ถึงทอจะหลูก็พยายามหาบไปได้ ผ่าน “ป่าเลา” “ป่า (ไม้) เฮียะ” “ป่าฮ้อ” ทอหลูมากขึ้น น้ำหนักเริ่มไม่เสมอกันด้านหนึ่งหนัก ด้านหนึ่งเบา ภาษาคำเมืองเรียกว่า “ขอหละงอน” ปัจจุบันที่ตรงนั้นมีลำห้วยอยู่เรียกเพี้ยนว่า “แม่ก่องงอน”

หลังจากนั้น เดินทางมาถึงหมู่บ้านหนึ่งจึงเอา “เตังต่อ” ไปแลกข้าวของ แลกเงิน ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า “แม่แลก”

เมื่อแลกของได้แล้วจึงได้แบ่งปันที่ลำห้วยหนึ่ง จึงเรียกตรงนั้นว่าแม่ปัน ปัจจุบันออกเสียงเป็น “แม่ปาน” หลังจากนั้นคนเหล่านั้นก็แยกย้ายกันกลับบ้าน

(ปัจจุบัน ตอยผาขาว เป็นแดนกันเขต อำเภอแม่แจ่มกับอำเภอจอมทอง, แม่ฮ่มคา แม่หลู อยู่ ตำบลกองแขก, แม่ก่องงอน แม่ยางล้าน แม่แรก อยู่ ตำบลท่าผา, แม่ปาน อยู่ ตำบลช้างเคื่อง)

ลี้จะเป็นชนเผ่าที่รุ่งเรืองและทรงภูมิปัญญา

แม้ชนเผ่าลี้จะเหลือน้อยจนเป็นชนกลุ่มน้อย แต่บางสิ่งบางอย่างบอกว่ลี้จะเป็นชนเผ่าทรงภูมิปัญญา เช่น การตีเหล็ก การหลอมทองแดง ทองเหลือง การทำนุยา (กล้องสูบยา) ทำเครื่องประดับด้วยเงิน ทำพระเครื่อง การทำเครื่องรางของขลังบางอย่างที่เป็นการเลียนแบบ มี อิน แก้วฟาน เขี้ยวหมูตัน เป็นต้น การสร้างบ้านเรือนของคนไต-ยวน ก็ได้รับอิทธิพลมาจากเรือนกาแลห้ายนต์ของลี้ะ แม้อาหารการกินบางอย่างที่คนเมืองได้มาจากลี้ะ หรือลี้ะอาจจะได้จากคนเมือง เช่น การทำถั่วเน่า การปรุงอาหารด้วยถั่วเน่า เป็นต้น

ปัจจุบันมีเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันได้ว่าชนเผ่าที่ยิ่งใหญ่และรุ่งเรืองอยู่ที่ดินแดนล้านนาเมื่อ 1,000 - 3,000 ปีเป็นอย่างน้อย ซึ่งกล่าวไว้แต่เพียงว่าได้ค้าขายกับคนป่าทางเหนือของดินแดนหรืออาณาจักรที่อยู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มลี้ะและกลุ่มไต

พุทธศาสนากับลี้ะในเมืองแจ่ม

ลี้ะเมืองแจ่มสมัยนั้นนับถือศาสนาพุทธ เพราะตามสองฟากฝั่งลุ่มน้ำแม่แจ่มมีซากวัดร้างอยู่มากมาย คนเฒ่าคนแก่บอกว่าเป็นวัดห่างของลี้ะ ถ้านับตามคนแก่คนเฒ่าเล่าไว้ว่า ตั้งแต่ขุนแจ่มถึงสบแจ่ม มีวัดมากถึง 100 วัด บางวัดอยู่ติดๆ กัน แต่ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดีให้รู้แน่ชัดว่า วัดที่อยู่ใกล้กันนั้นถูกสร้างขึ้นร่วมสมัยหรือต่างสมัยกัน ดังเช่นบริเวณบ้านเจียงมีมากถึง 4 วัดด้วยกัน คือ วัดสะเหล วัดเจียง วัดเจียง วัดปราสาท และมีคำกล่าวถึงลี้ะหลายคำ เช่น บ้านลี้ะ อยู่ฝั่งน้ำแม่แจ่มตรงข้ามกับป่าช้าทุ่งก่วมบ้านป่าแดด บ้านห่างลี้ะ ป่าเฮวลี้ะ หินไล่ลี้ะ ฯลฯ แม้แต่การพบรอยพระบาท

ของวัดพระบาท ตำบลท่าผา ก็พบและนำไปประดิษฐานในที่ตั้งปัจจุบันโดยลี้ลับ

การศึกษาพุทธศาสนาสมัยนั้นคงรุ่งเรืองมาก ดังมีเรื่องเล่าว่า สามเณรรูปหนึ่งต้องการศึกษารธรรม คำสอน และแนวปฏิบัติของเจ้าอาวาสแต่ละวัดว่าสอนและปฏิบัติต่างกันอย่างไร จึงออกศึกษาที่ละวัดๆ จาก วัดหนึ่งไปวัดหนึ่ง ไม่ทันครบทุกวัด ก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ หากเรื่องเล่านี้เป็นจริงก็หมายความว่า ศาสนาพุทธยุคนั้นรุ่งเรืองมาก ถึงขั้นมีพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิวิเศษเกิดขึ้นและมีอยู่ในดินแดนนี้

การมีวัดอยู่มากมายในสมัยนั้น มีผู้รู้อธิบายไว้สองนัย นัยหนึ่งคือเป็นวัดของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่านเป็นผู้บรรลุนิพพานจึงอยู่อย่างง่ายๆ เป็นวัดเล็กๆ อีกนัยหนึ่งคือ เป็นวัดประจำครอบครัว หรือวัดประจำตระกูลของคนดีที่สร้างไว้ให้พระที่ตนเองศรัทธาจำอยู่ ด้วยประสงค์ที่จะอุปัฏฐากอย่างใกล้ชิด และให้พระอบรมสั่งสอนบุตรหลานหรือที่เรียกว่าสร้างวัดไว้ให้ลูกหลานวิ่งเล่น

หากมีคำถามว่า ศาสนาพุทธเข้ามาเมืองแจ่มเมื่อใด คงพอสันนิษฐานได้ว่าคงเข้ามาหลังการทำสงครามครั้งที่ 3 หลังจากพระเจ้าอโศกได้สร้างวิหาร 84,000 หลัง ปัจจุบันหลักฐานที่แสดงว่าเป็นวัดของพระเจ้าอโศกในแม่แจ่มไม่เหลืออยู่เลย (หลักฐานที่แสดงว่าวัดที่พระเจ้าอโศกสร้างคือ มีรูปสิงห์ 4 ตัวยืนหันหลังชนกันหันหน้าไปทางทิศทั้ง 4 แต่มีผู้รู้บางท่านบอกว่า วัดใดมีพระเจดีย์หรือสถูปอยู่หลังวิหารวัดนั้นเป็นวัดพระเจ้าอโศก เช่น วัดจันทร์ ตำบลวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม เป็นต้น ทั้งนี้คงเป็นนิยามหายาน เช่น นิกายตันตระ หรือนิกายมंत्रายาน)

หลักฐาน อาทิ การนำคาถาพุทธคุณ มาทำเป็นยันต์ต่างๆ เช่น ผ้ายันต์ ยันต์เทียน การสะเดาะเคราะห์ การประกอบพิธีที่เรียกว่า

การตัดผี ไล่ผี การบูชา การอ่านโองการ คำโอภาสต่างๆ ที่ปัจจุบันถือว่าเป็นไสยศาสตร์ที่ดูเหมือนว่าจะเป็นการผสมผสานกันระหว่าง พุทธ ผี พราหมณ์ หรือ แม้แต่การที่พระเถรทางเหนือปัจจุบันกินข้าวเย็นเป็นไปได้อาบน้ำพิธีพลมาแต่ศาสนาพุทธนิกายเก่า เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่มีในนิกายเถรวาท

ท้ายสุดก่อนที่นิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์เข้ามา ก็มีคณะสงฆ์อื่นอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่ทราบว่าเป็นนิกายใด เช่นที่วัดป่าแดง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น พระสงฆ์สายลังกาวงศ์ที่มาแต่สุโขทัยมาเริ่มต้นที่วัดสวนดอก แล้วก็ขยายตัวรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบัน

ไทยวน คนเมือง กับเมืองแจ่ม

อำนาจลี้จะเริ่มหมดไป เมื่อคนไท-ยวนมีมากขึ้น และยึดอำนาจลี้จะได้ในสมัยพระยามังรายซึ่งมีเชื้อสายลี้จะเช่นกัน บรรพบุรุษของคนเมืองที่อยู่ในแม่แจ่มปัจจุบันคงอพยพเข้ามาหลายครั้งด้วยกัน คงมาตั้งแต่ลี้จะเรืองอำนาจ ถูกลี้จะข่มเหง ดังคำกล่าวยุคนั้นว่า “ลี้จะหิง (ผิง)ไฟ ไตหิง (ผิง) เถ้า” คือหน้าหนาวคนไทยวนก่อไฟผิง พอไฟติด ลี้จะก็มาไล่ที่ไฟไปก่อไฟผิงที่ใหม่ พอไฟกองใหม่ติดไฟกองเก่าเริ่มวอด ลี้จะก็มาไล่ไปอีก คนไทก็ต้องหิงขี้เถ้ากองไฟเก่าของลี้จะ และคำว่า “ลี้จะปิงโ ไตปิงหม้อ” ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่แสดงการมีอำนาจของลี้จะ ที่คนไทยวนเป็นคนหนึ่งข้าของตนเองเพื่อกิน พอข้าวสุกได้ก็หิงลี้จะมาปลดเอาข้าวมากิน คนไทยวนก็ได้แต่ปลดหม้อหนึ่งลงเตา เป็นอย่างนี้เรื่อยมา

คนไทยวนกลุ่มนี้คงอยู่รวมกับลี้จะและต่อสู้กัน ดังเจียนทานปู่เสดคำลี้จะ จนลี้จะเสื่อมอำนาจลง พระยามังรายยึดอำนาจจากลี้จะได้ในที่สุด และได้สร้างเมืองเชียงใหม่ หรือหากจะมาอยู่หลังจากนั้นอย่างช้าไม่น่าเกิน ปี พ.ศ. 2000

ในช่วงที่เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า การหนีทัพพม่าหนีเกณฑ์ทหาร และมีชนเผ่าอื่นอยู่ด้วย เช่น ยางหรือปกากญอ หลักฐานที่พอมีให้เห็นว่าน่าจะมีคนเมือง (ไทยวน) อยู่ในช่วงนั้น เช่น คิชฌกูฏดียงหลวง พระเจ้าตนหลวง พระพุทธรูปหล่อด้วยลัคนฤทธิ ซึ่งเป็นศิลปะเชียงแสน และสุโขทัย ที่มีอายุเกินกว่า 500 ปี

บางยุคบางสมัยคงเจริญรุ่งเรือง จนถึงขั้นมีเจ้าเมืองปกครอง ซึ่งขึ้นกับเชียงใหม่บางครั้งอาจมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก มีเรื่องเล่าถึงการแข่งบุญวาสนาของชายาเจ้าเมืองที่อยู่แม่แจ่มตอนเหนือ ด้วยการบูชาพระธาตุช้างค้ำ ด้วยการล่องเรือมาตามน้ำแม่แจ่มแล้วเกิดอุบัติเหตุเป็นที่มาของชื่อสถานที่ เช่น หาดเหือหัก กิวหามเหือ บ้านต่อเหือ เป็นต้น

เมืองแจ่มบางครั้งคงร้างไป ยุคที่พม่าปกครองเชียงใหม่ ที่นี่คงเป็นเส้นทางเดินทัพสายหนึ่ง เพราะมีชื่อ “บ้านม่าน” สันนิษฐานว่ามีการรบกันด้วย ดังมีชื่อ บ้านแม่ศึก บ้านทัพ ม่อนน้ำเหาะ ดอยสามสิบหอก มีหลายแห่งที่มีการเก็บหินมากองไว้ หรือมีเทือกกำแพงหิน

แม่แจ่มยุคกรุงรัตนโกสินทร์

หากสังเกตด้วยการฟัง สำเนียงการพูดของคนแม่แจ่มในปัจจุบัน พอสันนิษฐานได้ว่าคงมีการอพยพมาจากที่อื่นหลายครั้ง ต่างคนต่างมาต่างกาลเทศะกัน เพราะพูดออกเสียงสำเนียงต่างกันมาก เพิ่งจะมาใกล้เคียงกันเมื่อไม่กี่ปีมานี้ สำเนียงเหล่านี้จะบ่งบอกถึงที่มาเดิมได้ และบางกลุ่มเข้ามาแล้วก็อพยพไปที่อื่นอีกดังมี “บ้าน (ท่า) ลี้อ” (ไทลื้อ) เป็นต้น แต่ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจังว่า แต่ละหมู่บ้านมีรากเหง้าเป็นมาอย่างไร เพียงแต่สันนิษฐานตามหลักฐานที่มี มีการกล่าวถึง

เวียงแสน ละคอน ลาว ในลายผ้าตีนจก ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า
คนเหล่านี้มาจากสถานที่นั้น หรือมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม

คนเมืองที่อยู่ในแม่แจ่มในรอบสองร้อยปีนี้ คงแยกได้ 3 กลุ่มคือ
หนึ่งคนที่ย้ายมาอยู่แต่เดิม แต่สมัยลี้จะเรื่องอำนาจและต่อสู้กับลี้จะ
ดังตำนาน ปู่เสียด้าลี้จะ หินไล่ลี้จะ ออบลี้จะวาย คนกลุ่มนี้มีชนเผ่า
อื่นด้วย เช่น ปกากญอ หรือ ยาง (กะเหรี่ยง) และ เมืองหรือมอญ
อยู่ด้วย ซึ่งสองกลุ่มหลังคนเป็นชนกลุ่มน้อยไม่มีอำนาจอะไร บางกลุ่ม
ก็ถูกกลืนไปในที่สุด เช่น มอญ แต่เผ่ากะเหรี่ยงยังรักษาความเป็นชน
เผ่าของตนได้อย่างเหนียวแน่น อีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกแสวงหาที่ทำกิน
อยู่ที่อื่นลำบากยากแค้นด้วยที่ทำกิน จึงอพยพแสวงหาที่ทำกินที่อุดม
สมบูรณ์กว่า บางครั้งแม่แจ่มก็เป็นแค่ทางผ่าน ดังกลุ่มไทลื้อที่กล่าวมา
กลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่หนีราชภัย หนีการเกณฑ์ทหาร หนีการเสียค่าส่วย
หนีภัยสงคราม เป็นต้น

ทั้งนี้ยุคสมัย เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง สมัยพระเจ้ากาวิละ
เป็นต้นมา แม่แจ่มก็มีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่มาตลอด บางยุค
บางสมัยก็มีเจ้าเมืองปกครอง มีบรรดาศักดิ์ถึงเป็นพญา เช่น พญาเชื่อนแก้ว
พญาไย ซึ่งเป็นเชยพญาเชื่อนแก้ว (ต้นตระกูลไชยบุตร) ซึ่งเป็นเจ้า
สององค์สุดท้ายก่อนที่อำนาจจากชาวไต* จะมาแผ่แผ่เข้ามา ปกครอง
ถึงทุกวันนี้

ในตอนแรก ที่คนเมืองแจ่มต้องถูกปกครองและควบคุมโดยตัว
แทนอำนาจทางกรุงเทพฯ ผู้ปกครองเดิมเป็นคนเมืองแจ่ม จึงได้มีการ
ก่อกบฏขึ้นในราวปี 2440 กว่าๆ ที่ดอนศาล (บ้านใหม่ หมู่ที่ 4 ตำบล
ท่าผา ในปัจจุบัน) นำก่อกบฏโดย หัวอินทร์ หัวพรหม สองพี่น้อง

* คนภาคกลาง

แห่งบ้านยางหลวง โดยร่วมก่อการพร้อมกันกับที่อื่นๆ ในภาคเหนือ น่าจะพร้อมกับกบฏพระยาปราบ หรือการกบฏที่แพร่และน่าน ที่เรียกว่ากบฏเงี้ยว

หลังจากนั้นก็ถูกปกครองโดยกรุงเทพฯ อย่างสมบูรณ์ และทางการได้ย้ายศาล (อำเภอ) ไปสร้างที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มในปัจจุบัน โดยเป็นอำเภอข้างเค็ง มีนายอำเภอปกครองที่มาจากส่วนกลาง มีคนเมืองแจ่มเป็นกำนัน มียศเป็นท้าว เป็นขุน แล้วเป็นถึงอำเภอแม่แจ่ม ขึ้นกับอำเภอจอมทองระยะหนึ่ง แล้วจึงยกฐานะเป็นอำเภอแม่แจ่มในที่สุด

ปัจจุบันนี้ คนทั้งหมดนี้ก็มารวมกันเป็นคนเมืองแจ่ม ไม่ว่าใครเป็นกลุ่มไหนและมาจากที่ไหน ผสมผสานกันจนเป็นเนื้อเดียว จะแปลกแยกอยู่บ้างที่สำเนียงการพูดซึ่งใกล้เคียงกันทุกที่แล้ว

ยุคทองหรือยุครุ่งเรือง

ยุคนี้เทียบได้กับสมัยรุ่งเรืองของล้านนา (พ.ศ. 1898 - 2068) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและศิลปกรรมควบคู่กันไป หลักฐานที่ยืนยันว่ามีชุมชนเกิดขึ้นในท้องถิ่นคือ ร่องรอยของโบราณสถาน โบราณวัตถุ จารึกต่างๆ ที่มีอยู่ในวัดที่เก่าแก่ ขากเจดีย์และวัดร้างริมน้ำแม่แจ่ม รวม 100 วัด นอกจากนี้วัดเก่าแก่หลายวัด เช่น วัดกองกาน ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าตนหลวงอันเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง วัดยางหลวง ซึ่งมีกัจจุก วัดพระธาตุข้างเค็ง และในตำนานของพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง “พระอานนท์” เถระชาวเมืองเมาะตะมะ ที่เป็นตัวแทนพระมหาสามี นำคณะสงฆ์ภิกษุสามเณร (ลังการวงศ์เก่า) มาตั้งเชียงใหม่ และในระหว่างเดินทางกลับได้มาบรรณาการที่ “เมืองแม่แจ่ม” เมื่อปี พ.ศ. 1912

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมา ความรุ่งเรือง และความเสื่อม
ในอดีตของแม่แจ่มก็คือ โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ที่กระจัด
กระจายอยู่ทั่วไปในหุบเขาเล็กๆ แห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นขวานหิน เครื่อง
สัมฤทธิ์ เศษกระเบื้อง เครื่องถ้วย เศษอิฐ เศษปูน และพระพุทธรูป
โดยเฉพาะซากวัดตามริมฝั่งน้ำแม่แจ่มและในป่าเขา ประมาณกันว่า
ไม่ต่ำกว่าพันแห่ง เล่ากันว่าในสมัยโบราณแม่แจ่มเคยเป็นศูนย์กลาง
การเรียนการสอนพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของเชียงใหม่ บางท่าน
ถึงกับเรียกว่า “ดินแดนแห่งฤๅษี” ที่เดียว

ทุกวันนี้ร่องรอยของความเจริญของแม่แจ่ม ยังคงเหลือให้คน
รุ่นหลังได้ศึกษาจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตามประวัติวัดต่างๆ
ประมาณ 7-8 วัด ในหนังสือเล่มนี้

ยุคสงคราม

ยุคนี้ตรงกับช่วงสงครามเชียงใหม่-พม่า (พ.ศ. 2101 - 2317)
และเชียงใหม่ต้องตกอยู่ในการปกครองของพม่าเป็นเวลาเกือบ 200 ปี
แม่แจ่มอาจมีผลกระทบต่องานศิลปกรรมนี้ เพราะเป็นเส้นทางเชื่อม
ระหว่างสองดินแดนเส้นทางหนึ่ง

ประวัติศาสตร์ในส่วนนี้ มาจากการบอกเล่าสืบต่อกันมาถึงชีวิต
ที่ถูกรุกราน ต้องหนีภัยตลอดเวลา บ้านเรือนสร้างแบบไม่ถาวร มีการ
สะสมอาหารการกิน มีการพูดถึง “การอมข้าวเย็น” มีการป้องกันภัย
เวลาไปไหนไกล การนุ่งผ้ายันต์ การเรียนวิชาอาคมโบราณ*

* ข้อมูลจากหนังสือโครงการพัฒนาสื่อการสอนเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่าน
“เมืองแม่แจ่ม” ของคณะกรรมการฝ่ายวิชาการอำเภอแม่แจ่ม จัดพิมพ์ครั้งที่
1/2541*

ยุคฟื้นฟู-ยุคปัจจุบัน

ประมาณได้จากหลักฐานทางศิลปกรรมอันเก่าแก่ คือ ภาพจิตรกรรมของฝาผนังวัดป่าแดด (พ.ศ. 2434) ซึ่งปรากฏรูปสตรีพื้นเมืองนุ่งซิ่นตีนจก หลังจากพ้นภัยของยุคสงคราม อำเภอแม่แจ่มก็มีการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น มีการค้าขายในลักษณะ “วัวต่าง” มีสินค้าจำพวกเกลือ เมี่ยง เลื่อผ้า เส้นฝ้าย ไม้ขีด ฯลฯ บนเส้นทางตะวันตก คือขุนยวม แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน และพม่า ตลอดจนถึงทาง จอมทอง-เชียงใหม่

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาระบบการเกษตร แต่ส่วนใหญ่ก็ยังมีลักษณะพึ่งตนเองและสำหรับแลกเปลี่ยนในบางส่วน ขณะเดียวกันแม่แจ่มยังต้อง “เก็บส่วย” ส่งทางเชียงใหม่อันได้แก่เนื้อสัตว์ ของป่า และผ้า รวมถึงผ้าซิ่นตีนจกด้วย เจ้าเมืองแม่แจ่มคนแรกคือ พญาเชื่อนแก้ว และต่อมาคือ พญาไยย หลังจากนั้นจึงยกฐานะเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับเชียงใหม่ในรัชกาลที่ 6 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ตัวอำเภอแม่แจ่มตั้งอยู่ในเขตตำบลช้างเคื่อง ติดกับลำน้ำแม่แจ่มในสมัยเมื่อได้ยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2447 จึงเรียกอำเภอช้างเคื่อง เป็นอำเภออยู่ 33 ปี ถึง พ.ศ. 2481 ประชาชนได้รับความอดอยากขาดแคลน จึงพากันอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น ทำให้จำนวนประชากรลดลง ทางกรมจึงยุบให้เป็นเพียงกิ่งอำเภอ ขึ้นอยู่กับอำเภอจอมทอง เปลี่ยนเป็นชื่อกิ่งอำเภอแม่แจ่ม จนถึงปี พ.ศ. 2498 ทางกรมเห็นว่าพื้นที่ท้องถิ่นกันดาร การคมนาคมไม่สะดวก หากขึ้นกับอำเภอจอมทองประชาชนจะไม่ได้รับความสะดวกในการติดต่อราชการจึงได้ยกฐานะเป็นอำเภอ แม่แจ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา

อาณาเขตของอำเภอแม่แจ่มเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ โดยมีทิศเหนือติดเขตอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอสะเมิง จังหวัด

เชียงใหม่ ทิศใต้ติดต่อกับ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอสะเมิง อำเภอสันป่าตอง และ อำเภอจอมทอง จังหวัด เชียงใหม่ ทิศตะวันตกติดต่อกับ อำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย และ อำเภอภักดีเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาประมาณ 70% ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นที่ราบเชิงเขาประมาณ 20% และเป็นที่ราบลุ่มเพียง 10%

อำเภอแม่แจ่มประกอบด้วยเนินเขาสูงๆ ต่ำๆ สลับซับซ้อน มี ที่ราบตามบริเวณฝั่งแม่น้ำ และที่ราบตามหุบเขาที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่แจ่ม จัดเป็นที่ราบขนาดเล็ก สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 500 เมตรระหว่าง เทือกเขาถนนธงชัยกลาง และเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ซึ่งทอดตัว อยู่ในแนวเหนือใต้โดยมี ดอยอินทนนท์ซึ่งสูง 25,633 เมตรจากระดับ น้ำทะเล เป็นยอดเขาสูงสุด ลำน้ำแม่แจ่มเห็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหล ผ่านหุบเขาแห่งนี้ แล้วไหลไปทางตะวันออกลงสู่แม่น้ำปิง ณ บ้าน สบแจ่ม ทางด้านตะวันออกของอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ รวม ความยาวทั้งสิ้นประมาณ 170 กิโลเมตร

อำเภอแม่แจ่มแบ่งการปกครองเป็น 10 ตำบล 124 หมู่บ้าน 1 เทศบาลตำบล 10 อ.บ.ต. ประชากรจำนวน 64,866 คน (ข้อมูลเมื่อ มิถุนายน 2544) ประกอบด้วยคนพื้นเมือง 44% ที่เหลือเป็นชาวเขา เผ่ากะเหรี่ยง เผ่าม้ง เผ่าลีซอ เผ่าลีซอ และจีนฮ่อ ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 48% ศาสนาคริสต์ 31% ที่เหลือ นับถือผี และอื่นๆ 21%

วัฒนธรรมท้องถิ่นของอำเภอแม่แจ่ม จึงประกอบกันของชน สองกลุ่มคือ กลุ่มคนเมือง (ไทยวน) และชาวเขาซึ่งส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยง ลีซอ ม้ง ลีซอ ภายใต้อิทธิพลและความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา พร้อมกับ ความนับถือผีควบคู่กันไป ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนแม่แจ่มดำรง จาริตประเพณีและวัฒนธรรมของตนไว้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากสภาพ ภูมิศาสตร์อันเป็นเนินเขาที่ซับซ้อน

จนถึงวันนี้ ณ ชุมชนแม่แจ่มยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางขุนเขาแห่งนั้น แต่เส้นทางข้ามเทือกคอยอันยาวไกลมิได้เป็นอุปสรรคต่อการไปให้ถึงอีกแล้วเพราะจากตัวเมืองเชียงใหม่เข้าทางสายจอมทอง-คอยอินทนนท์ ระยะทาง 115 กิโลเมตร หรือ 155 กิโลเมตร หากเข้าเส้นทางฮอด-แม่สะเรียงเป็นเส้นทางลาดยางตลอดสายจนถึงตัวอำเภอทั้งสองเส้นทาง

มีผู้วิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนแม่แจ่ม หลายท่านที่ได้อ่านโดยละเอียดมี 2 ท่าน คือ ท่านแรก ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุรสวัสดิ์ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วิจัยในหัวข้อเรื่อง คิฆณภูฏัตตยาลง ขอยืมอ่านจากพ่อหนานสุวรรณ นักศิษย์อ่านแล้วก็ได้ความรู้เพิ่มเติมอีกมาก สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในแม่แจ่ม คนแม่แจ่มไม่ได้ให้ความสนใจ หรือไม่มีความรู้และไม่ได้ค้นคว้าหาความเป็นมาอาศัยจากผู้ภายนอกมาทำการวิจัยสืบค้น

อีกท่านหนึ่งคือ คุณสันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะผู้ร่วมวิจัยอีก 3 ท่าน วิจัยในหัวข้อ “ของหน้าหมู่” ระยะเวลาวิจัย 2 ปี ขณะนี้ (มีนาคม 2545) เพิ่งได้ 1 ปี งานวิจัยยังไม่สมบูรณ์ งานวิจัยชิ้นนี้เน้นวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม มากกว่าประวัติศาสตร์ ทำให้ได้รู้การดำรงชีวิตของคนแม่แจ่มแต่โบราณเทียบกับปัจจุบัน เห็นข้อแตกต่างมากมาย งานวิจัยทั้ง 2 เล่ม ผู้เขียนเก็บไว้ที่ห้องสมุดของโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา เมื่อคนรุ่นหลังหรือผู้ที่อยากศึกษา จะได้ค้นคว้าหาอ่านได้ต่อไป นอกจากนี้ อาจมีผู้รู้ท่านอื่นที่ได้วิจัยในเรื่องอื่นๆ ที่ไม่สามารถสืบหาได้ แต่ก็ภูมิใจในแผ่นดินเกิดที่มีผู้ให้ความสนใจ วิจัย สืบเสาะค้นหาสิ่งดีๆ ที่ซ่อนอยู่ในหุบเขาแห่งนี้

แม่แจ่มวันนี้

ก่อนจะไปถึงแม่แจ่มวันนี้ ขออนุญาตกล่าวถึงข้อเขียนของคุณจุลจันทร์ นันทมาลา ซึ่งได้เขียนลงใน หนังสือสกุลไทย ประมาณต้นปี พ.ศ. 2545 ในหัวข้อ ของดี ของงาม ตามภูมิปัญญาไทย ให้ชื่อเรื่องว่า “เมืองหลังเขา” ขอยกความสำคัญบางตอนมากล่าวถึงเพราะเชื่อว่ามีค่าและความน่าสนใจได้ตามนั้น หากคนแม่แจ่มชาติจิตสำนึกในการรักษาถิ่นของตัวเอง

คุณจุลจันทร์ บอกว่า นานมาแล้วมีเมืองลับแล แต่ปัจจุบันมีเมืองๆ หนึ่ง เป็นเมืองหลังเขา ดงงาม ทรงเสน่ห์ มีกลิ่นอายเย้ายวนชวนค้นหา ไม่ผิดจากเมืองลับแล เมืองหลังเขาแห่งนั้นชื่อว่าเมืองแม่แจ่ม

“แม่แจ่มดงงาม เพราะยังคงความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองไว้ได้มากกว่าเมืองอื่นๆ เราอาจพบเห็นวิถีชีวิตที่ดงงาม มีมนต์ขลังราวเมืองลับแล อันลึกลับและเร้าใจจากสองข้างทางที่เราผ่านไปในเมืองหลังเขาแห่งนี้ หน้าหนาวสายสาดพวยหาน้ำค้าง เราอาจพบแม่เฒ่าแก่ล้าลมวยมีผ้าผวยพาดบ่าออกมาตากแดดอุ่นที่ลานบ้าน อาจได้เห็นพ่อเฒ่าคาบบุยาหรือขี้โย ควันกุ่มอยู่กลางแดดอุ่น ช่างๆ กันนั้น อาจได้เห็นหลานน้อยหน้าเปื้อนมูกเปื้อนโคลไฉ่พัดกับหมา

แม่แจ่มมีความดี ความงามอยู่ในตัว กลัวแต่ว่าจะรักษาไว้ไม่ได้ยินยาว กลัวการท่องเที่ยวจะทะลักหลายเข้า แล้วแม่แจ่มก็จะสูญเสียความดีงามในตัวเองไปเหมือนเมืองอื่นๆ ทั้งนี้ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับคนแม่แจ่มเองว่าจะเลือกเป็นอะไร สุดท้ายกับบอกว่า เมืองหลังเขา ทรงเสน่ห์เสมอ เหมือนเมืองลับแล เหมือนสาวโบราณ-ลึกลับ ขอให้รักษาไว้เถิด เป็นตัวของตัวเอง อย่าเป็นอื่นเลย”

สำหรับผู้ที่ไม่เคยเห็นแม่แจ่มเมื่ออ่านข้อเขียน “เมืองหลังเขา” ทั้งหมดเชื่อว่าคงอยากเห็น อยากสัมผัส อยากพิสูจน์ความจริง ผู้เขียนใน

ฐานะคนแม่แจ่มอ่านแล้วเศร้าบอกไม่ถูก เพราะทั้งหมดทั้งปวงเหล่านั้น ครึ่งหนึ่งคือความฝันเมื่อวันวาน แม่แจ่มวันนี้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมได้หายหกดกหล่นไปบ้างแล้ว สิ่งที่ยังเป็นเอกลักษณ์ไม่เปลี่ยนแปลงคือเมืองหลังเขาที่มีดอยอินทนนท์สูงเสียดฟ้า เปรียบเสมือนม่านผืนใหญ่สวยงาม บดบังสิ่งชั่วร้ายจากภายนอก ในวันท้องฟ้าโปร่งแจ่มใส จะมองเห็นยอดแหลมของเจดีย์ 2 ยอดชัดเจนสวยงาม

เป็นความจริงที่ว่า อยู่แม่แจ่มจะมองเห็นดอยอินทนนท์สูงตระหง่านยิ่งใหญ่และสวยงามกว่ามองจากอำเภอจอมทอง ยอดดอยสูงอยู่ตรงกลางจรดท้องฟ้า แล้วค่อยๆ ลาดโค้งลงทั้งด้านทิศเหนือและทิศใต้ เปรียบเสมือนภาพวาดอันทรงคุณค่า คนแม่แจ่มให้ความสำคัญต่อดอยอินทนนท์โดยการไหว้สาทุกปี คือการทำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่ออินทนนท์

ภูเขา ท้องทุ่ง ห้วยอมบ้าน ดอกหญ้า คือความ زیبาสวยงาม

ความเปลี่ยนแปลงของแม่แจ่มในวันนี้ ถ้ามองผิวเผินก็แทบจะ
ไม่รู้ไม่เห็น เพราะโดยสภาพทั่วไป ยังคงเจียบสงบ ผู้คนยังยากจน
เหมือนเดิม การดำรงชีวิตของแต่ละครอบครัวแต่ละหมู่บ้านล้วนแปลก
แยกแตกต่างกัน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลดูเหมือนจะรับเอา
วิถีชีวิตและวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาผสมผสานมากกว่าผู้ที่อยู่ห่างไกล
ออกไป สิ่งที่เห็นได้ชัดคือการประกอบอาชีพ อาหารการกิน การแต่ง
กาย ตลอดจนสำเนียงการพูด คงเป็นเพราะมีบุคคลอื่นเข้ามาอยู่
อาศัยทำมาหากินเป็นจำนวนมากและอยู่มานานเป็นสิบๆ ปี ในชุมชนนี้
แต่คนแม่แจ่มโดยเนื้อแท้ก็ยังสืบสานประเพณีดั้งเดิมของตนเองอยู่

สำหรับหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตเทศบาล ตลอดจนถึงชาวเขาเผ่า
ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในแม่แจ่ม ไม่ว่าทุกหนแห่งจะยังเจียบสงบและรักษา
จารีตประเพณีวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้เป็นอย่างดี แต่ในความสงบ
นิ่งนั้น ณ วันนี้พวกเขากำลังดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยความยากลำบาก
เพราะธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยอย่างแต่ก่อน พ่อแม่แม่เฒ่าถูกทอดทิ้ง
ให้เฝ้าบ้านเพียงลำพัง หรือยิ่งกว่านั้นยังต้องเลี้ยงหลานตัวน้อยๆ เพื่อ
ให้พ่อแม่เขาไปทำงานหาเงินเพื่อยังชีพไปวันๆ

อยากค้นหาว่าเกิดอะไรขึ้นกับแม่แจ่มในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา
ที่ผู้เขียนย้ายออกจากแม่แจ่ม (พ.ศ. 2514) แม่แจ่มมีสภาพเหมือน
ข้อเขียนของคุณจุลจันทร์ทุกอย่าง ความมีเสน่ห์ งดงาม อบอุ่นด้วย
ความเอื้ออาทรต่อกัน ไม่มีการแข่งขันมีแต่การช่วยเหลือกัน ทุกครอบ
ครัวมีความสุขสงบตามสภาพที่เป็นอยู่

เมื่อผู้เขียนย้ายกลับมาแม่แจ่มปี พ.ศ. 2535 หลายสิ่งหลาย
อย่างเปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว แทบจะไม่รู้จักบ้านเกิดของตัวเอง ภัย
อันตรายมีรอบด้าน ไม่ว่าจะทำอะไรต้องระมัดระวัง จะหาความสุข
แท้จริงแทบไม่มี ทำให้โหยหาอดีตและเริ่มต้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงนั้น

ด้วยการเข้าไปร่วมทำงานกับชุมชนหลายหมู่บ้าน หลายกิจกรรม ใช้เวลานานร่วมสิบปี สิ่งที่ได้พบได้เห็นได้รับรู้ คนแม่แจ่มส่วนใหญ่ยังรักษาจารีตประเพณีดั้งเดิมของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น สิ่งที่ทำให้หลายๆ อย่างเปลี่ยนแปลงไป น่าจะเป็นความเจริญทางด้านวัตถุที่ทะลักเข้า แม่แจ่มรวดเร็วจนคนแม่แจ่มล้าสน และการได้รับการศึกษาน้อยจึง แยกแยะไม่ออกว่าสิ่งไหนควรรับไว้สิ่งไหนควรปฏิเสธ บางสิ่งบางอย่างรับไว้ ทั้งๆ ที่ไม่มีประโยชน์ใช้สอย ตรงนี้เห็นแล้วนำเวทนาในความไม่รู้เท่าทัน แม่แจ่มวันนี้จึงไม่สงบเรียบง่ายอย่างเคยเป็น มีความรีบเร่งทุกซทอนอยู่แทบทุกหมู่บ้าน น่าจะถึงเวลาที่ผู้นำหมู่บ้านทุกชุมชนต้องแก้ไขให้ความรู้แก่ชาวบ้าน เพื่อถอยกลับไปได้ตั้งหลักใหม่ ช่วยกันฟื้นฟูวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบดั้งเดิมเพื่อความสุขสงบของแม่แจ่มในวันข้างหน้า

กลุ่มชนคนเมืองแจ่ม

ไทยพื้นเมือง

ไทยพื้นเมือง พื้นที่ของอำเภอแม่แจ่มส่วนใหญ่ประมาณ 70% เป็นพื้นที่ป่าเขา ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นเป็นที่อยู่อาศัยของพี่น้องชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ เช่น เผ่ากะเหรี่ยง ม้ง ลัวะ และลีซอ ที่ได้อยู่อาศัยตั้งรกรากในแม่แจ่มมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว ซึ่งแต่ละเผ่าจะมีประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ วิถีชีวิตที่สวยงามมีคุณค่าน่าสนใจและศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

พื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่แจ่มนี้ มีชาวไทยพื้นเมืองได้อาศัยอยู่กระจัดกระจายเป็นชุมชนใหญ่บ้างเล็กบ้างตามสภาพของพื้นที่ ลักษณะเด่นของชาวไทยพื้นเมืองแม่แจ่มจะมีลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกันมีความ

โอบอ้อมอารี รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน โดยเฉพาะ พิธีกรรมความเชื่อโบราณ เช่นคติเกี่ยวกับการตาย ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด เป็นต้น และอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นมรดกตกทอดมาชั่วลูกชั่วหลานก็คือ ลวดลายตีนจกแม่แจ่มซึ่งเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นและสร้างลวดลายขึ้นบนผืนผ้าด้วยการจก คือ การสอด หรือควักเส้นฝ้ายสีต่างๆ ที่พุ่งสลับกันเพื่อให้เกิดรูปและลวดลายต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป นอกจากนี้ ชุมชนคนเมืองปัจจุบันมีการพัฒนาระบบการเกษตร การบูรณะวัดวาอาราม เป็นต้น

คนเมืองในชุดตีนจกไปงานปอยหลวง

ปกาณู (กะเหรี่ยง)

นับว่ากะเหรี่ยงเป็นพี่น้องชาวไทยภูเขาที่มีจำนวนมากที่สุดที่อาศัยอยู่ในอำเภอแม่แจ่ม กะเหรี่ยงหรือ “ปกาณู” จะมีลักษณะความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายมีการเลี้ยงตนเองเพื่อการยังชีพ โดยการทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน และการทำนาค้าเป็นขั้นบันไดตามหุบเขาเป็นหลัก ส่วนการเลี้ยงสัตว์ จะเลี้ยงจำพวกไก่ หมู วัว ควาย เพื่อใช้ในพิธีกรรมและใช้แรงงาน

พี่น้องกะเหรี่ยง หรือ “ปกาณู” จะมีสังคมที่เรียบง่าย สันโดษ บ้านที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ไผ่ทั้งหลัง ยกพื้นสูงพอลอดได้จนได้สำหรับไว้เลี้ยงหมู เกือบของใช้เช่น ฟืน หลังคามุงด้วยใบตองตึง หรือหญ้าคา ห้องนอนมีห้องเดียวไม่มีหน้าต่าง ตรงกลางห้องมีเตาไฟทำด้วยไม้เต็ง-รัง เป็นกรอบสี่เหลี่ยม กว้าง x ยาว ประมาณ 1 x 2 เมตร รองพื้นด้วยดิน เพื่อไว้ก่อไฟผิงในฤดูหนาว โดยนอนรอบๆ กองไฟ เนื่องจากเครื่องกันหนาวมีไม่เพียงพอ

ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย มีพ่อ แม่ ลูก พ่อฮุ้ย แม่ฮุ้ย ถ้าลูกมีครอบครัวถึงจะแยกออกไปปลูกบ้านใหม่ พี่น้องกะเหรี่ยงจะให้ความสำคัญแก่ฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย การสืบสายเลือดจะนับถือญาติทางฝ่ายหญิง ความรักซึ่งเป็นรากฐานของการมีครอบครัวหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงจะเริ่มต้นจากการเกี้ยวพาราสี ซึ่งจะเกิดจากพิธีกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น พิธีแต่งงาน งานศพ โดยหนุ่มสาวจะร้องเพลง (ขอปกาณู) ตลอดคืน ก่อนที่จะมีการแต่งงานเกิดขึ้น ประเพณีของกะเหรี่ยงจะห้ามไม่ให้มีการสมสู่หรือถูกเนื้อต้องตัวกันของหนุ่มสาวก่อนแต่งงาน หากมีการฝ่าฝืนจะถูกลงโทษโดยการปรับไหม เพราะประเพณีกะเหรี่ยงจะถือความบริสุทธิ์ เราจะสังเกตความบริสุทธิ์

ของหญิงสาวชาวกะเหรี่ยง ได้จากเสื้อผ้าชุดที่สวยงาม หากเป็นหญิงสาวสวมชุดชาวยาวถึงน่อง ก็แสดงว่ายังบริสุทธิ์ ไม่ได้แต่งงาน ซึ่งเรียกชุดนี้ว่า “เซวา” แต่ถ้าหญิงใดที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วจะสวมใส่ “เซวา” ไม่ได้ แต่ชุดจะเปลี่ยนเป็นชุดสองท่อน สีดำแดง ซึ่งแสดงว่าแต่งงานแล้ว เรียกชุดนี้ว่า “เซไม่ซู”

ด้วยความเคยอยู่แบบเรียบง่ายรักสันโดษ ทำแบบพอกินและค่อนข้างขาดแคลน ทำให้พี่น้องกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง และมักจะถูกเอาเปรียบจากสังคมที่เข้มแข็งกว่าอยู่เสมอ น่าดีใจที่ปัจจุบันมีองค์กรต่างๆ ได้ให้การส่งเสริมด้านความรู้และอาชีพ เด็กผู้ชายมีโอกาสได้บวชเรียน เด็กผู้หญิงก็ได้เรียนรู้มากขึ้นทั้งทางโรงเรียนและด้านอาชีพ ถ้าพวกเขารักเผ่าพันธุ์คงกลับไปพัฒนาบ้านเกิดให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสงบร่มเย็นเหมือนที่บรรพบุรุษได้เคยเป็นอยู่มาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อยู่กับป่าแบบรักษาดินไม้ ป่าต้นน้ำอย่างหวงแหนเหมือนที่ผู้เขียนเคยเห็นมาเมื่อประมาณ 40 ปีก่อน.

กะเหรี่ยง หรือปกาเกอญอ

ม้ง (แม้ว)

พี่น้องชาวไทยภูเขาในแม่แจ่มอีกเผ่าหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่กระจัดกระจายตามพื้นที่เชิงเขาของอำเภอแม่แจ่มคือ เผ่าม้ง ที่เรียกกันทั่วไปว่า แม้ว เป็นชุมชนที่นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขาสูง ครัวเรือนชาวม้งส่วนมากจะประกอบด้วยหลายๆ ครอบครัว จำนวนสมาชิกจะอยู่รวมกัน ตั้งแต่ 2-30 คนขึ้นไปโดยที่จะมีชายที่อาวุโสเป็นหัวหน้า พี่น้องชาวม้งมีความเชื่อว่าตราบใดที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ จะแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหากไม่ได้ สมาชิกในครอบครัวจะมีความสัมพันธ์ในฐานะญาติ แต่ถ้าญาติที่เป็นสตรีคนใดไปแต่งงานแล้ว ความสัมพันธ์ในฐานะญาติก็เป็นอันสิ้นสุดลง

ประเพณีที่สำคัญของชาวม้งคือ ประเพณี “กินวอ” หรือปีใหม่ม้ง จะมีขึ้นประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมของทุกปี เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวม้ง ชาวชาวม้งจะนำชุดประจำเผ่าที่ตนอุตสาหกรรม

ม้งในชุดเต็มยศ

เขียบักถักร้อยด้วยตนเองมาเป็นเวลานานออกมาสวมใส่อวดเพื่อนบ้าน รวมทั้งหนุ่มสาวมั่งคั่งต่างแดนที่มาเที่ยว เด็กๆ จะวิ่งเล่นตามลานกว้างของหมู่บ้าน รวมทั้งการเล่นตีลูกข่างอย่างสนุกสนานหนุ่มสาวจะมาเล่นโยน “ลูกละกอน” คู่กัน เล่ากันว่าการเล่น “ลูกละกอน” นี่เป็นการนำไปสู่เส้นทางแห่งความรักและชีวิตคู่ของหนุ่มสาวชาวม้ง กล่าวคือฝ่ายชายที่จ้างหมายปองหญิงที่ตนชื่นชอบหลังจากนั้นในตอนกลางคืนก็จะมีการเที่ยวไปมาหาสู่กันจนประเพณีการกินวอเสร็จ ผู้ชายที่หมายปองสาวผู้ใดก็จะพาหนีไปอยู่ที่บ้านของตนสักระยะหนึ่ง หลังจากนั้นก็จะนำผู้ใหญ่มาสู่ขอตามประเพณีต่อไป

ประเพณีกินวอ จะมีประมาณ 3-7 วัน วันแรกจะเป็นการเชิญชวนแขก ญาติพี่น้องมาเยี่ยมเยียนบ้าน วันที่สองที่น้องชาวม้งแต่ละครอบครัวจะพากันไปรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตนเคารพนับถือรวมทั้งการไปเคารพศพของบรรพบุรุษ วันที่ 3 ของประเพณี จะเป็นวันที่สนุกสนานกับการเล่นต่างๆ ปัจจุบันอาจจะมีการแข่งขันกีฬา เช่น ฟุตบอล วอลเลย์บอล ด้วย

ชาวลัวะ

บนทิวเขาสลับซับซ้อนของอำเภอแม่แจ่ม ทางทิศตะวันตก ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มประมาณ 40 กว่ากิโลเมตร จะมีที่นั้งชาวไทยภูเขาอีกเผ่าหนึ่งอาศัยอยู่ คือชาวลัวะ เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าหนึ่งของแม่แจ่มที่มีประวัติอันเก่าแก่ มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่าชาวลัวะสมัยก่อนเป็นผู้ครอบครองนครเวียงพิงค์ (เชียงใหม่ในปัจจุบัน) เป็นกลุ่มชนที่รักความสงบมาก ต่อมาถูกรุกรานขับไล่โดยชาวยวน หรือโยนกยกทัพมาตีเมืองจนแตกและขับไล่ชาวลัวะผู้รักความสงบต้องถอยร่นหนีเข้าไป

อยู่ตามป่าเขากระจัดกระจายกันอยู่ทั่วไป กินพื้นที่บางส่วนของอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพื้นที่บางส่วนของอำเภอแม่แจ่ม ถึงแม้จะกระจัดกระจายกันอยู่ แต่ชาวลีวะจะเดินทางไปมาหาสู่กันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงเวลาที่แต่ละหมู่บ้านมีพิธีกรรมต่างๆ

ปัจจุบันชาวลีวะในอำเภอแม่แจ่ม มีอยู่ 5 หมู่บ้าน คือบ้านมีดหลวง ตำบลบ้านทับ บ้านเฮาะ บ้านแปะ บ้านกอกน้อย บ้านของตำบลปางหินฝน ซึ่งมีทั้งหมดประมาณ 3% ของประชากรทั้งหมดของอำเภอสภาพความเป็นอยู่ของชาวลีวะ จะหาเลี้ยงชีพด้วยการทำอาชีพเกษตร สิ่งที่โดดเด่นของชาวลีวะคือความสามัคคี ซึ่งถ้ามีงานพิธีกรรมหรืองานเกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่ ชาวลีวะทุกหลังคาเรือนก็จะมาช่วยเหลือกันหมด สิ่งที่โดดเด่นอีกประการก็คือ การสืบทอดบรรพบุรุษของตนเอง เช่นการผลิตเครื่องใช้ส่วนตัว ด้วยมือของตนเอง ไม่ว่าจะเป็น เสื้อผ้าประจำเผ่า ถ้วยย่าม เครื่องประดับของผู้หญิงที่ผลิต

ลีวะในงานเทศกาลผ้าขึ้นต้นจก

หมู่บ้านลี้ะ

ด้วยเมล็ดเงิน หรือเหรียญเงิน กำไลข้อมือที่มีลักษณะเป็นเกลียว กำไลแขน ต่างหู สำหรับผู้ชายมักผลิตเครื่องใช้ส่วนตัวเช่นกัน เช่น การผลิตฝักมิดที่เป็นเงินมีลวดลายสวยงาม ของที่น่าสนใจที่ชาวลี้ะผลิตและสะสมคือ “กล้องนุยา” หรือ นุยา

ชาวลี้ะไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เมื่อมีครอบครัวจะชอบการสูบบุหรี่เป็นชีวิตจิตใจ ถ้าเราได้สัมผัสกับชีวิตชาวลี้ะอย่างใกล้ชิด เราจะได้เห็นกล้องนุยาหลายๆ รูปแบบ การแต่งกายของหญิงชาวลี้ะที่กลมกลืนกับธรรมชาติ และสวยงาม รวมทั้งพิธีกรรม ความเชื่อของชาวลี้ะอีกหลายๆ อย่าง เช่น พิธีสังเวทียุญญาณเสาหลักหิน หรือ “เสาสะกั” ของคนลี้ะ

บ้านเฮาะ ต.ปางหินฝน อ.แม่แจ่ม

ลีซอ

จากอำเภอแม่แจ่มขึ้นไปทางตอนเหนือประมาณ 90 กิโลเมตร เราจะพบหมู่บ้านหนึ่งในเขตตำบลแจ่มหลวง ซึ่งยังคงเอกลักษณ์ของชาว “ลีซอ” ไว้อย่างสวยงามน่าชม ผู้หญิงนุ่งกางเกงยาวคลุมเข่าสีดำ สวมเสื้อคลุมทับสีฟ้า เขียว ม่วง เป็นเสื้อแขนยาวคอป้ายแดง รอบคอเป็นผ้าสีดำ ต่อด้วยแถบริ้วต่างๆ ดวงหน้าของหญิงสาวมักประดับด้วย “สร้อยคาง” ขว่นให้ดวงหน้าเด่นงามยิ่งนัก ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวคลุมเข่าเล็กน้อย นิยมใช้สีเขียว ฟ้า และน้ำเงิน ใส่เสื้อแขนยาวคอป้ายสีดำ สวมผ้าพันแข้งสีดำเชิงฟ้าหรือเขียว ผู้ชายลีซอจะสวมเสื้อเต็มยศซึ่งประกอบด้วยกระดุมเงินกับพู่ไหมเฉพาะวันปีไหมหรือประเพณีที่สำคัญเท่านั้น

ประเพณีเทศกาลปีใหม่ของพี่น้องชาวลีซอ จะเป็นงานที่สำคัญที่สุดในรอบปีของชาวลีซอก็ได้ ปกติจะเป็นต้นเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งจะเป็ในช่วงที่มีอากาศหนาวเย็น เป็นเวลาที่ทุกคนมีจิตใจปลอดโปร่ง เนื่องจาก งานหนักในรอบปีได้สิ้นสุดลงทุกครอบครัวจะดีข้าวเสร็จแล้ว ผู้หญิงชาวลีซอเตรียมตัดเย็บผ้าชุดใหม่ให้สมาชิกในครอบครัว ผู้ใหญ่ในบ้านช่วยกันฆ่าหมูทำหมูเค็มในฤดูปีใหม่ ผักตอง ผักตากแห้ง ไว้เตรียมต้อนรับแขก งานปีใหม่ของชาวลีซอจะเริ่มวันสุดท้ายของปีเก่า ทุกบ้านจะยิงปืน นัดข้าวเหนียวที่แช่ไว้ตั้งแต่คืนก่อน เมื่อข้าวเหนียวสุกแล้วก็จะนำมาตำในครกใหญ่ผสมกับงาขาว เรียกว่า “ขนมข้าวปึก” “ป้า ป้า” อุ่นอร่อย ถ้าแขกไปเยี่ยมในช่วงนี้พี่น้องชาวลีซอก็จะเอามาแจกกันในตอนกลางคืนการเดินรำจะเริ่มขึ้น ซึ่งชาวลีซอส่วนใหญ่จะชอบการเดินรำกันมากทั้งเด็กและผู้ใหญ่ โดยจะเดินตามเสียงเพลงจาก “ผู้หญิงหรือชื่อบื้อ” ทุกบ้านจะพากันไปเดินรำรอบๆ ดันไม้ปีใหม่ของทุกๆ บ้าน เป็นการอวยพรอวยชัยแก่กัน งานปีใหม่ของชาวลีซอจะมี 3 วันด้วยกัน ซึ่งในช่วงวันสุดท้ายชาวบ้านจะตำหัวผู้นำ (ข้าว ทุ ผะ) และเดินรำกันถึงกลางคืน งานปีใหม่จะเป็นงานที่สนุกสนานที่สุดเป็นวันที่พี่น้องชาวลีซอทุกคนรอคอย

บทที่

๒

ผี...จิตวิญญาณ
ของคนเมืองแฉิม

บทที่ 2

ผี...จิตวิญญาณของคนเมืองแจ้ม

ประวัติของพ่อเจ้าหลวง (เจ้านายหลวงตงหอบ้านไต้)

จากคำพูดคุยกบอกเล่าของพ่อหนานสุวรรณ นัคคี และ
อ่าวหนานนันท์ กุลเม้ง บ้านยางหลวงบอกว่า พ่อเจ้าหลวงแม่แจ้ม
ปัจจุบันตั้งอยู่ในตงหลวงบ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา พญาเจ้าเมือง
เป็นคนตั้งขึ้นตั้งแต่ก่อตั้งเมืองแจ้มเพื่อไว้เป็นที่เคารพนับถือและได้อัญ
เชิญเจ้าพ่อหลวงมาจาก ตอยหลวงเชียงดาว (ถ้าเชียงดาว) เมื่อจะไป
รบทัพจับศึกต้องบนบานศาลกล่าวทุกครั้ง

ตามตำนานพ่อเจ้าหลวงมีอยู่ 3 พระองค์ คือ พ่อเจ้าหลวง
ม่วงก่อนเป็นพีคนโตอยู่ที่ตงหลวง บ้านยางหลวง พ่อเจ้าหลวง
ก่อนเมืองเป็นคนกลางอยู่ที่ตงหอบ้านกอกพร้าวหนุ่ม (เดิมอยู่ตงหอ
บ้านเจียง เมื่อมีผู้บุกรุกแผ้วถางจึงย้ายไปอยู่ตงหอบ้านกอก) พ่อเจ้าหลวง
ดอนตันเป็นน้องหล้าอยู่ที่ตงหอน้ำแม่อกฮูบ้านแม่อมทุ่งยาว

ประวัติต้นม่วงกอน กล่าวว่ามีมาก่อน มีพ่อค้าหาบของมาหยุดพักกินข้าว ได้ต้นมะม่วง กิ่งมะม่วงหักใส่หาบพ่อค้าเมื่อกินข้าวเสร็จ พ่อค้าเอากิ่งมะม่วงออกไม่ได้จำเป็นต้องหาบไปด้วย (กอนไป) พอถึงดงหลวงบ้านได้หยุดพักกลางทาง เมื่อจะเดินทางต่อลองเอากิ่งมะม่วงออกปรากฏว่าเอาออกได้ พ่อค้าจึงเอากิ่งมะม่วงปลูกไว้ตรงนั้นตั้งชื่อว่า “ม่วงกอน” เพราะหาบกอนมา ปัจจุบันต้นม่วงกอนยังมีอยู่ที่เดิม ต้นใหญ่มาก เมื่อมีพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อหลวงมาลง เจ้าพ่อหลวงจะมาจากถ้ำเชียงดาวมาพักที่ ม่วงกอน ก่อนแล้วถึงอัญเชิญขึ้น หอดงหลวง ดงหลวงสมัยก่อนมีที่ดินเป็นร้อยไร่ถูกแผ้วถางเป็นที่นา เป็นโรงเรียนบ้านยางหลวง ปัจจุบันเหลือเพียง 3 ไร่ แต่ต้องไม่ได้แล้ว เมื่อ 30 ปีก่อนเคยมีคนฝันขออนุญาตตัดต้นไม้ต้นเดียวก็ฝันเป็นไปคือป่วยลงท้อง และถึงแก่กรรม ตั้งแต่นั้นมาไม่มีคนกล้าแตะต้องอีก ที่ต้นม่วงกอนทางโรงเรียนบ้านยางหลวงก็เคยทำรั้วเอาเข้าไปภายในบริเวณโรงเรียน แต่นักเรียนเกิดเจ็บป่วยไม่ทราบสาเหตุหลายคน เลยต้องให้ว่าลาขอมาและย้ายรั้วโรงเรียนให้ต้นม่วงกอนอยู่นอกโรงเรียนตามเดิม

การเลี้ยงเจ้าพ่อหลวงจะมีอยู่ 3 พิธีด้วยกัน คือ

เลี้ยงใหญ่ หรือเลี้ยงเมือง ทำทุกๆ 3 ปี จะเก็บเงินจากชาวบ้านทั่วแม่แจ่มคนละ 30 บาท ชื่อควายตัวที่ใหญ่ที่สุด จะมีกรรมการจากหมู่บ้านต่างๆ เป็นผู้ช่วยกันจัดทำพิธีเพราะถือว่าเป็นการเลี้ยงเมืองเพื่อขอความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขกันทั้งเมืองแจ่ม

เลี้ยงในช่วงปีใหม่ (สงกรานต์) เป็น พิธีดำหัวพ่อเจ้าหลวงประจำปี จะมีคนแม่แจ่มทุกตำบลไปรวมกันที่ดงหลวงหลังปีใหม่ 2-3 วัน จะมีการขอมสวดยกัน¹ เพื่อนำไปดำหัวจะมีแม่ที่นึ่ง² พ่อตั้งเข้า³ ช่างปี

¹ กรวยใบตองใส่ดอกไม้

² ร่างทรงพ่อเจ้าหลวง

³ ผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพ่อเจ้าหลวง

ช่างขอ ไปพร้อมกันเพื่ออัญเชิญพ่อเจ้าหลวงมารับของดำหัวจากชาวบ้าน
 เลี้ยงตามคำทำนาย เมื่อมีชาวบ้านไปตามพ่อเจ้าหลวงเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเรื่องอื่นๆ แล้วแต่กรณีที่ไม่สามารถจะพึ่งพาทาง
 อื่นได้ก็จะขอพึ่งพ่อเจ้าหลวงช่วยปัดเป่า เมื่อพ่อเจ้าหลวงบอกให้ทำอย่าง
 ไรที่ไหนก็ต้องทำตามนั้นบิดพริ้วไม่ได้

ปู่ที่บ้าน พิธีที่ตั้งหอเจ้านาย

ตามตำนานคำบอกเล่าตั้งแต่สมัย พญาเชื่อนแก้ว ซึ่งเป็นเจ้า
 เมืองปกครองเมืองแจ่ม มีลูกชายชื่อ พญาใจ (ต้นตระกูลไชยบุตร)
 เมื่อจะมีการทำบุญตามประเพณีหรือจะไปต่างบ้านต่างเมืองไปคัดเลือก
 ทหารก็จะไปไหว้ไปลาขอพรจากพ่อเจ้าหลวง ขอพ่อเจ้าหลวงช่วยปก
 ป้องรักษาให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง หรือมีคนป่วยที่รักษา
 ไม่หาย ไม่รู้สาเหตุการป่วย เมื่อไปตามพ่อเจ้าหลวง พ่อเจ้าหลวงบอก
 วิธีแก้ไขให้คนป่วยไข้ก็หายเป็นที่อัศจรรย์จึงทำให้ชาวแม่แจ่มตั้งแต่อดีต
 ถึงปัจจุบันเคารพนับถือและเกรงกลัวพ่อเจ้าหลวง

ขั้นตอนการจะไปตามพ่อเจ้าหลวง เริ่มจากญาติผู้ป่วยนำเข้าตอกดอกไม้และเงินแล้วแต่จะใส่ของไปหาที่นั่น (ผู้หญิง) เมื่อที่นั้รับแล้วต้องไปหา ตั้งเช้า (ผู้ชาย) นำเข้าตอกดอกไม้เงินบูชาคุณและนำเข้าหมั้นส้มป่อยไปดำหัวตั้งเช้าจะนัดวันขอพ่อเจ้าหลวงลง วันนัดจะเว้นวันพุธ วันพระ และช่วงเข้าพรรษา การอัญเชิญพ่อเจ้าหลวงลงเพื่อถามการเจ็บป่วยต้องมีขันหลวงให้ตั้งเช้า 1 ขัน ขันหลวงประกอบด้วย ผ้าขาว ผ้าแดง สวยดอกไม้ใส่เทียนคู่ 4 สวย ใส่เทียนเดี่ยว 4 สวย สวยหมากพลู 4 สวย หมากพันสาม เบี้ยพันสาม หมากขด 4 ขด (หมาก 4 กำมัดติดกัน) หมากก้อม 4 ก้อม เงิน 32 บาท เหล้า 5 ขวด ไก่ต้มสุก 2 ตัว มะพร้าว 2 ลูก สำหรับเหล้า 5 ขวด ใส่ขัน 1 ขวด ตั้งไว้ต้อนรับพ่อเจ้าหลวง 2 ขวด เวลาพ่อเจ้าหลวงลงจะดื่มเหล้าและมนต์เหล้าให้ลูกหลาน อีก 2 ขวดตั้งไว้ให้ช่างปีช่างขอ และมีหมากส้มหมากเบ็งสำหรับทำพิธีด้วย

เมื่อถึงวันนัดเตรียมขันหลวงและเครื่องพร้อมแล้ว ตั้งเช้าจะทำพิธี ช่างปีช่างขอจะขออัญเชิญพ่อเจ้าหลวงลง บางครั้งจะมีการพ้อนดาบพ้อนเจิงด้วย ช่างปีช่างขอ พ่อเจ้าหลวงจะเป็นผู้ตั้ง ไขว่ว่าใครอยากจะเป็นก็เป็นได้ พ่อเจ้าหลวงลงมาพักที่ม่วงกอนก่อน ตั้งเช้าจะนำขันเข้าตอกดอกไม้และสะพายมิดดาบไปอัญเชิญพ่อเจ้าหลวงมาลงที่หอดงหลวง เมื่อลงแล้วพ่อเจ้าหลวงจะสวมชุดผ้าไหมที่เตรียมไว้ให้พ่อเจ้าหลวงจะบอกถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยหรือสาเหตุอื่นตามแต่กรณีทีถาม ถ้าตกหนักขึ้นฐานเก้ายอดบนหมูตัวผู้สีดำ ตีนขาว หน้าแดง หางตอก ถ้าแรงด่วน ไม่เกิน 7 วัน ก็จะไปบอกพ่อเจ้าหลวงที่นั่นเลยว่าจะไปเลี้ยงวันไหน ถ้ายังหาหมูไม่ได้นานเกิน 7 วัน ก็จะมีการ ขึ้นเชือกขึ้นปอไว้ก่อน โดยมีขันหลวงให้ตั้งเช้า 1 ขัน เงิน 100 บาท เชือกปอใส่ในขันขอตั้งเช้าไปที่ดงหอพ่อเจ้าหลวง

วันเลี้ยงเมื่อได้หมูตามต้องการแล้ว หาววันมีกินหมู เมื่อได้วันแล้วไปหาเจ้าขัน 12 ขัน คือเป็นลูกหลานเชื้อสายตัวว หรือขุนโบราณ 12 คน ขอไปร่วมพิธี ญาติพี่น้องที่ไปร่วมพิธีก็จะช่วยกัน หมูจะทำลาบ แกงอ่อม จิ้นปิ้ง เข้าใส่คั่วทุกขัน ขันพ่อเจ้าหลวง 1 ขัน ตั้งเข้า 1 ขัน ขันหลักช้าง 1 ขัน ขันหลักม้า 1 ขัน เมื่อพ่อเจ้าหลวงลงและบอกสาเหตุที่ถามแล้วต้องให้ พ่อเจ้าหลวงเสวยโภชนาอาหารก่อน ห้ามคนไปร่วมพิธีกินอาหารก่อนพ่อเจ้าหลวง

สาเหตุที่พ่อเจ้าหลวงบอกถ้าไม่ตักหนักก็จะมีเหตุอื่นๆ เช่นต้องเลี้ยงมีปูย่าของผู้ป่วย หรือ แก่ บิด ในที่ต่างๆ ในการถามพ่อเจ้าหลวงจะมีที่นั่งหรือม้าซึ่งเป็นผู้อุ้มเชิญพ่อเจ้าหลวงลงสิงร่างทรง และตั้งเข้าเป็นผู้ถาม การบูชาคุณที่นั่ง ตั้งเข้าใส่ซองมากน้อยแล้วแต่ผู้จะไปถามแต่ไม่ควรน้อยกว่า 100 บาท

ผีที่ชาวบ้านนับถือ

ผู้เฒ่าผู้แก่แต่โบราณ หรือเจ้าขุนมูลนายที่ปักบ้านครองเมือง คงเป็นผู้กำหนดหรือแต่งตั้งเรื่องเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อต้องการสร้างความสงบให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนเอง โดยยึดถือความเหมาะสมของแต่ละชุมชนหรือแต่ละชนเผ่า เป็นเสมือนกฎหมายควบคุมความประพฤติ ถ้าใครฝ่าฝืนถือว่าผิดผี จะมีความผิดยิ่งกว่าผิดกฎหมายในปัจจุบัน เพราะเป็นอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น บางรายถึงแก่ชีวิต จึงทำให้เกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าผิดผี และกล่าวว่าผีมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง “ทุกเก้าไม้เส้นหญ้า” เป็นสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ไม่มีตัวตน ถ้าไม่เชื่อแบบงมงายคิดด้วยปัญญา มองมุมกลับก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ควรแก่การสืบทอดเฉพาะด้านดี เพราะเป็นสิ่งเดียวที่สามารถสร้างความเกรงกลัวให้แก่คน

และสร้างความสามัคคีในหมู่เชื้อสายเดียวกัน ตลอดถึงรักษากิริยา มารยาทที่ดีแก่ลูกหลาน ถ้าหากว่าพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้เฒ่า ผู้แก่ ในปัจจุบันสอนลูกหลานเหมือนคนสมัยโบราณ เช่นห้ามเดินเสียงดัง บนเรือน ฝีเรือนจะไม่คุ้มครองจะหักคอก ก็เป็นการฝึกมารยาทในการ เดิน (สมัยนี้คงต้องใช้เทคนิคประกอบเยอะเพราะเด็กรู้มาก แต่ไม่รู้จริง)

ฝีมือหลากหลายชนิด แต่แบ่งได้เป็น “ฝีมือ” กับ “ฝีมือ” สำหรับ ฝีมือได้แก่ฝีมือ (ฝีมือพรุข) ฝีมือนาย ฝีมือวัด ฝีมือบ้าน ฝีมือ ฝีมือรักษ์ ฝีมือที่ และฝีมือประจำอยู่ในภาชนะสำคัญในการยังชีพเช่น ฝ้ายหมอนอิง ส่วนฝีมือ ได้แก่มือตายนาง ฝีมือราย ฝีมือง ฝีมือป่า ฝีมือกะ ฝีมือกระสือ ฝีมือบ้อง เป็นต้น

เนื่องจากฝีมืออำนาจในการทำให้นุคคลชุมชนหรือแม้แต่บ้าน เมืองอยู่สุขสงบหรือเดือนร้อนได้ หรือมีอำนาจบันดาลให้เกิดความอุดม สมบูรณ์ และความเจริญอกงามแก่การเพาะปลูกให้แก่ครอบครัวและ ชุมชน จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือฝีมืออยู่มากมายส่วนใหญ่มักจะเป็น พิธีเลี้ยงฝีมือประจำปี เช่นฝีมือป่า ฝีมือนาย ฝีมือบ้าน ฝีมือที่ ฝีมือน้ำ ฝีมือเมือง ฝีมือฝ่าย ฝีมือ เป็นต้น

เมื่อจะเขียนเกี่ยวกับเรื่องฝีมือต่างๆ อดนึกถึงตอนเป็นเด็กไม่ได้ เพราะถูกห้ามคุยเรื่องฝีมือ ผู้ใหญ่บอกว่า “รู้เรื่องเสือเสือหนี รู้เรื่องฝีมือมา” จะเป็นอะไรที่น่ากลัวมาก เพราะไม่เห็นตัว ถ้าเห็นตัวยังพอวิ่งหนี ได้ (เช่นวิ่งหนีตอนพ่อไล่ตี) แต่การเขียนครั้งนี้ จุดประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่คนรุ่นหลัง ฝีมือมีเมตตา หลวงพ่อจรัญ (พระเทพสิงหนุราจารย์ วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี) สอนว่าคนเราเมื่อทำดีแม้แต่ฝีมือก็ยังช่วยได้ สาธุ หลวงพ่อช่วยลูกด้วย

แม่อุยดี ปิงกุล กับพี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง (พี่สาวของผู้เขียน)

จะเป็นผู้ให้ความรู้ในเรื่องผีต่าง ๆ บ้านท่านทั้งสอง คือบ้านเดิมที่ผู้เขียน เคยอยู่มาตั้งแต่เกิด เราไป-มา หาสู่กันเป็นประจำ คอยกันได้ทุกเรื่อง ก็เลย จับเอาหลาย ๆ เรื่องมาเขียนไว้

ผีเรือน

เป็นผีที่ให้ความคุ้มครองรักษาคนในบ้านเรือนให้อยู่เย็นเป็นสุขและป้องกันไม่ให้ผีร้ายหรือผีต่างเชื้อสาย (ผีปู้ย่า) เข้าในบ้าน แต่มีการสอนถ่ายทอดกันมาให้เคารพนับถือผีเรือน โดยไม่ให้เดินเสียงดัง ผีเรือนจะขบเงินทองจะหนี ไม่ทะเลาะวิวาทกันระหว่างพี่น้องผีเรือนจะไม่คุ้มครอง เวลากินข้าวไม่ให้เสียงดังเวลาจะนอนไม่ให้ทำเสียงดังคำสอนคือ “ดักเมื่อกินเข้าดักเมื่อเข้าหลับนอน” เป็นการสอนมารยาททางอ้อมที่ได้ผลดี

ผีปู้ย่า

เป็นผีที่สืบเชื้อสายตระกูลเดียวกัน และสืบทอดทางผู้หญิงจะมีเรือนเก่าผีปู้ย่า “บรรพบุรุษ” จะทำหิ้งไว้ผีปู้ย่าในหิ้ง การบูชาหรือบอกกล่าวหรือขอมมาผีปู้ย่าจะทำเมื่อจะเดินทางไกลหรือย้ายไปอยู่ถิ่นอื่น หรือมีคนย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านจะต้องบอกกล่าวทุกครั้งไป หรือบางครั้งเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยไปตามเจ้าเข้าทรงหรือหมอผีหากบอกว่าต้องเลี้ยงของดีก็ต้องเลี้ยงผีปู้ย่า หนุ่มสาวจะแต่งงานก็ต้องบอกกล่าวหรืออยู่ด้วยกันโดยไม่ต้องแต่งงานก็ต้องบอก ถ้าไม่บอกถือว่า “ผิดผี” การเลี้ยงหรือการขอมมาก็แล้วแต่ผีปู้ย่าของเชื้อสายนั้นๆ กำหนดไว้ตั้งแต่ต้นสืบต่อกันมา การที่มีผีปู้ย่านั้นก็เพื่อปลุกฝังให้คนที่เป็นสมาชิกหรือเชื้อสาย

ตระกูลเดียวกันมีความรักใคร่เชื้ออาหารต่อกันสามัคคีกัน ช่วยเหลือกัน และเคารพต่อกฎที่บรรพบุรุษตั้งไว้ ไม่ทำผิดจารีตประเพณี ผู้หญิงสมัยโบราณจะเคร่งครัดต่อจารีตขนบธรรมเนียมตรงนี้มาก ไม่กล้าทำผิด ไม่ว่าในที่ลับหรือที่แจ้งเพราะถือว่า คนไม่เห็นแต่ผีเห็น เป็นการควบคุมความประพฤติได้ดีเยี่ยม แม้เมื่อทำผิดต้องรับแจ้งผู้ใหญ่ เพื่อขอขมา ผีภูย่าเพราะเกรงผีจะลงโทษ ไม่ต้องมีการสอบสวนเหมือนสมัยนี้ บ้านเมืองสมัยก่อนจึงสงบร่มเย็นไม่เดือดร้อนวุ่นวาย

ผีเจ้าที่

ผีเจ้าที่ส่วนใหญ่จะตั้งไว้ในสถานที่ส่วนรวมเช่น โรงเรียน สถานที่ราชการ ร้านค้า บ้านเรือน เจ้าที่คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ความคุ้มครองรักษาสถานที่นั้นๆ ถ้ามีคนคิดไม่ดีทำไม่ดีในสถานที่นั้น เจ้าที่ก็จะอาจทำร้ายโดยเจ็บไข้ได้ป่วย อันนี้เป็นความเชื่อที่ปลูกฝังกันมาแต่โบราณเหมือนศาลพระภูมิของภาคอื่นๆ การไหว้สาเจ้าที่ หรือขอขมาเจ้าที่แล้วแต่เจ้าของสถานที่นั้นๆ กำหนดไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นไก่คู่เหล้าปัน อย่างเจ้าที่ไร่จะเลี้ยงใหญ่ปีละครั้งบางแห่งก็เลี้ยงด้วยหมู บางแห่งก็เลี้ยงไก่คู่ ถ้าปีไหนพืชผลไม่ดีมีแมลงรบกวนก็จะไหว้สาบนานไว้ก่อน เมื่อเด็กเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย พ่อแม่ผู้ปกครองมักจะไหว้เจ้าที่โดยคิดว่าลูกหลานเล่นชนเจ้าที่ทัก (โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ไหว้เจ้าที่ด้วยดอกไม้ธูปเทียน ขนมนม ผลไม้ ไม่ใช่หมูหรือไก่หรือเหล้า) เป็นความเชื่อด้านจิตใจว่า เจ้าที่ช่วยให้หายป่วยเร็วขึ้น ทางโรงเรียนก็ได้ละเลยลบหลู่สิ่งที่บรรพบุรุษได้ปลูกฝังไว้ทุกวันเปิดเทอม วันปีใหม่ วันตานสลาก และวันน่านนักเรียนออกนอกสถานที่ จะมีการจุดเทียนธูปไหว้พระพุทธรูป และไหว้เจ้าที่เพื่อความเป็นสิริมงคลและขอความคุ้มครองรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุขแล้วคลาดจากเคราะห์ร้าย

ผีเจ้านาย

ที่แม่แจ่มไม่ได้เรียกผีเจ้านาย แต่เรียก “เจ้านาย” หรือ “หอเจ้านาย” โดยจะมีหอเจ้านายทุกหมู่บ้าน ทำเป็นเรือนหลังเล็กๆ 3 หลังบ้าง หลังเดียวบ้างแล้วแต่หมู่บ้าน ส่วนมากหอเจ้านายจะอยู่กลางหมู่บ้าน หรือหัวหมู่บ้าน จะมีต้นไม้ใหญ่หลายต้นมีดครีมนั้นเรียกกัน “ดงหอ” คือเป็นที่ป่าดงนำเกรงขาม ไม่มีใครกล้าตัดไม้ คนในหมู่บ้านจะเคารพนับถือเจ้านายมากสมัยก่อนจะกลัวมากด้วยเดินผ่านเฉยๆ ยังไม่ค่อยกล้า ยิ่งเด็กๆ ด้วยยิ่งกลัวใหญ่ เวลาผ่านดงหอ วังลั่นห้อยทุกราย ผิดกับสมัยนี้ สังคมเปลี่ยนไปคนเปลี่ยนแปลง ทั้งผีทั้งเจ้าที่ก็คงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ไม่ค่อยขุ ไม่ค่อยเหี้ยนเหมือนก่อน แต่ยังคงความน่าเกรงขามให้คนเคารพนับถือกันอยู่ พิธีกรรมต่างๆ ก็ยังคงสืบทอดเช่นมีการเลี้ยงหรือไหว้ประจำปีตอนสงกรานต์ หรือหากมีการ

พิธีขึ้นบ้านเจ้าที่

บนบานไว้ก็ยังมีเครื่องเลี้ยงเหมือนสมัยโบราณ นับว่าคนโบราณมีจิตวิทยาดีเยี่ยมที่ใช้เรื่องผีเรื่องเจ้านายเป็นประโยชน์อย่างได้ผลในด้านการรักษาระเบียบวินัยกฎเกณฑ์ให้ลูกหลาน ตลอดจนประชาชนในหมู่บ้าน เมื่อคนเกิดความกลัว เกิดศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มองไม่เห็นคนก็ไม่กล้าฝืนไม่กล้าผิดผี เพราะเมื่อคนฝ่าฝืนก็มักได้รับโทษจริง มีตัวอย่างให้เห็น เป็นอำนาจที่มองไม่เห็น บ้านเรือนสังคมก็ร่มเย็นไม่เบียดเบียนกัน เป็นสังคมของการเอื้ออาทรแบ่งปัน ปัจจุบันการศึกษาทำให้คนฉลาดขึ้น แต่ศีลธรรมเสื่อมลง จารัตระเพณีหย่อนยาน เป็นสังคมแบบตัวใครตัวมันขาดความสงบสุข

ผีเสื้อวัดและผีเสื้อบ้าน

เป็นผีที่ให้ความคุ้มครองดูแลในบริเวณวัด และในหมู่บ้านกล่าวกันว่าเป็นผีที่มีอำนาจมากเพราะให้ความคุ้มครองดูแลขอบเขตบริเวณกว้าง จะมีการเลี้ยงหรือไหว้สาแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละวัด แต่ละหมู่บ้าน สำหรับผีเสื้อวัดนั้นโบราณน่าจะไว้เพื่อ รักษาทรัพย์สินของวัด คนให้ความเกรงกลัวจึงไม่มีของหาย ผิดกับสมัยนี้ พระดีๆ ก็ต้องเก็บไว้ในคอกเหล็กล่ามโซ่คล้องกุญแจบางวัดยังถูกตัดไหมยไป เพราะจิตใจคนเปลี่ยนไป

ผีนา ผีไร่ ผีสวน

เป็นผีเจ้าที่ ที่เฝ้าคุ้มครองดูแลรักษาพืชผลในไร่ นา สวน ของแต่ละเจ้าของ เมื่อถึงฤดูทำนาทำไร่ ทำสวนเจ้าของจะขึ้นผีไว้ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วจะทำพิธีเลี้ยงโดยใช้ไก่ต้มกับข้าวสุกไปวางไว้ตรงฮ้านผี เรียกผีให้

มารับของเช่นไฉ้ เหมือนหนึ่งเป็นการ ทดแทนบุญคุณผีที่ดูแลพืชผลให้
ปลูกฝังความกตัญญูรู้คุณ เมื่อเลี้ยงผีแล้วก็นำไก่มากินเลี้ยงกันระหว่าง
ผู้ช่วยทำงาน พิธีกรรมนี้ปัจจุบันผู้ที่ยังทำนา ทำไร่ ทำสวน ก็ยังต้อง
สืบทอดอยู่ไม่สูญหาย

ผีฝ่าย

การเลี้ยงผีฝ่ายปัจจุบันยังทำกันอยู่ ยังให้ความเคารพนับถือไม่ล่วง
ละเมิด แต่พิธีกรรมต่างๆ อาจลดหย่อนลงบ้างเพราะฝ่ายสมัยนี้ส่วนใหญ่
เป็นฝ่ายคอนกรีต ฝ่ายสมัยก่อนเป็นฝ่ายไม้ช่วยกันทำจะมีหัวหน้าเรียกว่า
“แก่เหมือง” “แก่ฝ่าย” เมื่อจะซ่อมแซมฝ่ายหรือเลี้ยงผีฝ่ายก็จะบอก
กล่าวเจ้าของนาที่รับน้ำจากเหมืองนั้นๆ ไปช่วยกัน เมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว
แล้วเจ้าของนาจึงแบ่งข้าวให้กับ “แก่เหมือง” “แก่ฝ่าย” เพื่อตอบแทน
ในการประสานงานช่วยเหลือกันในระหว่างผู้ร่วมใช้เหมืองฝ่ายเดียวกัน
การเชื่อเรื่องผีฝ่ายนี้คนโบราณอยู่กับธรรมชาติมีสัมผัสซึ่งกับธรรมชาติ
อาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องบอกเวลาฤกษ์ยามที่ ฝนจะตก น้ำจะท่วม
จะร้อนมาก ร้อนน้อย หนาวมาก หนาวน้อย ก็อาศัยเรียนรู้จากธรรมชาติ
ทั้งนั้น คนโบราณจึงนับถือแม่ธรณี แม่คงคา รุกขเทวดา ตลอดจน
ภูติผีวิญญาณ จนกล่าวได้ว่าผีมีอยู่ทุกเกาะไม้เส้นหญ้าจะไปไหนต้องไหว้
สา ไม่ลบหลู่ ก็เพื่อให้ผีสงเทวดาเหล่านั้นช่วยรักษาธรรมชาติเอาไว้ให้
ยั่งยืน ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ทำนาทำไร่แต่พอมีพอกิน ผิดกับสมัยนี้ที่มี
แต่ทำลายธรรมชาติไม่ค่อยรู้จักรักษา ไม่พึ่งพารุกขเทวดาเคร่งครัด ธรรมชาติ
จึงลงโทษ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำท่วมไร่นาเสียหาย ข้าวปลา
อาหารขาดแคลน ปลูกผักปลูกหญ้าก็ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์เข้าช่วย
น่าจะมีการฟื้นฟูอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมให้กลับคืนมาบ้างโดยผู้เฒ่าผู้แก่

หรือผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนที่ยังพอมีความรู้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม
ริเริ่มนำเยาวชนร่วมด้วย แม่แจ่มอาจจะฟื้นคืนชีพขึ้นมาบ้าง อย่างน้อย
สักครึ่งจากของเดิมก็นับเป็นบุญของแผ่นดินเกิด

การพูดถึงผี มีมากมายหลากหลาย แต่ในหนังสือนี้จะขอเล่า
เพียงเท่านี้เพราะผีอื่นๆ ไม่ค่อยจะมีบทบาทแล้ว และคนส่วนใหญ่ก็
ไม่ให้ความสนใจเพราะไม่ต้องไหว้สา หรือนับถือ เช่น ผีเสื้อ ผีม้าบ้อง
ผีบ้าหละวอด ผีโพง ผีพราย ผีกะ (ผีปอบ) ผีย่านมัทนี เป็นต้น

บทที่

พิธีกรรม ความเชื่อ
พื้นบ้านเมืองแฉ่ม

บทที่ 3 พิธีกรรม ความเชื่อ พื้นบ้านเมืองแจ่ม

พิธีกรรมความเชื่อคนเมืองแจ่ม

คนแม่แจ่มตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้รับการปลูกฝังให้มีความนับถือ เชื้อพืงผู้ใหญ่ เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่ออัยแม่อัย พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา ตลอดจนผู้นำหมู่บ้านทั้งด้านการปกครอง เช่น พ่อหลวงกำนัน และ ด้านศาสนพิธี (อาจารย์วัด) หมอผี (ผู้ทำพิธีทางไสยศาสตร์) การเชื่อ พืงนั้นอาจจะโดยคำสั่งสอนหรือโดยการปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่าง เป็นการ เชื้อพืงสืบสานกันตลอดมา ไม่ฝืนคำสั่งสอน สำหรับความนับถือนั้นมี การทดแทนบุญคุณ (ความกตัญญูทดเวท) เช่น มีการดำหัวตอนปีใหม่ ตานขันเข้าเมื่อเข้าพรรษา ออกพรรษา และเมื่อตานเข้าใหม่ ด้วยความ เชื้อพืงและนับถือนี้ทำให้คนแม่แจ่มในอดีตอยู่อย่างปกติสุขร่มเย็นมีความ เอื้ออาทรต่อกัน มีความอบอุ่นในครอบครัวและสังคม ปัจจุบันความ นับถือเชื้อพืงแบบเดิมค่อนข้างเลือนลหาย อาจจะเป็นเพราะความเจริญ

ทางด้านวัตถุเข้ามามากเกิดการเปลี่ยนแปลงคณนิยมบริโภควัตถุมากขึ้น แข่งขันกันในด้านวัตถุจนลืมวิถีชีวิตที่ดีงาม จึงเริ่มเกิดสังคมฟุ้งเฟ้อ แทนสังคมพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

หมอผีหรือผู้นำพิธีกรรม เป็นผู้ที่เรียนด้านคาถาอาคมส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่เคยบวชพระหรือบวชเณรมาก่อน บางคนทำหน้าที่หมอดูด้วยผู้ที่เป็นหมอผีหรือผู้ที่ถือคาถาอาคม จะประพจน์ตัวต่างจากบุคคลทั่วไปอยู่บ้าง เช่น ไม่ลอดใต้ถุนบ้าน ไม่กินผักบางชนิด เป็นต้น

หมอที่ทำพิธีแก้ บัด ดัดเกิด ต้องเรียนตั้งแต่ยังเป็นพระ หรือยังไม่ได้แต่งงาน ห้ามเรียนหลังแต่งงาน หมอส่วนใหญ่จะไม่ทำพิธีนี้ในขณะที่ลูกของตนยังเล็กๆ อยู่ เพราะเกรงว่าคาถาอาคมของตนเองจะคุ้มครองลูกไม่ได้ “กั้วแปีมาถึงลูก” ต่อเมื่อลูกโตแล้วจึงทำพิธีแก้ บัด ดัดเกิด ให้คนอื่น ๆ และมักทำในวันอังคารถือว่าเป็นวันแรง

การขึ้นดาวดั่งสี

จะทำพิธีเมื่อมีงานมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ขึ้นปีใหม่ และงานอื่นๆ ที่มีความหมายในทางเป็นมงคลแก่ครอบครัว วัตถุประสงค์เพื่อให้ดาวดั่งสีคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป

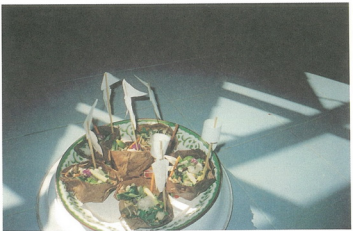
ดาวดั่งสี อีกชื่อหนึ่งคือดาวจุลโลกบาลดั่งสี มีชื่อดังนี้

1. ดาวฤกษณ (ดาวเวสสุวรรณ) รักษาทิศเหนือมียักษ์เป็นบริวาร (จ้อสีแดง)
2. ดาวธะตะวัฏฐะ รักษาทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร (จ้อสีขาว)
3. ดาววิรุฬหก รักษาทิศใต้ มีพวกอสูรเป็นบริวาร (จ้อสีดำ)
4. ดาววิรุฬปักข์ รักษาทิศตะวันตก มีฝูงนาคาเป็นบริวาร

(จ้อสี่เหลือง) มีพระอินทราธิราชเป็นประธานอยู่ด้านบน
(จ้อสี่เขียวมีตุ้งฉัตร) มีแม่ธรณีอยู่ด้านล่าง (จ้อสี่ขาวมีตุ้งฉัตร)

ดาวดั่งสี่มีสองประเภท

ดาวดั่งสี่หลวง อาจารย์ขึ้นที่วัดหรือที่พิธี เครื่องจะต่างกันมี
ชั้นหลวงด้วย เครื่องดาวดั่งสี่หลวง มีควักใส่อาหารคาวหวาน ผลไม้คล้าย
เครื่องดาวดั่งสี่ทั่วไป ที่ต่างกันคือ ควัก 4 ควัก ปักจ้อควักละ 4 ผืน
แต่ละควักสี่จ้อไม่เหมือนกัน ควักจ้อสี่แดงวางไว้ทิศเหนือ ควักจ้อสี่ขาว
วางไว้ทิศตะวันออกควักจ้อสีดำวางทิศใต้ ควักจ้อสี่เหลืองวางทิศตะวันตก
ควักจ้อสี่เขียวมีฉัตรด้วยวางตรงกลางข้างบน ควักข้างล่างจ้อตุ้งสี่ขาว
รวมทั้งหมด 6 ควัก

เครื่องดาวดั่งสี่ 6 ควัก

ตัวตั้งสี่ทั่วไป อาจารย์ขึ้นที่บ้านหรือสถานที่ทำงาน มีขันดอก และน้ำส้มป่อย เครื่องตัวตั้งสี่ ทำควักใบตองตึง 6 ควัก ใช้ใบตองซ้อนกันสองใบต่อ 1 ควัก กว้างประมาณ 1 คืบ

แกงส้ม แกงหวาน ใช้ใบมะขาม ใบมะละกอ ใบผักอื่นๆ ลูกมะละกอ กัลฉ่าย อ้อย ของทุกชนิดซอยเป็นชิ้นเล็กๆ และมีข้าวเปลือก ข้าวสาร พริก เกลือ คลุกเคล้าเข้าด้วยกัน แล้วหยิบใส่ควักที่เตรียมไว้ ใส่หมากสุบ บุหรี่ เมียง (เมียงใส่เกลือทอดใบตอง) ตัดกระดาษขาว ทำจ้อ บักควัก ๆ ละ 4 อัน เทียนเหลือง 1 เล่ม ข้าวสุก อาหารคาว ขนม เมื่อครบเครื่องแล้วขออาจารย์ทำพิธีขึ้นโดยทุกบ้านจะมีฮ้าน ตัวตั้งสี่ทางทิศตะวันออกของบ้านมีเส้าเดียว มีที่วางควัก 4 ด้าน ด้านบน 1 ด้านล่างวางกับพื้นของแม่ธรณี เจ้าของบ้านนั่งไหว้ขณะทำพิธี อาจารย์ทำพิธีจะรับเงินค่าปู่จากคุณหรือไม่แล้วแต่ความพอใจของผู้ให้และผู้รับ

ขันตัวตั้งสี่

ตัวดั่งสี

ตัวดั่งสีตามคำบอกของพ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ บอกว่า ตัวเป็นของสูง การจะใส่แกงส้มแกงหวานนั้นไม่เหมาะ เพราะแกงส้มแกงหวานถือว่าเป็นของเซ่นไหว้ผี สำหรับตัวของที่ใส่ควักควรเป็น ข้าว 4 ก้อน ตามสีของจ้อ ผลไม้ น้ำอ้อย น้ำตาล ขนม ใส่อย่างละเล็กละน้อย เทียนควักละ 1 เล่ม และจ้อที่ปักควักละ 4 จ้อ ก็ใช้สีตามประจำชื่อตัว คือ

ทิศเหนือ	ตัวกุเณ	จ้อสีแดง
ทิศใต้	ตัวเวรุพหุ	จ้อสีดำ
ทิศตะวันออก	ตัวระตะรัฏฐะ	จ้อสีขาว
ทิศตะวันตก	ตัววิรุพิกษ์	จ้อสีเหลือง

เวลาวางควักบนย่านตัวดั่งสีให้วางโดยใช้สีจ้อให้ถูกทิศ เช่นทิศเหนือจ้อสีแดง ควักของพระอินทร์ด้านบนจ้อสีเขียวมีตุ้งและฉัตร ควักของแม่ธรณีด้านล่างไม่มีจ้อ, ตุ้ง, ฉัตร มีแต่เทียน 1 เล่ม

การขึ้นตัวดั่งสีมีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน แต่รายละเอียดการเตรียมของอาจจะแตกต่างกัน แล้วแต่ฮีตฮอยของแต่ละหมู่บ้านที่ได้สืบสานกันมา ดังเช่นของพ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ บ้านเจียง และพ่อหนานอินคำ บ้านพร้าวหนุ่ม ก็แตกต่างจากของพ่อหนานสิงห์ทร กระณิกบ้านบน ดังที่ยกมาเขียนไว้ในที่นี้ ที่เหมือนกันก็คือการสืบทอดประเพณีในด้านที่ตั้งามเพื่อเป็นตัวอย่างให้ลูกหลานสืบไป

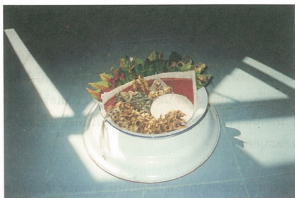
ปูจา ต้าว ดัง 4 หลวง

	พญาธัตตะวัฏฐอยู่ทิศตะวันออก เสวยเครื่องขาว 4 ซ้อ 4 มืน ตุง 4 ตัว	
พญาภูเวระอยู่ทิศเหนือ เสวยเครื่องแดง 4	พญาอินทร์เสวยเครื่อง 4 ฉัตร 1 ใบ อยู่ท่ามกลาง	พญาวิรุฬหะอยู่ทิศใต้ เสวยเครื่องดำ 4 ซ้อดำ 4
	พญาวิรุฬปักกะอยู่ทิศตะวันตก เสวยเครื่องเหลือง 4	

แม่ธรณีอยู่ล่าง เครื่อง 4 ซ้อ 4 ตุง 4 ขาว 1 ฉัตร ขาว 1 ใบ
คำว่าเสวยเครื่อง 4 คือว่าเครื่องทุกอย่าง 4 ทั้งหมด

การดาขัน

ดาขันหลวงทั่วไป ใช้ด้วยกะละมัง 1 ใบ มีผ้าขาวผ้าแดง นม 1 ห้ว เบี้ย 1 ถุง (สิ่งที่ทำด้วยเงิน) นม 4 ขด (4 กำมัดติดกัน) นม 3 ไหม มัดติดกันสวยดอก 12 สวย ใส่ดอกไม้ ข้าวตอก เทียนคู่ 4 สวย เทียน 1 เล่ม 4 สวย สวยหมากสวยพลู 4 สวย ข้าวเปลือก 1 กะละมัง ข้าวสาร 1 ถ้วย รายละเอียดการดาขัน เอาผ้าขาววางใน ด้วยกะละมังเอาผ้าแดงวางทับ สวยหมากพลู 4 สวยวางด้านขวาใต้ ผ้าขาว สวยดอกเทียนคู่วางเรียงต่อมาทางซ้ายและสวยดอกเทียนเดี่ยว วางซ้ายสุด วางหมากหับบนผ้าแดง เงินหลวง เบี้ย นม 4 ขด นม 3 ไหม ข้าวสารถ้วยเล็ก 1 ถ้วย เงิน 32 บาท ห่อกระดาษ วางบนข้าวสาร ขันหลวงแบบนี้ใช้ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ สืบชะตา ปูจา ขึ้นต้าวต้างสี่หลวง ปูจาบ้าน ถ้าเป็นขันถอนไม้ ถอนที่ดิน ดัดไม้ ต้อง ใส่เหล้า 1 ขวด ไม่มีข้าวสาร

ขันหลวงธรรมดา

สวยดอกไม้รูปเหียน เตรียมไว้ดาขันหลวงและพิธีต่างๆ

ปู่จา สงต้อง สงจน เอาใจค์ ลดเคราะห์

ดาขันหลวง มีข้าวเปลือก 1 ถ้วย ข้าวสาร 1 ถ้วยมีสะตองทำ
ด้วยกานบกกล้วย จะทำที่อื่นแล้วแต่อาจารย์ผู้ทำจะบอกตามอายุของผู้จะ

ปู่จ่า มีแกงส้ม แกงหวาน เหมือน蹄煲ตั้งสี่ทุกอย่าง สิ่งที่เพิ่มมีรูปปั้น
จ้อ ตุง แล้วแต่อายุคนจะปู่จ่า มีก้อนข้าว เช่น จ้อแดง 10 ผืน ข้าวแดง
10 ก้อน เทียนเหลืองปักกลางสะดวง น้ำส้มป่อย เงินขันหลวง 32
บาทใส่ซองต่างหากแล้วแต่ปู่จ่าคุณ เมื่อทำพิธีผู้จะปูจ่านั่งไหว้หันหน้า
ไปตามทิศที่อาจารย์บอก มีคนส่งสะดวง 1 คน เมื่อเสร็จนำสะดวงไป
วางตามทิศนั้นๆ เชื่อว่าถ้าทำวันปากปีจะคุ้มไปทั้งปี แล้วแต่ความเชื่อ
ของแต่ละบุคคล

การปูจ่านอกจากจะทำช่วงปีใหม่ อาจจะทำตอนที่มีคนป่วย
นอนรักษาไม่หาย หรือมีเคราะห์อื่นๆ

เครื่องปูจ่า

ทำพิธีบูชา

บูชาเตียน

เป็นพิธีกรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พิธีบูชาเตียนนี้ต้องเป็นเตียนที่ทำขึ้นเป็นพิเศษในโอกาสต่างๆ ส่วนมากจะบูชาวันปากปี (16 เมษายน) และในวันเดือน 12 เป็ง วันเข้าพรรษา ออกพรรษา และโอกาสอื่นๆ แล้วแต่ความเชื่อถือของแต่ละคน

ประเภทเตียน เตียนเพื่อความสุข ความเจริญมีโชค ชนะศัตรู ลดเคราะห์ สะเดาะเคราะห์ แคล้วคลาดจากโทษภัย ต้ออายุ ฯลฯ

วัสดุที่ใช้ทำเตียน ฝ่ายสำหรับทำไล่เตียน ยันต์เตียนซึ่งอาจารย์ผู้รู้จะเป็นผู้เขียนโดยใช้กระดาษสาบาง จากตำรา “ทับสา” ขี้ผึ้งที่มีขายตามท้องตลาดสมัยโบราณใช้ขี้ผึ้งเมืองที่ได้จากรังผึ้ง สมัยนั้นคนบูชาเตียนกันมาก พ่ออาจารย์ใช้เตียนเล่มใหญ่เขียนยันต์เตียนลงไปรอบ

เล่มเทียน ถ้างันต์เทียนเหมือนโบราณทำไมทันแต่ที่ยังคงเอกลักษณ์ เดิมไว้ก็ยังมิอยู่

การแก้ปัด ตัดเกิด

ท่าเมื่อมีคนป่วยหนัก รักษาไม่หาย มีการไปตามเจ้านาย หรือ หมอเมื่อ เมื่อเจ้านายหรือหมอเมื่อบอกให้ทำอะไรก็ต้องทำตามนั้น

การแก้ปัด ทำกับผู้ป่วยที่เป็นผู้ใหญ่ การเตรียมของ “ดาขัน หลวง” มีเหล้า 1 ขวดไม่มีข้าวสารเสก การแก้ไข้ไก่ปิ้ง 1 ตัว เงิน 72 บาท การปัดไข้ไก่ปิ้ง 1 ตัว เงิน 1 หีบ นามลัมโอหรือนามอื่นที่ ปลายแหลมและยาว 7 เล่ม ทำสะตวง 1 ใบใส่แกงลัมแกงหวาน บัน รูปคนใส่สะตวง 1 รูป มีดดาบ 2 เล่ม บาตรน้ำมันดี ใบขนาด นาม มะตัน (พุทรา) ใส่ในบาตรน้ำมัน น้ำ 7 ป่อ จำลัมบอยใส่ สถานที่ที่ เชื่อว่ามีผีร้ายสิงอยู่ตรงนั้น มีการขุดตาแหลว เอามีดดาบมัดติดด้านบน 1 ด้าม ด้านล่าง 1 ด้าม เอาคนป่วยนั่งในตาแหลว การแก้เลี้ยงมีไก่ เป็น 1 คู่ เลี้ยงตรงที่แก้ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วเอาคนป่วยลอดออกทาง มีดดาบ ถ้าเป็นการแก้ปล่อย ให้ไก่เป็น 1 ตัว ทำพิธีแล้วปล่อยไก่ไป ไม่มีการเลี้ยงตรงนั้น

การตัดเกิด ส่วนใหญ่ทำให้เด็กที่ป่วยนานไม่หาย เชื่อว่าพ่อเกิด แม่เกิด จะมาเอาชีวิต จึงทำพิธีตัดเกิด ทำที่บ้านหมอผีที่ทำพิธีทาง ไสยศาสตร์เป็นผู้ทำ สิ่งสำคัญที่ใช้คือฝ้ายสามสี สีขาว สีดำ สีแดง หมอ จะใช้ฝ้ายผูกข้อเท้าเด็ก และมีก้านกล้วยวางบนเตียงเอาฝ้ายวางบนร่อง ก้านกล้วยเมื่อทำพิธีเสร็จ หมอใช้มีดฟันฝ้ายบนก้านกล้วยครั้งเดียว ให้ขาดจากกัน นำส่วนที่ผูกข้อเท้าเด็กเสกคาถาแล้วผูกคอเด็ก พิธีกรรมนี้ ปัจจุบันก็ยังมิอยู่ แต่หมอผู้ทำพิธีเหลือน้อยลงแล้ว

การตัดผีตายโง่

เป็นการตัดผีตายโง่ออกจากวงศ์ตระกูล เชื่อว่าไม่ให้เกิดกรณีแบบนั้นอีก ในวงศ์ตระกูลเดียวกัน

การดาขันหลวงต้องดาขัน 2 ขัน สำหรับ พระสงฆ์ตัด 1 ขัน สำหรับ ขึ้นดาวทั้งสี่หลวง 1 ขัน ขันพระสงฆ์เหมือนขันหลวงธรรมดา ทำพิธีเสร็จแล้วทั้งทั้งหมดหรือนำไปไว้ที่วัด

ก่อนที่จะทำพิธีตัด ต้องदानขันข้าว ให้พระสงฆ์ 4 ขัน พระสงฆ์ 4 รูป ดานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายก่อนจะตัดออกจากวงศ์ตระกูล ดานแล้วเอาไปไว้ที่วัด (ใส่ปืนโตก็ได้) ถ้าทำพิธีตอนบ่ายไม่มีขันข้าว

ขันหลวงอาจารย์ เอาข้าวหลู (ตะกร้าที่ใช้ไม่ได้แล้ว) หรือสานกล้วยปั้น ทำขัน ผ้าขาว ผ้าแดง ใช้เศษผ้า เงินหลวง ใช้ก้อนหินแทนหมากหั่ว ใช้ตัดเก็งใหม่ 10 โหม (ครึ่งเส้น 10 เส้น) หมากขด หมากขอ เมื่อทำพิธีขึ้นดาวตั้งสี่หลวงแล้ว ของและขันข้าวทั้งทั้งหมด

สะตวงหน้อย 4 ใบ ใส่เครื่องแกงส้ม แกงหวาน และมี แกงผักบั้งใส่หนึ่ง แกงผักบั้งใส่เปลือกหอย (แกงจริงตั้งไฟ) ตักใส่ควักใบตองวางในสะตวง เอาเปลือกไข่ใส่น้ำวางในสะตวง สำหรับพระสงฆ์เอาหยาดน้ำตอนทำพิธี สะตวงปักจ้อ 4 ใบ

ขัตราวขัตรอบสถานที่ที่จะทำพิธี ส่วนมากทำที่แม่น้ำเหมือง และต้องนอกเขตวัด ถ้าไม่มีน้ำเหมืองให้ขุดเหมืองจำลองตักน้ำใส่มีข้าวขำ (สะพาน) มีตาแหลวคาเขียว ผ้ายดำ 7 เส้น ยาวเท่าคาเขียวจำนวนสั้นยาวแล้วแต่ญาติที่มาทำพิธี มาก-น้อย ตรงเสาราวขัตร 4 มุม ขุดหลุมไว้ขวางทั้งสะตวงที่ทำพิธีเสร็จแล้ว

คนจะไปตัดผีตายโง่ คือญาติมีญาติเดียวกัน (วงศ์ตระกูลเดียวกัน) เตรียมเศษผ้าขาวเล็กๆ คนละ 1 ผืน เพื่อใช้บังสุกุลเป็น เอาปกหัว

ตอนทำพิธี ถ้าใครที่ไม่สามารถไปร่วมพิธีได้ให้เอาเสื้อผ้าไปแทน

เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว ตานขันข้าว 4 ขัน อาจารย์ขึ้น
ตัวตั้งสี่หลวง พระสงฆ์ทำพิธี ผู้เข้าพิธีทุกคนอยู่ในเขตราษฎร์ มีประตู
ทางเข้าซึ่งมีตำแหลว คาเชียวและฝ้ายดำซึ่งบนประตูและรอบราชวัตร
เมื่อเสร็จพิธีพระสงฆ์จะเอาฝ้ายดำตั้งขาดผูกคอให้ทุกคน และนำผ้า
สังฆาติซึ่งบนราชวัตร 4 มุมที่ประตู ให้ผู้ร่วมพิธีเดินลอดผ้าเหลืองออก
ประตู พระสงฆ์จะบังสุกุลก่อนดึงผ้าขาวที่ปกหัวออกทั้งทุกคน พระสงฆ์
จะพรมน้ำมนต์ทุกคนจะเดินข้ามขัว (สะพาน) ห้ามเหยียบหลังมองดู
เมื่อออกหมดทุกคนจะปลดขัวทิ้ง เรียกว่า ข้ามน้ำปลดขัว และให้ทุก
คนเดินหน้าเข้าหน้าวัด ออกหลังวัดกลับบ้าน ปัจจุบันก็ยังทำพิธีนี้อยู่

ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการดาขัน ทุกประเภทที่เล่าแล้ว
ผู้เขียนได้สอบถามจากผู้รู้หลายท่าน ส่วนมากก็เป็นญาติกันทั้งนั้น เราจะ
พบกันพร้อมหน้าเมื่อมีงานทำบุญ หรืองานศพในหมู่บ้าน ข้อมูลที่เขียน
ครั้งนี้ได้ในวัน งานศพแม่หล้าตลอด กุ้ออ เพราะชุมนุมญาติ ขอขึ้นต้น
ฝ้ายหญิงก่อน เริ่มจากแม่ฮ้อยดี ปิงกุล, พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง, พี่อำพร
ปิงกุล, แม่สุตา รุ้ชื่อ, พี่เจริญ สมยศ และพี่ลูน แก้วประเสริฐ ฝ้ายชาย
ชอกล่าวถึง พ่อหนานสิงห์ทร กรรณิกา เพียงคนเดียว

และได้แก้ไข เพิ่มเติมข้อมูลให้ถูกต้องตามคำบอกของท่าน
พระครูมงคลวิสิฐ พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ ในวันจัดเสวนาพิจารณา
และตรวจสอบข้อมูล เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2545

สืบชะตาหลวง

วันที่ 27 มกราคม 2545 โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา จัดแต่งดาเพื่อทำบุญสืบชะตาให้แก่ผู้จัดการโรงเรียน คือ นายกฤษดา สมวภา ซึ่งได้รับพระราชทานปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมีหลานผู้เขียนรับพระราชทานปริญญาตรีอีก 3 คน เลยจัดทำบุญสืบชะตาพร้อมกันในวันที่ 28 มกราคม 2545

ผู้ที่มาช่วยดาขัน เตรียมของต่างๆ ก็มีญาติๆ เช่นเคย งานแบบนี้ที่ขาดไม่ได้คือ แม่ฮุยดี ปิงกุล, แม่ฮุยปา ริยะนา, พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง แม่เทียมตา กรรณิกา, พี่ลุน แก้วประเสริฐ, แม่เทียมตา สมยศ บุคคลอื่นที่ไม่ได้กล่าวถึงขอภัยด้วย และมีหลานๆ มาช่วยเตรียมด้วยขามอีกหลายคน

ในการแต่งดาเราก็คุยกันไป โดยผู้เขียนเป็นผู้ถามและจดไว้เพื่อนำมาเขียนให้เป็นเรื่องเป็นราว คนรุ่นหลังจะได้สืบสานกันต่อไป

การเตรียมสืบชะตาหลวง

ทำที่บ้านโดยทำร่วมกันทั้งบ้าน มีขันหลวงครบเป็นการทำบุญบ้านครั้งใหญ่ต่อจากการขึ้นบ้านใหม่ พระสงฆ์จำนวนคือ 5 รูปขึ้นไป มีหน่อกล้วย 4 หน่อ อ้อย 4 ไม้ก่า ไม้ซัว อย่างละ 4 ต้าแหลว คาเขียว ผ้ายลวง 9 เส้นรอบบ้าน ขันเข้านำตาน 3 ขัน ของปัจจัย นอกจากพระสงฆ์ มีพระพุทธรูป มุลนิตี อาจารย์ ถ้ามีตานเจดีย์ทราย (กรณีสืบชะตาให้คนป่วย) นำทรายมาทำกองเล็กๆ เกินอายุ ทำเจดีย์ทรายไว้ตรงกลาง ปักจ้อตุง เทียน ครบกองทราย มีปล้อยนก ปู ปลา หอย ฯลฯ หน่อกล้วย หน่ออ้อย ไม้ก่า ไม้ซัว บอกรน้ำ บอกราย บอกรหมากมัดหมากใส่ บอกรข้าวตอกเอาแปดอย่างแบ่งเป็น 4 ส่วน

วาง 4 ทิศของบ้าน และมีสี่สาย ค่ำคิงหรือก้ำคิง 2 เส้น (ฝ้ายเก่าเส้น) จุดพร้อมเทียน (สี่สายค่ำคิง หรือ ก้ำคิง แปลว่า “เส้นด้ายเสมอตน” อันอาจหมายความว่า ยาวเท่า หนักเท่า หรือมีจำนวนเท่าอายุของเจ้าชะตา ส่วนมากใช้เท่ากับ 1 วา บวกอีก 1 รอบหัว ของเจ้าชะตาใช้เผาบูชาพระในขณะทำพิธี ถือว่าเป็นสิริมงคล และเท่ากับได้ถวายชีวิตและร่างกายของตนแก่พระรัตนตรัย จึงเรียกกันว่า บูชาฝ้ายก้ำคิง คือฝ้ายเท่ากับอายุหรือยาวเท่ากับความสุขของเจ้าชะตานั่น)*

หน่อกล้วย หน่ออ้อย ไม้ก้ำ ไม้ซัว บอคน้ำ บอกราย
เครื่องสืบชะตาหลวง

* ข้อมูล อาจารย์ต้นัน ธรรมธิ จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ

ผัดผัวยาว ตาแหลว ใช้ในพิธีสืบชะตาหลวง

สืบชะตาน้อย

ทำเฉพาะคนเดียว มีขันหลวง หรือบางหมู่บ้านไม่มีขันหลวง หน่อกล้วย หน่ออ้อย ไม้ก้า ไม้ขี้ บอกน้ำ บอกทราย ฯลฯ อย่างละ 3 พระสงฆ์ 1 รูป ขันข้าว 1 ขัน ปัจจัย มีพระพุทธรูป พระสงฆ์ อาจารย์ เอาเครื่องหน่อกล้วยหน่ออ้อย ฯลฯ มามัดรวมกับไม้ก้าทั้งสามคน สืบชะตานั่งกลาง ทำที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ จะปล่อยนบก หอย ปู ปลา ด้วยก็ได้ ส่วนมากทำให้คนป่วยหรือคนมีเคราะห์ มีการदानเจตีย์ทราย พร้อมกัน (บางหมู่บ้าน)

การเหยือกขวัญ จูขวัญ

ตอนเป็นเด็กไปเรียนหนังสือในเชียงใหม่ ก่อนวันออกเดินทาง พ่อกับแม่จะจูขวัญให้ ใช้ไก่ต้ม 1 ตัว จูขวัญบนที่นอน ถ้าป่วยก็เห็น

แม่เอาหิง (สวิง) ไปเสียดขวัญ วันนี้เลยขอความรู้กับแม่ฮุยดี ปิงกุล และพ่อหนัว แก้วประเสริฐ จึงรู้ว่า สาเหตุที่มีการเรียกขวัญและจุขวัญ เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณคือเชื่อว่า ขวัญมีอยู่ประจำชีวิตของคนเรา ถ้าขวัญนี้อยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคลและสร้างความสุขสบาย จิตใจ มั่นคง แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไปแล้วก็จะทำให้คนๆ นั้นได้รับผลร้ายต่างๆ ตามความเชื่อแล้วขวัญนี้มีใช้มีแต่ในคนเท่านั้น หากแต่ยังมีในสัตว์และในสิ่งอื่นๆ ด้วย เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ข้าว เป็นต้น

ขวัญมี 2 อย่าง คือ ขวัญในแง่รูปธรรมหมายถึงจุดรวมของ ผมหหรือขนที่เวียนเป็นวงอยู่บนหัว(ของคน)และส่วนที่เป็นเนินบน (ของสัตว์) และขวัญที่เป็นนามธรรม คือสิ่งที่มีอำนาจลึกลับแฝงอยู่กับตัวไม่สามารถเห็นเป็นรูปร่าง แต่มนุษย์พยายามที่จะสร้างให้เป็นรูปธรรม กล่าวคือ ขวัญมีตัวตน มีความรู้สึก กินอาหารได้ และออกจากร่างกาย เจ้าของไปท่องเที่ยวยังที่ต่างๆ ได้

จุขวัญลูกแก้ว

เมื่อเชื่อว่าขวัญมีความสำคัญต่อชีวิตต่อสัตว์หรือสิ่งของ จึงหาวิธีรักษาขวัญให้อยู่กับตัวตลอดไป พิธีนี้เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น พิธีเรียกขวัญและพิธีสู่ขวัญหรือจุขวัญ พิธีกรรมเรียกขวัญและจุขวัญ มีหลายลักษณะทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสและสถานการณ์ เช่น เมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยียน หรือมาอยู่ใหม่, เมื่อมีผู้จะต้องจากไป, เมื่อเกิดการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ, เมื่อมีการเลื่อนยศหรือตำแหน่ง, เมื่อมีการบวชในพระพุทธศาสนา, เมื่อมีการขึ้นบ้านใหม่, เมื่อมีการแต่งงาน, เมื่อมีการใช้แรงงานสัตว์เสร็จสิ้นลง (เช่น จุขวัญควาย) และเมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวข้าวนำข้าวขึ้นหลอง (จุขวัญข้าว)

สิ่งของที่ต้องเตรียม ชันบายศรี จะทำขนาดไหนอย่างไรแล้วแต่ลักษณะของโอกาสและสถานการณ์ ของใดในชันบายศรีมีไก่ต้มสุก 1 ตัว ไช้ต้ม 1-2 ฟองกล้วยสุก ข้าวสุก ฝ้ายมัดมือ ถ้าจุขวัญธรรมดา ไม่มีพิธีกรรมเรียกขวัญเครื่องขวัญมีเพียงไก่ต้ม 1 ตัว ข้าวสุก ฝ้ายมัดมือ วางของในขันโลก ทำพิธีจุขวัญบนที่นอน พ่ออยู่แม่อยู่ หรือคนเดียวคนแก่ทำพิธีจุขวัญให้ ไม่ต้องใช้หมอขวัญทำพิธีเรียกขวัญ

จุขวัญข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ต้องนำข้าวที่เกี่ยวแล้วทั้งกอ ประมาณ 1 กำมือ ทำพิธีที่ไร่นาตรงที่แรกนาเมื่อปลูกนา มีไก่ต้ม ข้าวสุก เจ้าของนำจะนำไก่ต้ม ข้าวสุก และข้าวที่เกี่ยวแล้ว 1 กำมือไปทำพิธี จุขวัญเป็นการขอบคุณผีนาที่ให้ผลได้ข้าวในปีนั้น แล้วนำข้าว 1 กำมือขึ้นไว้บนหลองข้าว (ยุ้งข้าว) เพื่อปกป้องรักษาข้าวให้พอกินไปทั้งปี

จุขวัญควาย ทำเมื่อทำนาปลูกข้าวเสร็จแล้ว ทำพิธีที่บ้าน เอาหญ้าอ่อนๆ ให้ควายกิน ตักน้ำให้ควายกิน มีสวดยดอกไม้ฝ้ายขาว มัดสวดยดอกติดเขาควายทั้ง 2 เขา มีควักข้าวสุก ไก่ต้ม น้ำเข้าหมันลัมปอย

ขอสูมาควายที่ได้ใช้แรงงาน บางครั้งผู้ใช้อาจเสียนตีควายหรือใช้ว่าจา
ไม่ไพเราะ จึงต้องจูงวัวควายเพื่อขอสูมาลาโทษ

ขึ้นบ้านใหม่

วันนี้ตั้งใจจะคุยกับพ่อหนานเรื่องบ้านใหม่ตั้งแต่เริ่มปลูกบ้าน
จนถึงขึ้นบ้านใหม่ คุยกันจนเหนื่อยจึงขอหยุดพักนอนก่อน พี่สาว
และพ่อหนานก็ตามใจเพราะเคยตามใจกันมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย

ตอนนี้แม่ตำ (แม่เทียมตา กรรณิกา) ร่วมวงคุยด้วยเพราะ
งานขึ้นบ้านใหม่ผู้หญิงมีส่วนจัดแต่งมากกว่าผู้ชาย เริ่มจากการหา
วันดี (ฤกษ์ยาม) เมื่อได้วันดีแล้ว พิธีกรรมที่สำคัญคือการทำบุญสืบ
ชะตาหลวง สิ่งของเครื่องใช้ก็มี ชั้นหลวง 1 ชั้น หน่อกล้วย หน่ออ้อย
อย่างละ 4 ไม่ก้า ไม่ขั่ว บอกน้ำ บอกทราย ฯลฯ เตรียมของเหมือน
สืบชะตาหลวงทุกอย่าง (อ่านบทสืบชะตาหลวงที่เขียนไว้แล้ว) การสาว
ฝ้าย (ล้างฝ้าย) ต้องล้าง 9 เส้น และล้างไว้นานๆ เพื่อชิงรอบบ้าน
การเลี้ยงผู้ไปช่วยงานนอกจากอาหารการกินแล้วยังมี หมาก เมี่ยง บุหรี่
ขนม ผลไม้ ฯลฯ

ขันตอนไม้ ที่แขวนไว้ตั้งแต่ปลูกเสา จะนำลงมาจัดแต่งดาขันใหม่
เพราะของเก่าเหี่ยวแห้งหมดแล้ว (ผู้หญิงเป็นผู้ดาขันอีกแล้ว) อาจารย์
ทำพิธีปลดขันในวันขึ้นบ้านใหม่

งานหนักในการขึ้นบ้านใหม่ จะเป็นการจัดเตรียมอาหารการกิน
เครื่องดื่ม เพราะมีการบอกกล่าวกันทั่วหมู่บ้าน รวมถึงญาติต่างบ้าน
ด้วย ถือเป็นงานทำบุญใหญ่อีกงานหนึ่งที่คงพิธีกรรมโบราณไว้ได้จน
ถึงปัจจุบัน

การทำบุญสืบชะตาหลวงส่วนมากทำพิธีตอนเช้า นิมนต์พระสงฆ์ตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป (จำนวนคี่) เมื่อเสร็จพิธีแล้วถวายปัจจัย สังฆทาน และอาหารแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร ถันอาหาร ในขณะเดียวกันก็จัดเลี้ยงอาหารญาติพี่น้องที่มาร่วมทำบุญ

วันขึ้นบ้านใหม่จะมีญาติ (แขกที่บอกกล่าว) ไปทั้งวันแล้วแต่ใครสะดวกเวลาไหน เจ้าของบ้านก็ยินดีต้อนรับตลอดทุกเวลาจนถึงกลางคืนก็ยังมี การเลี้ยงข้าวปลาอาหารกัน ปัจจุบันบางบ้านมีการตั้งเชิญตามสมัยใหม่ ทำบุญตอนเช้า ตอนเย็นมีงานเลี้ยงแบบพิธีการ ซึ่งไม่ใช่ประเพณีเดิมของแม่แจ่ม แต่เป็นไปตามยุคสมัยที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง

การแต่งงาน

สมัยโบราณ รุ่นพี่สาว พี่ชายของผู้เขียน ยังไม่มีการแต่งงาน ผู้ชายผู้หญิงที่รักใคร่ชอบพอกัน จะแห้วหากันที่บ้านผู้หญิงในเวลากลางคืน ขณะที่ผู้หญิงทำงานปั่นฝ้าย เสียบหมาก ไรต้อง* ผู้ชายก็มาช่วยทำงานที่ทำได้โดยมีพ่อ แม่ นอนอยู่ในห้อง หรืออยู่บนเตียง เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงใจกันแล้วฝ่ายหญิงยอมให้ฝ่ายชายเข้าในท้องได้ วันรุ่งขึ้นฝ่ายหญิงจะบอกให้ผู้ใหญ่เพื่อให้ฝ่ายชายมาใส่ผี เพราะถือว่าผิดผีแล้ว เมื่อใส่ผีเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายก็มาอยู่รวมกันกับฝ่ายหญิงได้ ถือว่าผีปญารับรู้แล้ว กว่าจะคืนเคยมาอยู่ในครอบครัวเดียวกันกันนานเป็นเดือน

* การเอาดอกไม้ใส่เย็บใบตองพลวงให้เป็นตัวไว้มุ่งหลังคา

หลังจากนั้นฝ่ายหญิงจะเตรียมของไปแฉ่ว ไปคารวะผู้ใหญ่ ฝ่ายชาย ทางผู้ใหญ่ฝ่ายชายก็เตรียมของไว้มอบให้ ถ้าดูจากการเขียนเล่านี้เหมือนกับง่ายมาก แต่จริงๆ แล้วไม่ง่ายอย่างที่คิด เพราะพ่อแม่ผู้ใหญ่คอยดูแลตลอด ถ้าเห็นจะไม่งามหรือไม่พอใจก็มีการว่ากล่าวตักเตือน เพียงแต่ไม่มีพิธีการแต่งงาน เด็กสมัยนี้มีโอกาสซิงสุกก่อนห้ามได้มากกว่าหลายเท่า และไม่มีการเคารพเกรงกลัวผู้ใหญ่เหมือนสมัยก่อน ไม่รู้เหมือนกันว่าจารีตเดิมกับความนิยมยุคใหม่ อันไหนจะดีกว่ากัน

การแต่งงานแบบมีพิธีการ เริ่มจะมีมาประมาณ 40 ปี ส่วนใหญ่จะทำบุญตักบาตร สืบชะตา ผูกข้อมือ งานเลี้ยงตอนเย็นมีมาทีหลัง โดยรับเอาวัฒนธรรมจากถิ่นอื่นมาทำ เริ่มจากผู้ที่เคยอยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด หรือเป็นคนต่างถิ่นมาแต่งงานกับคนแม่แจ่ม จนปัจจุบันก็กลืนกลายเป็นประเพณีเหมือนกันเกือบทั่วทุกหมู่บ้าน ยกเว้นชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่ยังยึดถือจารีตประเพณีของแต่ละเผ่าอย่างเหนียวแน่นไม่เปลี่ยนแปลง

บ่าวแฉ่วหาสาวบ้านฝ่าย

งานศพ

งานศพในอดีตเรียกว่า เซียนเย็น เมื่อมีคนตายในบ้านใด คนในหมู่บ้านนั้นทุกคนจะไม่ออกนอกหมู่บ้าน จะช่วยกันหรืออยู่เป็นเพื่อนกัน จนกว่าจะเผาศพเสร็จแล้ว ศพสมัยก่อนจะไม่มีหีบศพขายเหมือนสมัยนี้ คนมีฐานะดีหน่อยจะเลื่อยไม้เก็บไว้ พอตายลง สล้าที่มีคาถาอาคมก็จะจัดการต่อหีบศพช่วยกันกับคนที่ทำเป็น สำหรับคนที่ยากจนจริงๆ จะมีแต่เสือกกับปากห่อศพเท่านั้น ปัจจุบันมีหีบศพขาย ยากดีมีจนได้ใส่หีบทุกศพ

ที่แม่แจ่ม ไม่มีการรดน้ำศพ ไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน มีแต่การอาบน้ำศพ เมื่อผู้ตายเสียชีวิตลงก็จะจัดการอาบน้ำสระผม ชำระร่างกายทำเหมือนเมื่อมีชีวิตอยู่ ผ้านุ่งให้ศพ สมัยก่อนนุ่งกลับด้านคือติดกระดุมด้านหลัง ปัจจุบันนุ่งธรรมดา เลือกล้างผ้าใหม่ทั้งชุด ถ้าเป็นผู้อยู่ในเครื่องแบบเช่น ข้าราชการ ตำรวจ ทหาร ใส่เครื่องแบบครบชุด เมื่อแต่งตัวเรียบร้อยแล้วเอาศพนอนเสือ (ลาดต้องขาว) น่มผ้าตั้งแต่หัวถึงเท้า มีผ้าขาวรองบนเสื่อก่อนเรียกว่า ผ้าห่อคาบ ระยะที่มีศพอยู่ที่บ้านญาติพี่น้องเพื่อนบ้านจะมาอยู่เป็นเพื่อนกันทั้งกลางวันกลางคืน

การบำเพ็ญกุศลศพ เริ่มตั้งแต่ นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป เพื่อทำพิธีเอาศพเข้าหีบ เอาศพเข้าหาล้าง ชาวบ้านก็ช่วยกันเตรียมสวดดอกไม้ธูป เทียน ปัจจัย มีการทำอาหารเลี้ยงกันตลอดงาน กลางคืนมีเทศน์และสวดพระอภิธรรมโดยพระสงฆ์ 4 รูป ศพจะไว้ที่คืนก็แล้วแต่เจ้าภาพจะกำหนด หรือพระสงฆ์กำหนดให้ หรือแล้วแต่กรณีการเสียชีวิต

การตั้งหีบศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก แล้วตั้งโต๊ะหมู่บูชา ปูอาสนะสงฆ์ ก่อนทำพิธีเจ้าภาพจุดเทียนธูป ชาวบ้านในหัวพระรับศีล พระสงฆ์เทศน์จบแล้วเจ้าภาพวางผ้าบังสุกุล พระสงฆ์บังสุกุล เจ้าภาพ

ถวายสวดดอกไม้จตุปัจจัย พระสงฆ์ให้พร และสวดพระอภิธรรมต่อก่อนสวด จุดเทียน 2 เล่ม สวดจบแล้วเจ้าภาพวางผ้าบังสุกุล พระสงฆ์บังสุกุล เจ้าภาพถวายสวดดอกไม้และจตุปัจจัย พระสงฆ์ให้พรเสร็จพิธีทางศาสนา 1 คืบ ถ้าเป็นเรือนแบบโบราณชั้นเดียวได้ฤกษ์สูงวางศพบนบ้านได้ฤกษ์ตรงที่วางศพเอาไม้หนามวางไว้ห้ามเข้า

การกราบศพ จตุรูป 1 ดอก ขอขมาศพที่อาจได้ล่วงเกินกันไม่ว่าด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ขอให้อโหสิกรรมต่อกัน กราบ 1 ครั้ง ไม่แบมือ ถ้าศพพระภิกษุสงฆ์ กราบ 3 ครั้ง แบบเบญจางคประดิษฐ์ ถ้าศพเด็กหรือผู้น้อยกว่าไม่ต้องกราบ จตุรูปแล้วประนมมือไหว้

สิ่งของที่เตรียมสำหรับศพ มี ดុងสามหาง ใช้ผ้าขาวตัดคล้ายรูปคน ด้านบนผูกติดกับปลายไม้แขวนไว้ข้างโลงศพ เขียนชื่อ-นามสกุล วันชาตะ (เกิด) วันมรณะ (ตาย) และด้านล่างติดกระดาษเงินกระดาษทองให้ดูสวยงาม ดុងสามหางเป็นปริศนาธรรมได้หลายกรณี เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือ โลกะ โทสะ โมหะ หรืออาจหมายถึงภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ดុងสามหางใช้สำหรับแบกนำหน้าศพในวันนำศพไปเผา (จากการสัมภาษณ์พ่อหนานสิงห์ทร ภรรณิกา, แม่เทียมตา ภรรณิกา, บ้าเรือนมูล แจ่มแจ้ง) เชื่อกันว่าผู้ถือดុងสามหางคือผู้นำวิญญาณของผู้ตายไปสู่ปรโลก

ถุงขาวใส่ห่อข้าว ใช้ผ้าขาวตัดเย็บคล้ายถุงย่าม ใส่ห่อข้าวอาหาร ขนม กล้วย มาก เมี่ยง บุหรี่ หรือของใช้อื่นๆ ที่เชื่อว่าผู้ตายจะได้ใช้ในชาติหน้า ไซ่เปิด 1 ฟอง เมื่อว่า ผู้ตายไปพบแม่น้ำกว้างใหญ่ข้ามไม่ได้ เปิดจะได้นำข้ามไป จะเชื่อหรือไม่แล้วแต่ความคิดของแต่ละคนที่จะนำไปศึกษาพิจารณา

ในวันที่จะนำศพออกจากบ้าน จะต้องเตรียมดาชันหลวง เพื่อทำ พิธีถอนศพ (ถ้าเอาศพลงนอนปราสาทก่อนวันเผา ดาชันหลวงในวันนั้น) เตรียมหมอน้ำใหม่ใส่ผ้าสัมปอยไว้ นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีจำนวนคู่ จะจำนวนเท่าใดแล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ หากจะมีลูกหลานบรรพบุรุษก็จะทำพิธีบรรพตอนนี้ด้วย ปัจจุบันมักจะเอาศพลงนอนปราสาทไว้ก่อน 1 คืน เมื่อทำพิธีทางศาสนาที่บ้านแล้ว พระสงฆ์เริ่มลงจากบ้านถือฝ้ายจุฑาที่ผูกต่อจากเชือกมัดเท้าศพ การจุฑา จุฑทางด้านปลายเท้าคือ เอาเท้าไปก่อน หมอน้ำใหม่ที่เตรียมไว้เอาน้ำข้างทั้ง ทั้งให้หม้อแตก (สมัยก่อนเมื่อมีการเอาศพออกจากบ้าน เด็กๆ จะถูกไล่เข้าในห้องหมดห้ามดู เอาไข่ใส่ประตูบ้านด้วย ใครตากเสื้อผ้าไว้ให้เก็บหมด) สมัยนี้เด็กก็ไปส่งศพได้ไม่ถือเป็นเรื่องน่ากลัว

ที่ป่าช้าจะมีการเตรียมกองฟืนไว้ ถ้าไม่มีเตาเผาจะมีการหาที่กองฟืนโดยใช้ไผ่เก็กตั้งไป ไผ่แตกตรงไหนก็กองฟืนไว้ตรงนั้น เมื่อศพไปถึงป่าช้าสมัยก่อนจะยกศพออกจากหีบวางบนกองฟืน โดยศพผู้ขายวางคว่ำหน้า ศพผู้หญิงวางหงายขึ้น ศพพ่อ-แม่ของผู้เขียนก็ทำเช่นนั้น นำสลดสังเวช จำได้ติดตา มีการผ่ามะพร้าวล้างหน้าศพด้วย ปัจจุบันไม่ได้เอาศพออกจากหีบแล้ว ภาพนำสลดสังเวชสลดลง การวางศพที่ป่าช้าจะต้องหันศีรษะไปทางทิศเหนือเท่านั้น

ของจำเป็นที่ต้องใช้ในพิธีที่ป่าช้าคือ ผ้าบังสุกุล เรียงลำดับยศของผู้วาง ทั้งมาราวาส และพระสงฆ์ คือเริ่มจากผ้าบังสุกุลธรรมดา ผ้าไตรบังสุกุล และผ้ามหาบังสุกุลเป็นอันดับสุดท้าย เมื่อวางผ้าบังสุกุลเสร็จแล้ว ขึ้นต่อไปวางดอกไม้จันทน์โดยเริ่มจากพระสงฆ์ ผู้ชาย ผู้หญิง สุดท้าย ก่อนประชุมเพลิง (เผาศพ) พระสงฆ์จะสวดเรียกว่า สวดหน้าไฟ ถ้ามีการจุดบอกไฟก็จะเริ่มจุดตอนนี้ สมัยก่อนแม่แจ่มไม่เคยมีการจุดบอกไฟ ไม่รู้ว่าเริ่มมีตั้งแต่เมื่อใด ขอดังข้อสังเกตว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง

น้ำจะหลีกเลี้ยงได้เพราะไม่มีความจำเป็น เมื่อกลับมาถึงบ้านศพ จะมีการผูกข้อมือพรมน้ำส้มป่อยและน้ำล้างมือตั้งหน้าประตูบ้าน

บทที่

ประเพณี

ทางพุทธศาสนา

บทที่ 4 ประเพณีทางพุทธศาสนา

วัด...แหล่งหลอมบ่มเพาะจิตใจ

วัดวาอาราม เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับทุกคนในหมู่บ้าน หมู่บ้านไหนที่มีวัดอยู่แล้วก็โชคดีไป บ้านไหนยังไม่มีก็พยายามสร้างเป็นอารามหรือสำนักสงฆ์ไปก่อน ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นสถานที่พึ่งทางใจเป็นที่เรียนรู้อะไร เป็นที่ฝึกคนให้เป็นคนดี วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเหนือสิ่งอื่นใด

คนเฒ่าคนแก่ พาลูกหลานเข้าวัดเพื่อฟังคำสั่งสอนของพระสงฆ์ สมัยก่อนพระ-เณร ไม่ออกบิณฑบาตร ชาวบ้านจะส่งข้าวอาหารที่วัดทุกเช้าเป็นประจำ ถือเป็นกิจสำคัญที่ต้องทำการเรียนหนังสือสมัยก่อนก็เรียนในวัด เรียนกับพระ บวชเรียนจริงก็รู้จักจริง ลึกออกมาใช้วิชาความรู้ประกอบอาชีพได้

เรื่องผู้หญิงกับพระก็มีคำสอนที่แยบยลมาก พ่อแม่จะสอนลูกสาวว่าห้ามยุ่งกับพระในด้านชู้สาวเด็ดขาด ถ้าคนไหนยุ่งกับพระคองจะขาด เวลาตกน้ำในบ่อจะไม่มีหัว มีแต่ตัว (เป็นผีหัวขาดตั้งแต่ยังไม่ตาย) คนก็จะกลัวและเชื่อถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

การทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พ่อแม่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนชักจูงลูกหลานเข้าวัด เพื่อศึกษาเรียนรู้พิธีกรรมและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ขันแก้วตั้งสาม หมายถึง ขัน (พาน) ดอกไม้เพื่อจัดบูชา “แก้วทั้งสามดวง” อันได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ใช้ใส่ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวตอก ถ้าขันเป็นสามเหลี่ยมก็ใส่ตามมุมของขัน ถ้าขันเป็นรูปทรงกลมคนใส่คนแรกก็จะวางดอกไม้เป็น 3 กอง คนต่อไปก็จะวางตาม คนใส่คนแรกต้องเป็นชาย หญิงจะใส่ก่อนไม่ได้ การไปทำพิธีกรรมที่วัดทุกครั้งเมื่อกราบพระพุทธรูปแล้วต้องใส่ขันแก้วตั้งสาม คำกล่าวเมื่อใส่หรือท่องในใจ มุมแรกว่า พุทธโธอะระหัง มุมที่ 2 ว่า ธัมโมปัจจิตัง มุมที่ 3 ว่า สังโคยะทิหัง

ขันขอสีล ตั้งวางอยู่ถัดจากขันแก้วตั้งสามใส่ดอกไม้ รูป เทียน อย่างละ 1 และข้าวตอก

ขันนําดาน ตั้งวางต่อขันขอสีลใส่ของเช่นเดียวกับขันขอสีล

ขันแก้วตั้งห้า จัดวางดอกไม้ รูป เทียน เป็น 5 กอง เพื่อบูชาองค์คุณความดี 5 ส่วน ดังนี้

1. บูชาพระพุทธเจ้า
2. บูชาพระธรรม 9 ประการและปริยัติธรรม 1 รวมเป็น 10 ประการ

3. บุษพาพระสงฆ์ อันมีพระอัญญาโกณฑญญะ เป็นประธาน
4. บุษพาบิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์
5. บุษพาพระกรรมฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญจิตใจ
การบูชาขันแก้วทั้งห้า บูชาตอนเย็นของวันถืออุโบสถ (ศีล 8)
และงานบุญสำคัญ

ประเพณีในหนังสือเล่มนี้ ไม่ใช่เป็นการแนะนำประเพณีและพิธีกรรมในรายละเอียด หากแต่เป็นข้อมูลเบื้องต้นตามคำบอกเล่าของพ่อ แม่ พระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ พ่อน้อย พ่อหนาน และจากความทรงจำ ความประทับใจของผู้เขียนในประเพณี พิธีกรรมนั้นๆ

เนื้อหารายละเอียดมากกว่านี้ท่านสามารถสืบถามจากพระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ พ่อน้อย พ่อหนาน ในหมู่บ้าน ซึ่งท่านผู้รู้เหล่านั้นเต็มใจจะเล่าให้ฟังตามภูมิปัญญาที่ท่านได้สืบทอดมา

ปีใหม่หลวง

ประเพณีปีใหม่หลวง เป็นงานที่มีความสำคัญมากที่สุด เป็นทั้งงานทำบุญ เป็นทั้งการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อพ่อแม่ ญาติพี่น้อง และเป็นงานสนุกสนานสำหรับทุกเพศทุกวัย

ทุกครัวเรือนจะเตรียมของใช้จำเป็น เช่น ของดำหัวพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ ส่วนใหญ่จะเป็นเสื้อผ้า ของใช้ประจำวันแล้วแต่จะหาได้ ที่เห็นมากที่สุดจะเป็นผ้าตอง (ผ้าชะม้า) ผ้าขนหนูขาวผืนเล็กพอคาดบ่าได้หมาก เมียง กับไฟ ยกเว้นผู้ที่แต่งงานใหม่ในปีนั้น ต้องเตรียมมากหน่อย ต้องดำหัวพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย พวกเสื้อผ้าต้องเตรียม

ตั้งแต่ปลูกฝ้าย จนกระทั่งทอและตัดเป็นตัวเสื้อ ไม่ได้มุ่งเน้นราคา แต่เน้นการทำด้วยตัวเองด้วยความขยันอดทน และด้วยจิตสำนึกทดแทนคุณ

อาหารส่วนใหญ่จะหาปลาไว้เน้นๆ ทำปลาต้มใส่บอไม้หลายๆ บอก บ้านไหนไม่มีปลาก็ทำจิ้นส้ม ที่ขาดไม่ได้ก็เหล้าเดือน เอาข้าวเหนียวหนึ่งหมักกับเบ้งสำหรับทำเหล้า หมักไว้นานเกินเดือนจะได้น้ำสีขาวรสออกหวานอร่อย (น่าจะเรียกไวน์ขาวได้) บ้านไหนที่มีลูกป่าวลูกสาวหลายคนก็จะต้มเหล้าขาวเตรียมไว้ด้วย ไม่มีการจับเพราะไม่มีโรงเหล้าผลิตขาย ทุกบ้านจะมีหม้อหุงเหล้าไว้ทำกินเอง

ปีใหม่จะเริ่มวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เป็นวันสังฆารล่อง ทุกครัวเรือนจะเก็บผ้าห่ม มุ้ง ผ้าปูที่นอน ตลอดจนเสื้อผ้าอื่นๆ เอาไปซักที่แม่น้ำ พ่อแม่จะปลุกลูกๆ ตื่นแต่เช้ามิดให้ไปซักผ้า บอกว่าถ้าใครไปเข้าจะได้เห็น ปูสังฆารกับย่าสังฆารถ่อแพล่องน้ำ ความที่อยากเห็นเด็กๆ ไม่ขี้เกียจยอมไปซักผ้าแต่เช้า ที่แม่น้ำจะมีแพ มีขอนไม้ให้ซักผ้า เมื่อไปถึงแม่น้ำก็จะรีบจองที่ซักผ้าเพราะมีเพื่อนๆ ไปกันเยอะมาก ทุกคนมัวแต่คุยกันสนุก รีบซักผ้าจะได้เล่นน้ำต่อ เลยลืมเรื่องปูสังฆารกับย่าสังฆาร เมื่อกลับมาบ้านก็มีกิจกรรมทำความสะอาดบ้านครั้งใหญ่ ทุกคนในบ้านช่วยกันทั้งพ่อ แม่ ลูก ตอนปลายเด็กๆ เริ่มเล่นฮตน้ำ (สาดน้ำ) สนุกสนาน เรื่องปูสังฆารกับย่าสังฆารล่องน้ำมาคิดได้ตอนโตที่แท้ก็อายุคุณเรานี่เอง แต่ก่อนชื่อ (โง่) แท้ๆ แต่คนแก่ฉลาดมาก

บางหมู่บ้านเช่น บ้านยางหลวง บ้านทัพ บ้านไร่ และบ้านท้องฝาย จะมีพิธีล่องสังฆารทำในตอนเย็นของวันที่ 14 เมษายน ทุกบ้านจะทำสวดวงใส่เครื่องเหมือนสวดวงทั่วไป มีข้าวเบ้งปั้นเป็นก้อนเอาเช็ดตามหน้าตา เนื้อตัว แขนขา เชื่อว่าเป็นการเช็ดเอาเคราะห์ภัยต่างๆ หรือสิ่งชั่วร้ายที่อาจแอบแฝงอยู่ในตัว ใส่ในสวดวงนำไปทำพิธีลอยน้ำแม่แจ่ม

เพื่อให้เคราะห์ภัยต่างๆ หรือสิ่งชั่วร้ายที่เชื่อว่ามี ลอยไปกับสายน้ำ พร้อมกับปีเก่า

วันที่ 14 เมษายน เป็นวันเนาและเป็นวันดา คนเฒ่าคนแก่ จะบอกเด็กว่าวันนี้เล่นกันตี่ ห้ามด่าห้ามตีกันจะเนา หรือถ้าคนไหน เหลือก่า (ตื่อ) โดนตีวันนี้ก็จะเนา เด็กสมัยก่อนแสนดีเชื่อฟังผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็ใจดีเอาไม้มาทำบอกคอก กระบอกขีดน้ำไว้ให้เด็กเล่นน้ำสนุก สนาน ในช่วงเช้าจะมีการแต่งดาเตรียมของดำหัว แป้งขนมจอก ห่อนึ่ง ห่อหมาก ห่อพลู บ้านไหนมีลูกผู้หญิงแม่อีกจะเรียกให้มาช่วยทำ ด้วยจะได้รู้งานสืบสานต่อไป ไปในวันข้างหน้า ดอกไม้ใส่สวยก็ไปเก็บ ดอกเอื้องเงินมา จากต้นไม้บนคอย ของดำหัวก็จะเตรียมไว้เป็นชุดๆ พ่อแม่อีกจะบอกเล่าด้วยว่า ญาติผู้ใหญ่เป็นใคร อยู่ที่ไหนควรจะทำแบบ นี้ทุกๆ ปีและชั่วลูกหลานเหลนสืบต่อกันไป และสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่สมัยนี้มักสบายไม่ค่อยจัดเตรียมแล้วอ้างว่าไม่มีเวลา ซื้อมา ง่ายดี ง่ายจริงแต่ไม่มีความหมายไม่มีความภาคภูมิใจและไม่สนุก

ปลายวันที่ 14 เมษายน ขนทรายเข้าวัด สมัยก่อนใช้น้ำคูล (ถังน้ำ) หาบเอา และไม่มีการขนน้ำช่วงขนทรายเพราะพ่อแม่สอนว่าเราไปวัด ย่ำเอาทรายติดตีนออกมาทั้งปีเป็นบาป ต้องเอาไปใส่ทดแทน และห้ามไม่ให้ตัวเปียกน้ำจะหยดตกใส่วัดบาปอีก (พออ่างบาปจะกลัวไว้ก่อน ทุกเรื่องไม่กล้าผิน) และมีการก่อกองทรายไว้หน้าวิหารหลายๆ กอง เอาไว้ปักตุง ตุงใช้กระดาษทำผูกติดกับกิ่งไม้

วันที่ 15 เมษายน วันพญาวัน (พญาคือใหญ่) ต้องตื่นแต่มีด นึ่งข้าวเตรียมของกินไปทานขันข้าว ใส่บาตร บักตุง คนจะไปทำบุญ กันมากที่สุดในวันนั้น จะมีพวงยาง (กะเหรี้ง) มารอขอขนม ข้าวสุก ของกิน ที่วัด (ต่อมาภายหลังเมื่อโตแล้ว พ่อจะบอกว่าไม่ต้องทานขันเช้าวันที่ 15 ให้ทานก่อนหรือทานหลังก็ได้ เป็นการบำรุงพระสงฆ์ได้บุญเหมือนกัน)

กินเช้าสาย (เช้า) แล้วเริ่มตำหัวพ่อแม่ พ่อฮุย แม่ฮุย ตนเฒ่า คนแก่ ทั่วหมู่บ้าน ของเตรียมตำหัวสมัยก่อนใส่ถ้วยกะหลิง (กาะม้ง) มีสะเหลกหวนหายไป น้ำเข้าหมั้นส้มป่อยใส่บอกลูก ตามกันไป เป็นครอบครัว เครือญาติ เล่นน้ำกันไปตลอดทั้งวัน มีขนมจอก ปลา ลัม จันลัม เลี้ยงทุกบ้าน สนุกสนานมาก “ม่วนอกม่วนใจ” ชอบคำพร ของพ่อแม่ คนเฒ่า คนแก่ที่ว่า “ปีใหม่หลวงก่อล่วงไปแล้ว ปีใหม่ แก้วพญาวนก่อมาฮอดมาถึง เติงตังซูเจ้าตงหลายก่อบ่อละเสียยังฮึด บ่อลิดเสียยังป่าเวณี ขอหื้อซูเจ้าตงหลายหลับหื้อได้เงินหมื่น ตื่นหื้อ ได้เงินแสน แป้นฝ่ามือหื้อได้เงินย่อย บ่อหื้อตกถ้อยเหี้ยเตหะดา” (สงสัยคงได้มาเพียงข้อเดียวที่ว่าแป้นฝ่ามือหื้อได้เงินย่อย ถ้าตอนเด็ก จลาคจะขอคนเฒ่าคนแก่ตัดท่อนนี้ออก จะได้มีแต่เงินหมื่นเงินแสนกัน ทั้งบ้านทั้งเมือง)

ตำหัวปีใหม่

เสร็จการค้าหัว เด็กๆ เล่นน้ำเหมือง

บายแก่ๆ ของวันที่ 15 จะไปอาบน้ำ คำหัวตุ้เจ้าที่วัดแล้วไป
ฮตน้ำพระธาตุวัดช้างเค็ง ไปวัดกู่ วัดเจียง บ้านอื่นๆ ก็ไปตามวัดใน
หมู่บ้านเหมืองๆ กัน

วันที่ 16 เมษายน เป็นวันปากปี วันนี้ตอนเช้าจะไปวัดบูชาเจ้า
เรียกว่าบูชาเจ้า 9 บั๊น ของที่เตรียมมีเสื่อของทุกคนในบ้านมีฝ้ายสีสาย
ใช้ฝ้ายขาวเมืองสาว 9 เส้น ยาวประมาณ 1 วา กับอีก 1 รอบหัว ครอบคน
ในบ้าน ชุบน้ำมันมะพร้าวห่อใบตองไว้ค้ำดินและมีละตวงหรือควักใส่
เข้า 9 บั๊น กล้วย ขนม อาหาร ข้าวตอกดอกไม้ ทุกอย่างใช้จำนวน 9
เอวางบนตระกร้าเสื่อ เอาตะกร้าเสื่อวางในศาลาหรือวิหาร พระทำ
พิธีบูชาเจ้า สีสายที่เตรียมไปเอาไม้เตรียมไปพาดด้วยเพื่อ ตำนสีสาย
จุดไฟเผาสีสายตอนพระทำพิธี ตามคนแก่ว่าตามสีสายทำไม เขาบอก
ว่าเพื่อเป็นแสงสว่างนำทางชีวิต การเตรียมสีสายเตรียมเฉพาะคน
เท่านั้น สัตว์หรือรถไม่ต้องเตรียมไป

ตอนกลางวันจะเตรียมของขึ้นตัวดั่งสี่ และเตรียมของบูชา
ลดเคราะห์ บูชาเอาใจดี พ่ออาจารย์ พ่อน้อย พ่อหนานจะเขียนยันต์
เทียนบูชาเทียน (รายละเอียดในการเตรียมของเพื่อบูชาและขึ้นตัวดั่งสี่
เขียนไว้ในส่วน “ดาขัน”) เมื่อเตรียมของเสร็จแล้วตอนเย็นจะเริ่มขึ้น
ตัวดั่งสี่ทุกบ้าน ผู้จะขึ้นตัวดั่งสี่คือพ่อน้อยหรือพ่อหนาน

จัดปักกองทราย 11 กอง วันบูชาเช้า 16 เม.ย. ทุกปี

บูชากัน พิธีที่วัด

ปีใหม่น้อย

พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ ได้เล่าถึงประเพณีปีใหม่น้อยว่าเป็นประเพณีไปทำพิธีเพื่อขอน้ำฝน และเป็นประเพณีของบ้านข้างเค็ง บ้านเกาะ บ้านสันหนอง บ้านเจียง บ้านป่าฝาง บ้านต่อเรือ และบ้านแม่อมใน (บ้านทุ่งยาว) ตำบลข้างเค็ง ซึ่งมีที่นาที่สวน รับน้ำจากน้ำแม่อม (บ้านอื่นๆ ก็มีประเพณีขอฝนเช่นกัน)

วันที่ทำพิธีคือ วันแรม 8 ค่ำ เดือน 8 เหนือ ของทุกปี ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันถวายพระเพลิงศพของพระพุทธเจ้า ทางพระพุทธศาสนาถือเป็นวันสำคัญวันหนึ่งเรียกว่า วันอัฐฐะมีบูชา

อีกประการหนึ่ง เป็นการเชื่อของคนโบราณว่าพญาแถนอยู่บนฟ้ามีอำนาจปล่อยน้ำฝนลงมาในเมืองมนุษย์ หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปู่และ ย่าและ หรือ ผีฟ้า

เมื่อถึงวันแรม 8 ค่ำ เดือน 8 แก่เหมือง แก่ฝ่าย จะเป็นผู้นำว่าร้องให้รู้ทั่วกัน และเก็บเงินกับเจ้าของนา เพื่อนำไปเป็นปัจจัยถวายพระสงฆ์ในการทำพิธีขอน้ำฝน ผู้ที่ไปร่วมพิธีจะต้องเตรียมของ เช่น อาหาร ห่อข้าวห่อหนึ่ง จิ้นส้ม จิ้นทอด แคบหมู ขนมจอก ข้าวต้มหัวหงอก สวย ดอกไม้ธูปเทียน คล้ายของดำหัวปีใหม๋หลวง พวกผู้ชายเตรียมหม้อ กลอง เพื่อแห่ขบวน เดินไปกันเป็นหมู่ ตั้งแต่บ้านข้างเค็ง ผ่านทุ่งนากันป่าฝาง บ้านต่อเรือ ไต้งยางใหม่ ไปจนถึง วัดพระบาท (อยู่ทางบ้านแม่หมิงปัจจุบัน) ในขบวนมีพระสงฆ์ไปด้วย

แต่ก่อนตอนเป็นเด็ก เคยเกาะราวห้านาดูขบวนชาวบ้านไปปีใหม่น้อย ดูด้วยความเศร้าความเหงา เพราะพ่อไม่อนุญาตให้ไป พ่อว่ายังเด็กอยู่ไปเกาะกะและไม่ปลอดภัย อนุญาตให้พี่ชายพี่สาวไป

ปัจจุบันการไปปีใหม่น้อยไปกันด้วยรถยนต์ เมื่อไปถึงวัด

พระบาทซึ่งเป็นวัดร้าง แต่มีรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ของที่เตรียมไปก็นำไป “ซ่อม” กันจัดแต่งดาเพื่อพระสงฆ์ทำพิธีทางพระพุทธศาสนา เจริญพระพุทธรูปมนต์ขอน้ำฝน ถวายจตุปัจจัยไทยทานแด่พระสงฆ์ นอกจากนี้มีการ บวงสรวงเจ้าพ่ออินทนนท์ (ผิวดอยหลวง) ปู่และย่าแสะ เจ้านาย เจ้าแม่เตวี เสือบ้าน เสือเมือง

เสร็จพิธีจากวัดพระบาท กลับเข้าม้าน้ำทุ่งยาว มีการเลี้ยงอาหาร สุรา ตามอรัญญิกคล้ายวันปีใหม่หลวง แต่ทำกันเพียงเล็กน้อย จึงเรียกว่า ปีใหม่น้อย เมื่อเทียบกับพอสสมควรก็พากันกลับมาหยุดพักทำพิธีไหว้สาเจ้านายที่ตงหอน้ำแม่ออกฮู เจ้านายดอนแต่น นำขวิดไปใส่ น้ำแม่ออกฮู เพื่อนำไปรดพระธาตุวัดเจียง และพระเจ้าแสนตอง (น้ำออกจากภูก้อนหินก้อนใหญ่ เป็นอ่างน้ำใส มีปลาหลายชนิดแต่ห้ามจับกิน น้ำใสตลอดทั้งปีเมื่อพ้นจากอ่างจะไหลลงน้ำแม่อม)

สมัยก่อนเมื่อเสร็จพิธีจากน้ำแม่ออกฮู จะเดินทางต่อไปยังวิหารน้อยพระเจ้าแสนตองเพื่อทำพิธีไหว้สาขอฟน (ปัจจุบันไม่แะแล้ว)

เมื่อใกล้ถึงวัดเจียงจะหยุดพักที่ฆ้องกลอง คณะศรัทธาวัดเจียงผู้เฒ่าผู้แก่จะออกมาต้อนรับแขกบวณ ร้องรำกันสนุกสนาน เข้าไปในวัด เลี้ยงอาหารเย็น มีการหามโองเหล้ามาต้อนรับด้วย หลังจากกินอาหารเย็นแล้วแบ่งกันเป็น 2 คณะ คือคณะหนึ่งนำน้ำเข้าห่มส้มป่อย น้ำแม่ออกฮู และแต่งดาทำพิธีทางศาสนาอย่างเดียวกับวัดพระบาท และรดน้ำพระธาตุ รดน้ำพระเจ้าแสนตอง อีกคณะหนึ่งที่ได้เตรียมบอกไฟไว้ นำบอกไฟไปปลิดานที่จุดบอกไฟ ก่อนนำบอกไฟไปจุดให้น้ำไปประเคนพระเจ้าแสนตองเพื่อบอกกล่าวเป็นการบูชาคุณพระพุทธเจ้า บอกไฟแต่ละบอกจะมีชื่อเจ้าของ และมีคณะกรรมการดูแลในการจุดเพื่อความปลอดภัย เชื่อว่าการจุดบอกไฟเป็นการจุดเพื่อบอกผีฟ้า หรือปู่แณย่าแณ ว่าถึงเวลาขอฟนแล้ว ขอได้ปล่อยฝนลงมาในเมืองมนุษย์ด้วย

พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ ท่านได้จัดบันทึกประเพณีของแม่แจ่มไว้ด้วยท่านบอกว่า ลูกหลานมาถามบ่อย พ่อหนานแก่แล้วหลงๆ ลืมๆ เลยจดไว้ให้ลูกหลานดูจะได้สืบสานประเพณีกันต่อไป ไม่ให้สูญหาย

เข้าพรรษา

หลังจากทำนาปลูกนาเสร็จแล้ว ถึงช่วงเข้าพรรษาพอดี พ่ออุ้ย แม่อุ้ย พ่อ แม่ สมัยก่อนจะยึดถือวันศีล (วันพระ) เป็นวันสำคัญยิ่งใหญ่มาก ถึงกับให้ทุกคนหยุดทำงานในวันศีล หยุดหาทุ่ง หอย ปู ปลา และสัตว์ทุกชนิด วัว ควายก็ได้หยุดพักงานเช่นเดียวกับคน

เมื่อเป็นเด็กจำได้ว่าก่อนวันศีลแม่จะเก็บดอกด้าย ดอกตะล่อม ดอกบานเดียน ดาขันธ์เข้าดอก (ขันแดง) 2 ขัน ของพ่อกับแม่ ขวดน้ำหยาด 2 ขวด น้ำดัน 2 แก้ว ก๋อกรน้ำ 2 ใบ มุ้ง หมอน ผ้าห่ม สาด 2 ชุดปันไว้ กลางคืน ดุงหมาก เมียง มูลิ เตรียมไว้พร้อมกัน

วันรุ่งขึ้นเข้ามืด พ่อกับแม่ถือขันเข้าดอก สะปายดุงหมาก ถือน้ำดันคนละแก้ว ก๋อกรใส่ในดุงหมาก ลูกหลานหาบสาดเดียวด้วยกัน ไปถึงวัดพ่อกับแม่เก็บสาดเข้าไว้ที่นอน ลูกบิ๊กมาบ้านพวกพี่ๆ เตรียมข้าวป้าอาหาร ไปทำบุญตักบาตร เสร็จพิธีทำบุญลูกมีหน้าที่เอาข้าวป้าอาหารไปส่งให้พ่อแม่ที่วัด โดยหาบกองเข้ากับขันโตกใส่สะแหรก บางวันก็ร่วมวงกินข้าวกับพ่อแม่ บางวันก็วิ่งเล่น จนพ่อแม่ก็นั่งเสร็จก็เก็บกลับบ้าน เสร็จภาระกิจตอนเช้า ตอนบ่ายประมาณ 3 โมงเย็นหาบน้ำไปส่งให้พ่อแม่อาบนอกวัด ไม่มีห้องน้ำ นึกย้อนอดีตคนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนบอกว่าไปจำศีลแปด ท่านตัดโลกภายนอกจริงๆ รวมแล้ว 1 คืน 1 วัน รุ่งเช้าอีกวันลูกต้องรีบลุกทั้งๆ ที่ขี้เกียจสุดๆ เพื่อไปหาบสาดพ่อกับแม่กลับบ้าน พอเห็นพ่อกับแม่เดินมาถึงบ้าน ลูกหลานทุกคนนั่งบนหัวบันไดพนมมือไหว้

พ่อกับแม่ยืนต้นบันไดให้ศิลปินให้พร ยังจำได้จนเดี๋ยวนี้ พ่อจะบอกว่าบุญที่พ่อไปจำศีลแปดมาขอให้อลูกหลานพ่อทุกคนอยู่ดีมีสุข อยู่ถ้อยฟังคำสั่งคำตรงคำสุดท้าย อยู่ถ้อยฟังคำ นึกได้ตอนโตว่าไม่ใช่เป็นเพียงคำพรอย่างเดียวแต่เป็นคำสั่งด้วย สั่งทุกวันศีล และได้ผลเต็มร้อยเพราะลูกทุกคนเชื่อฟังพ่อแม่หมดเลย ตลอดฤดูกาลเข้าพรรษา กิจกรรมทุกครอบครัวจะเหมือนกัน

ปัจจุบันนำสงสารคนเฒ่าคนแก่ ยังรักษาประเพณีเดิมคือไปนอนวัดวันศีล (คำพูดเปลี่ยนจาก ไปจำศีลแปดเป็นไปนอนวัด) ลูกหลานสมัยนี้การทำงานภาระกิจคงมากมาย ไม่ได้ดูแลเอาใจใส่พ่อแม่เหมือนสมัยก่อน พ่อแม่ พ่ออู๊ย แม่อู๊ย ต้องเตรียมเองทุกอย่าง ของใช้เครื่องนอนนีกเอาไปเอง ข้าวก็กลับมากินที่บ้าน น้ำก็ไปอาบที่บ้าน ตอนเช้าก็เอาของกลับมาเอง บางคนยังต้องกลับไปดูบ้านตอนกลางวันเพราะไม่มีคนอยู่ เปรียบเทียบดูแล้วไม่ค่อยได้จำศีลแปดเท่าใด แต่ก็ยังเคร่งครัดกับกิจกรรมประจำวันอยู่มาก แม้ว่าบางคนร่างกายสังขารไม่เอื้ออำนวยแต่ใจยังสู้ ยังนึกเล่นๆ อีก 30 ปีข้างหน้า คนนอนวัดศีลนับร้อยกว่าคนจะเหลืออยู่ได้สักกี่คน สมัยต่อไปคงต้องหากิจกรรมล่อใจ จะด้วยการเทศน์หรือทำกิจกรรมทางศาสนา ปฏิบัติธรรมตามภาวะที่เขาทำได้ คงต้องช่วยกันคิดไว้แต่เนิ่นๆ เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาให้เสื่อมสูญวายเป็นไป

ตานก้วยสลา

เมื่อยี่สิบกว่าปีก่อน งานบุญใหญ่ที่ทุกครัวเรือนต้องจัดเตรียมคือ งาน “กินเช้าสลา” พ่ออู๊ยแม่อู๊ยไม่ได้พูดว่า “ตานสลา” เหมือน ทุกวันนี้ เป็นงานบุญในช่วงเข้าพรรษา ข้าวในมายังไม่ได้เก็บเกี่ยว

ข้าวเก่า บางบ้านก็หมดแล้ว สมัยก่อนแม่แจ่มไม่มีข้าวสารหรือข้าวเปลือกขาย พ่อ แม่ พ่ออูย แม่อูย จึงสั่งสอนลูกหลานว่า งานบุญตานสลากได้บุญมาก ต้องขยันขันแข็งทำมาหากิน เพื่อให้ได้มีข้าวของเงินทองเตรียมไว้ถวายตานสลาก เป็นการทำบุญที่ไม่เจาะจงพระสงฆ์ต้นใดต้นหนึ่ง

วันตานสลาก เป็นวันที่เหนื่อยมากวันหนึ่ง เหมือนเป็นวันพบญาติ เพราะสมัยนั้นทำบุญไม่ตรงกัน เริ่มต้นวันแรก เดือน 12 เป็ง วัดช้างเค็ญ แล้วต่อวัดละวันจนครบทุกวัด ญาติอยู่ใกล้หรือไกลก็ได้ไป สอมบุญทั่วถึงกัน สิ่งที่เตรียมไว้ให้ญาติคือ ขนมจอก หนึ่งลูกแล้วห่อใบตองไว้ใส่ถุงย่ามให้ญาติทุกคน ตันสลากสมัยก่อนसानก้วย เขาไม่ไผ่ทำชาตั้งญาติๆ ช่วยกันทำ คั่วหอยคั่วแขวนก็ใช้ของที่จัดเตรียมไว้มีฝ้ายขาว ดำแดง สมุด ดินสอ ไม้ขีดไฟ ของที่ใช้ในชีวิตประจำวันเท่าที่จะหาได้ ประดิษฐ์ประดอยด้วยวัสดุธรรมชาติ มีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารตลอดทั้งวัน สนุกสนานเฮฮาตามประสา จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2522 ทางคณะสงฆ์เห็นว่าชาวบ้านลำบากจนลงเพราะมีงานทุกวันตลอดฤดูกาลตานก้วยสลาก จึงมีมติให้ตานก้วยสลากในวันเดียวกันทุกวัด คือวันเดือน 12 เป็ง (เดือน 12 เหนือ) ข้อดีคือไม่ต้องเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงดูญาติ ข้อเสียคือความห่างเหินจากญาติพี่น้องไม่ค่อยได้ไปมาหาสู่กันเหมือนเดิม ที่ยังคงอยู่คือทุกครอบครัวหยุดทำงานเพื่อไปทำบุญ

วันตานสลาก ภาคเช้าทำบุญตักบาตรตามปกติ มีพิเศษคือตานขันข้าวให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะเชื่อกันว่าเป็น วันที่นรกเปิด ปล่อยผีให้ได้รับส่วนบุญ ผู้เขียนเคยเห็นข้าวปลาอาหารเหลือมากมายในวันนั้น ได้กราบถามสังการตามท่านพระครูมงคลวิสิฐ เรื่องวันปล่อยผี เป็นความจริงหรือไม่ ท่านตอบว่าการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่จะได้รับส่วนกุศล คือผู้ที่ตายไปเป็นเปรตเท่านั้น นอกนั้นไม่ได้รับ

หลังอาหารเช้า ชาวบ้านนำต้นสลากไปตั้งเรียงกันในช่วงวัด
พร้อมเลข 2 ผืน เตรียมไม้ไผ่ติดเบอร์โดยปักไม้ไว้ที่ต้นสลาก พระสงฆ์
เตรียมเบอร์ (เลขเส้นสลาก) ไว้ 2 ชุด ชุดแรกม้วนใส่บาตรไว้ ชุดที่สอง
ให้กรรมการวัดนำไปติดต้นสลากเรียงกันไปเป็นแถวๆ ช่วงวัดในวันนั้น
เต็มไปด้วยสีสันสวยงาม ผู้หญิงตั้งแต่สาวถึงผู้เฒ่าผู้แก่นั่งขึ้นตึนจาก
เด็กๆ แต่งกายสีสันสดใส วิ่งเล่นกันสนุกสนาน

แม่ช้อยกับหลาน วันตานสลาก วัดบุปผาราม

เมื่อถึงพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์องค์เณรมานั่งบนอาสนะ
พร้อมเพรียงกันแล้ว คณะศรัทธาชาวบ้านไหว้พระสวดมนต์ รับศีล 5

พระสงฆ์กล่าวถึงความสำคัญของการทำบุญตักบาตรถวายสลาก และเริ่มแจกสลากในบาตรเริ่มจากผู้อาวุโสลงไปถึงผู้น้อยเมื่อเสร็จจากการแจกสลากแล้ว พระสงฆ์จะเริ่มประกาศให้เจ้าของตักรู้ว่าตักสลากของตนตกแก่พระสงฆ์หรือสามเณรวัดใด หรือตกพระพุทธเจ้า

จากนั้นศรัทธาก็ไปรออยู่ที่ตักสลากปูเสื่อ 2 ผืน ให้พระสงฆ์หรือสามเณรนั่ง 1 ผืน เจ้าของตักสลากนั่ง 1 ผืน พร้อมขวดน้ำหยาด ในตอนนี้เจ้าของตักสลากไม่รุ่มรวยเท่าใดเพราะรู้ว่าตักสลากอยู่ตรงไหน พระสงฆ์องค์เณรรุ่มรวยสืบสนเดินหาตักสลากตามเบอร์ที่จำได้ บางรูปบางองค์ว่าจะหาพบก็เหวี่ยงไหลโคลย้อย เพราะเวลาสายแสงแดดกล้า อากาศร้อน เมื่อพบตักสลากแล้วนั่งให้พรเจ้าของตักสลากนั่งให้รับพรหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) ถ้าพระสงฆ์หรือเณรน้อยมีระโยมหรือศรัทธามาด้วย เมื่อให้พรแล้วก็ยกตักสลากไป แต่ถ้าไม่มีก็เป็นหน้าที่ของเจ้าของตักสลากยกไปให้ สำหรับตักสลากที่ตกแก่พระพุทธเจ้ายกเข้าไว้ในวิหาร พระสงฆ์ให้พรพร้อมกัน

แม้จะเกิดความรุ่มรวยสืบสนบ้าง ในตอนท้าย แต่ทั้งพระสงฆ์สามเณรน้อย และชาวบ้านต่างก็มีความสุขอิ่มเอิบ ยิ่งปีไหนที่บังเอิญพระสงฆ์หรือเณรน้อยแจกสลากได้ของพอ แม่ พอประกาศชื่อได้หัวเราะฮาทั้งตึงม่วนแต่ๆ

ผลบุญในวันนั้นแผ่ไปไกลถึงพี่น้องกะเหรี่ยง (ปกากญอ) ที่มารอรับของกินของใช้ในตักสลากที่ตกแก่พระพุทธเจ้า โดยจะมีคณะกรรมการแบ่งปันให้ ปัจจุบันพี่น้องกะเหรี่ยงก็อยากได้บุญโดยการถวายเงินเล็กๆ น้อยๆ เป็นการทำบุญแต่พระพุทธเจ้า

ก่อนแยกย้ายกันกลับบ้านเกิดไกลาหลอีกครั้ง ตามหาลูกหลานที่วิ่งเล่นในช่วงวัด ขามาสืบสืบดูในสวนงาม ขากลับมอมแมมแทบหาสีเก่าไม่เจอ แดมน้ำตามีแต่ลูกไหลโคลย้อย พ่อแม่กลับมองเห็นเป็นตัวตลก เพราะจิตอธิมบุญได้หัวเราะกันทั้งพ่อ แม่ ลูก

เดือนยี่เป็ง

สมัยก่อนไม่รู้จักการลอยกระทง ไม่เคยได้ยินชื่อนี้ ได้ยินแต่เดือนยี่เป็ง มีความหมายมาก ทุกวัดจะประดับประดาด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ขัดราขวัตรเป็นช่องทางเดิน มีโคมกระดาษแขวนอยู่ทั่วไป และมีโคมผัดใบใหญ่ เรียกว่า โคมผัด มีรูปสัตว์ เด็กๆ สนุกมาก โคมแขวนเวลาตีมีเสียงดังด้วย สมัยก่อนไม่มีแสง สี เสียง เห็นอยู่แค่นั้นก็ว่าสนุกมากแล้ว พวกคนเฒ่าคนแก่ก็ ฟังธรรมพระเวสสันดรทั้งกลางวัน กลางคืน นอนกันในวิหาร พาลูกหลานไปนอนด้วย เมื่อพระเทศน์จบ จะมีการจุดประทัดเป็นกลองๆ เด็กๆ จะรู้เรื่องซุกกัก ถิ่นหา ขาสี นางมัทรี พระเวสสันดร ฯลฯ เพราะพ่ออุ้ยแม่อุ้ยเล่าให้ฟัง คนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนขยันเล่าเรื่องในธรรมให้ลูกหลานฟัง ถ้ามอญย้อนกลับไปที่นับว่ามีประโยชน์มากมาย เพราะการเล่าการบอกจากประสบการณ์ตรง จากความรักความเมตตาที่มีอยู่ ทำให้เด็กๆ ลูกหลานอบอุ่น ได้รับความรู้จากคตินิยม สนุกด้วย เด็กใจแตกเสียคนเหมือนสมัยนี้จึงไม่ค่อยจะมีหรือไม่มีเลยก็ได้ นับว่าอิทธิพลของวัด ของพระสงฆ์ ของคนเฒ่าคนแก่ที่ยึดถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วสอนสืบต่อมีมากพอที่จะสร้างคนรุ่นก่อนให้เป็นคนดีของชุมชน ให้เมืองแจ่มเจริญรุ่งเรือง จนถึงปัจจุบัน

การเตรียมสิ่งของในการฟังธรรมพระเวสสันดรเริ่มต้นจากการจองธรรมก่อน เริ่มจากกัณฑ์ทศพร เป็นกัณฑ์แรก หรือแล้วแต่ศรัทธาของแต่ละคน ทั้งหมดมี 13 กัณฑ์ (คนภาคกลางจะเรียกว่าคาถาพัน) คือรวมทั้ง 13 กัณฑ์จะมี 1000 คาถาพอดี ผู้เขียนเคยฟังธรรมกับพ่อแม่ตั้งแต่เป็นเด็ก พอโตก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น กลับมาอีกครั้งเมื่อปี 2535 กลัวตายก่อนฟังธรรมครบ 13 กัณฑ์ เลยฟังปีละ 3 กัณฑ์ ต่อๆ กันมาทุกปี ตอนนั้นครบรอบกว่าแล้ว

กันธรรม (ของเตรียมถวายพระเทศน์) ใช้กะละมัง ถังน้ำ ตะกร้า หรือถ้วยตามแบบโบราณ ของที่ใส่มีข้าวสาร ข้าวสุก พริก เกล็ดอาหารแห้ง ขนม ผลไม้ และปัจจัยตักแต่งให้เรียบร้อยสวยงาม การฟังธรรมสมัยก่อนมีคนฟังเต็มวิหาร สมัยนี้มีแต่เจ้าของกันเทศน์กับพ่ออาจารย์ กลางคืนมีคนมากน้อย น่าเป็นห่วงประเพณีนี้จะเสื่อมถอย คือคนสมัยนี้ไม่ให้ความสำคัญ แม้แต่ผู้มีความรู้หรือผู้นำก็เพิกเฉย ที่กล้าเขียนแบบนี้เพราะ 10 ปีที่ได้สัมผัสมา ไม่เคยพบเห็นครูอาจารย์หรือผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปี ไปฟังธรรมหรือให้ความสนใจกับประเพณีการฟังธรรมเดือน “ยี่เป็ง” ยกเว้นการไปลอยกระทง รับเอาประเพณีถิ่นอื่นมาทั้งหมด

เผาหลัวพระเจ้า

พ่อครูบุญทอง รบชนะ ท่านเป็นข้าราชการบำนาญ ท่านชอบเล่าเรื่อง ตำนานบะแก๋ สมองท่านเปรียบเสมือนแผ่นดิสก์สมัยนี้ ผู้เขียนก็ชอบคุยกับท่านเป็นประจำเพราะท่านคุยได้ทุกเรื่อง บางครั้งเรื่องไม่เป็นเรื่องท่านก็จับเอามาผูกให้เป็นเรื่องได้ บางครั้งคุยไปคุยมาได้ตำรายาสมุนไพรแถมมาด้วย คุ่มจริง ๆ

ปีนี้ (พ.ศ. 2545) อากาศหนาวกว่าทุกปี หนาวนานด้วย พ่อครูบุญทอง บอกว่าอากาศหนาวแบบนี้คิดถึง การเผาหลัวพระเจ้า สมัยก่อนพอหลังจากเดือนยี่เป็งแล้ว ตูเจ้า เณรน้อย จะช่วยกันไปตัด ไม้หนามมะจี หรือไม้หนามทุกชนิด ไม้ก่าวสะลอง ตัดยาววาขึ้นไปเอาเปลือกออกให้หมด วัดกับป่าอยู่ใกล้กัน ได้ตัดไม้เล็กไม้น้อยถางหญ้ารอบวัดด้วย เมื่อได้ไม้มากพอต้องการแล้วเอาตากฟิงกับกำแพงวัดเพื่อให้แห้ง

ใกล้ถึง วันเดือน 4 เป็ง (วันเพ็ญเดือน 4 เหนือ) ซึ่งเป็นวันทำบุญตานข้าวใหม่ ตูเจ้า เณรน้อยตัดกิ่งไม้ที่มีกิ่งก้านมากมาย มา 1 กิ่ง ตัดไม้เอี้ย (ไม้ไผ่) ปล้องใหญ่ๆ ตัดกัน 2-3 ปล้อง เอามาหลายลำ (ต้น) และฟางข้าว เมื่อได้ของครบแล้ว วันขึ้น 14 ค่ำเริ่มกองหลั้วหน้าวิหาร ช่วงวัด เขากิ่งไม้ตั้งก่อน เอาไม้หนามที่ตากแห้งวางทับ ใส้ไม้เอี้ยเป็นระยะๆ และฟางข้าว เมื่อกองหลั้วหมดแล้วจะได้กองหลั้วหลวงเท่าเสวียนเข้า

ฟางข้าวพอเข้าใจว่าใส่เพื่อเป็นเชื้อเพลิง แต่ไม้เอี้ยนี้ใส่ทำไม พ่อครูบอกว่าแบ่งสะเป็ก งงหนักเข้าไปอีกต้องถามต่อได้คำตอบว่า เพื่อให้เกิดเสียงดัง โป้งๆ ก้องบ้านก้องเมือง เป็นการปลุกชาวบ้านให้ตื่นด้วย

เผาหลั้วพระเจ้า วัดป่าแดด

เพราะเผาหิ้วพระเจ้าวันเดือน 4 เป็ง เข้ามีดประมาณตี 4 ชาวบ้านจะได้ลูกเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อตานเข้าใหม่

ก่อนจะจุดไฟเผาหิ้วพระเจ้า ต้องนำดุ้นหิ้ว (ฟืน) ไปประเคนหน้าพระพุทธรูป เป็นการบอกกล่าวว่าจะจุดหิ้วให้พระพุทธรูปเจ้าได้ผิงไฟแก้หนาว เป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้า พ่อหนานสุจาร์ร่มโพธิ์ ก็เคยเล่าให้ฟังว่าคนโบราณเคารพพระพุทธรูปเจ้า เมื่อตัวเองหนาวได้ผิงไฟก็อยากจะทำให้พระพุทธรูปเจ้าได้ผิงไฟด้วย เพราะคิดเอาเองว่าพระเจ้าก็หนาวเหมือนกัน ก็เลยมีประเพณีเผาหิ้วพระเจ้าเกิดขึ้นและยังสืบสานมาจนถึงปัจจุบัน

ตานข้าวใหม่

การตานข้าวใหม่ (ข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่) ผู้เขียนเคยตานกับพ่อแม่ตั้งแต่เด็ก พ่อแม่ทำนาปลูกทุกคนก็ทำนา จะถูกสอนให้รู้บุญคุณข้าว เพราะคนโบราณถือว่าข้าวไว้ในหลอง (ยุ้ง) จะไม่ลำบาก

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวนำข้าวขึ้นหลองแล้วยังกินไม่ได้ ต้องตานข้าวใหม่ก่อน ถ้าข้าวเก่าหมดก่อนวันเดือน 4 เป็ง จำเป็นต้องกินข้าวใหม่ก็ต้องใช้วิธีตานขันข้าวไว้ก่อน เมื่อได้ถวายตานแล้วก็สบายใจกินข้าวใหม่ได้

วันตานข้าวใหม่เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่ง ถึงแม้ผู้ที่ไม่มีที่นาไม่ได้ทำนา ก็จะหาข้าวใหม่ไปตานพร้อมเพรียงกัน มีทั้งข้าวเปลือก ข้าวสาร เรียกว่า ตานข้าวคันบาตร สมัยก่อนจะหาไป พ่อกับแม่ไปอยู่วัดรอ ผู้เขียนกับพี่สาวสองคน (พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง - พี่ทองคำ รุติ) หาข้าวเปลือก ข้าวสาร และขันโตกที่มีอาหารหวานคาว ก่องข้าวใส่ข้าวสุก ข้าวใหม่จะมีกลิ่นหอมมาก ตานขันข้าวอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ทำบุญตักบาตร ทุกคนมีความสุขอันบุญ

นอกจากตานข้าวใหม่ที่วัดแล้ว มีการจัดเตรียมตานข้าวใหม่กับ พ่อ แม่ และญาติผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านด้วย พ่อแม่สมัยก่อนสอนลูกด้วย ว่า ของดีของใหม่ต้องนำไปตานก่อน (ทำบุญก่อน) ให้พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ได้กินได้ใช้ก่อนจึงจะมีกุศลตกถึงตัวเรา ทำให้เราเจริญรุ่งเรือง ได้ ตอนนั้นผู้เขียนยังไม่เข้าใจ ได้แต่เชื่อฟังและทำตาม มาคิดได้ตอน ใดว่าเป็นคำสอนที่แฝงคติธรรม ให้เรามีความกตัญญูรู้คุณ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมื่อทำแล้วสุขใจก็สามารถประกอบอาชีพให้เจริญรุ่งเรืองได้

ปัจจุบันนี้ประเพณีตานข้าวใหม่ยังทำกันอยู่ แต่ไม่ค่อยให้ความสำคัญ ดังแต่ก่อน อาจเป็นเพราะปัจจุบันคนทำนาน้อยลง ที่นากลายเป็น หมู่บ้าน เป็นทุ่งหญ้าเพราะไม่มีคนทำหรือเมื่อทำก็ต้องลงทุนมาก ผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มทุนเลยปล่อยทิ้งร้างไว้ ประการสำคัญคือขาดแคลนน้ำ

เมื่อไม่มีการทำนาจึงไม่ค่อยรู้คุณค่าข้าว มีเงินซื้อกินง่ายดีไม่ต้อง มีพิธีกรรมอะไร เมื่อถึงวันตานข้าวใหม่ก็ซื้อข้าวไปตานให้พร้อมบ้าน พร้อมเมืองส่วนการตานข้าวใหม่กับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย แทบจะ หดหายไป อาจจะมีอยู่บ้างในหมู่บ้านที่ทำนาอยู่เป็นประจำ นำเสียดายคำสอนที่แฝงคติธรรมนั้น ไม่ได้ตกมาถึงรุ่นลูกหลานเหมือน หนึ่งชาติจากรากเหง้าของตนเอง

งานปอยหลวง

เป็นงานที่นานๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง ถ้าวัดไหนมีการก่อสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลา กำแพง หรือสิ่งก่อสร้างสำคัญในวัดเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการฉลอง เรียกว่า ปอยหลวง การเตรียมงานก็หลวงไปตามงาน มีการบอกบุญไปตามหัววัดต่างๆ เพื่อมาร่วมเฉลิมฉลองร่วมกัน สิ่ง ที่หัววัดเตรียมไปร่วมก็มีต้นครัวตาน ถ้าวัดใกล้กันก็มีกองหลวงใส่ล้อลาก

ไปด้วย ไม่ได้ไปตีแข่งกันเหมือนสมัยนี้ แต่นำไปตีชนกันเล่นเรียกว่า “จนก่อง” วัดที่มีงานปอยหลวงก็มีการตกแต่งบริเวณวัดด้วยตุ่งจ้าง ตุ่งม้า ศรัทธาชาวบ้านก็แบ่งต้นครัวตาน เตรียมขนม อาหาร ไว้เลี้ยงดูญาติพี่น้องต่างวัด การแห่ครัวตานเข้าวัดมีทั้งก่องหลวง ก่องมองเชิง ตอนเย็นมักมีของแถม คือมวยใหญ่เรียกว่า “ตีหละกุษ” ตีกันไม่มีอาวุธ และไม่ถือโทษโกรธกัน ก็เป็นงานที่สนุกสนานตามประสาชนบท ของชายสมัยก่อนมีแต่ขนมวง ข้าวต้มหัวหงอก สาธุ ขนมเส้น เข้าควบกกลางคืนมีรำวง มีขอ ประมาณ 40 ปีมานี้เริ่มมีมวยเข้ามา ปัจจุบันงานปอยหลวงมีน้อยขึ้น มีมหรสพเพิ่มขึ้นมากมาย แต่ประเพณีเดิมเสื่อมถอยลงมากมายเช่นกัน ความปลอดภัยเริ่มหดหาย จะทำอย่างไรให้รักษาประเพณีเดิมนกกลับคืนมาสักครั้งหนึ่งก็ยังดี

แห่ครัวตานเข้าวัด

ความแตกต่างจากอดีตกับปัจจุบันที่เห็นได้ชัดเจนคือ การเตรียมงาน ในอดีตมีการแต่งดาตามธรรมชาติ และหาสิ่งที่ดีที่สุดในที่หาได้

การไปร่วมงานของญาติพี่น้องต่างบ้านก็ไปหากันด้วยความเต็มใจแบบ “กินหอมต้อมม่วน”

ปัจจุบัน จัดเตรียมแข่งขันกันเพราะมีการประกวดผู้ไปร่วมงาน ไปแบบพิธีการ เหมือนกับว่าให้เสร็จๆ ไปส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ คนหนุ่มคนสาวจะไปก็ต่อเมื่อมีการเกณฑ์กันในหมู่บ้าน เพื่อประกวด ขบวนหรือมีสิ่งจูงใจ ความสนุกสนานจึงมีใช่การ “กินหอมต้อมม่วน” ดังแต่ก่อน

ปอยลูกแก้ว

ในบทนี้จะขอเขียนจากความจำ เมื่อครั้งพ่อของผู้เขียนคือ พ่อเมือง สมบัติ ได้ขอลูกเณรของน้องชายคือ พ่ออุ้ยป็น วรรณิกา ลูกเณรคนนั้นก็คือ พ่อหนานสิงห์ทร วรรณิกา พ่อไม่มีลูกผู้ชายแต่มีจิตอยากจะได้ลูก (อุปสมบท) จะขอลูกคนอื่นก็กลัวจะไม่ได้จึงขอกับน้องชาย เมื่อตกลงกันแล้วพ่อกับแม่ (แม่คำปัน สมบัติ) ก็จัดเตรียมของใช้ที่จำเป็น ผู้เขียนจำไม่ได้ว่าจัดเตรียมอะไรบ้างรู้แต่ว่าทุกคนตื่นแต่เช้าไม่ค่อยได้อุ้ยว้าง พ่อแม่จะใช้งานลูกๆ ทุกคน เช่น เอาหิ้ว (พิน) ไข่เยอะมาก ตำข้าวจะมีคนมาช่วยตำ เรียกว่า ตำข้าวปอย ผู้เขียนยังเด็ก (พ.ศ. 2495) ก็สนุกตามประสา จะมีการบอกปอยไปทั่วญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน ปอยลูกแก้วคราวนั้นมีบวชเณร 2 คน คือ พ่อน้อย รัตน์ สมยศ (พ่ออุ้ยแปง แม่อุ้ยปี ไม่มีเหตุ เป็นเจ้าภาพ) และ นายนรินทร์ ปิงกุล (ถึงแก่กรรมแล้ว) พ่อน้อยเต๊ะจะ แม่อุ้ยแหมง ปิงกุล พ่อแม่เขาเป็นเจ้าภาพเอง ตกลงมีปอยลูกแก้ว 3 บ้านใกล้เคียงกันแบบเดินข้ามรั้วไปหากันได้

ประเพณีปอยลูกแก้วสมัยโบราณก็คือ การบวชเณรในปัจจุบัน สมัยก่อนนั้นเด็กผู้ชายส่วนใหญ่จะไปเป็นชะโยมอยู่วัด เมื่อเรียนหนังสือ จบชั้น ป.4 แล้วก็จะขอบวชเณรต่อ การเรียกผู้ที่จะเข้าไปนุ่งผ้าเหลืองอยู่ในวัดโดยถูกต้องว่า ลูกแก้วคงจะหมายถึงลูกของพระรัตนตรัย คือแก้วสาม ประการ และเพื่อให้ผู้ที่บวชนั้นมีความภาคภูมิใจเพราะมีความแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้บวช เมื่อเข้าไปอยู่ในวัดแล้วจะได้ตั้งใจเล่าเรียนพระธรรม คำสั่งสอนและประพฤติตนเป็นคนดีสมกับเคยเป็นลูกแก้ว ต้องเอาเงิน 100 - 200 กล้วย 1 หวี ข้าวสาร 1 ลิตร เพื่อขอซื้อเป็นข้าวม่าน้ำนม (ค่าน้ำนม) หลังจากนั้นแบ่งกล้วยคนละครึ่งหวี ข้าวสารคนละครึ่ง

เจ้าภาพที่จะจัดแต่งดาปอยลูกแก้วจะเป็นพ่อ แม่ ของผู้จะบวช หรือเป็นบุคคลอื่นในกรณีพ่อแม่ไม่พร้อม คนที่เป็นเจ้าภาพให้นี้ก็จะเป็น พ่อ แม่ อีกคนหนึ่งของผู้บวชนั้น การเตรียมงานสมัยก่อนจะใช้เวลาในการจัดเตรียมนานหลายเดือนเพราะของใช้ของกินต่างๆ ไม่มีขายเหมือนปัจจุบัน ต้องเสาะแสวงหาไว้ให้พร้อมจึงจัดงาน

สิ่งของจำเป็นที่ต้องจัดเตรียมอันดับแรกคือ เครื่องอัฐบริขารเป็น เครื่องแก้ว มีผ้าสบง จีวร อังสะ ผ้าปิด ผ้ารัดอก ผ้ารัดเอว (ขอใช้ ภาษาพุทธธรรมดา) บาตร ของในบาตรมี กรองน้ำ ด้าย เข็ม มีดโกน ตาลปัตร ร่ม รองเท้า สาด ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าห่ม มุ้ง หมอน ของใช้ จำเป็นอื่นๆ ไม่กวาด สลาด สิ่งของเหล่านี้สำหรับพระเณรต้องใช้* ก่อน ถึงวันปอยลูกแก้วจะเป็นวันทำขนม สมัยก่อนไม่มีข้าวแบ่งขาย จะตำ ข้าวแบ่งแต่เข้ามิด พอสายก็เริ่มทำขนม จะมีขนมกน ขนมก้น ขนมจอก แล้วแต่เจ้าภาพ เมื่อครั้งที่พ่อปอยลูกแก้วจำได้ว่าทำขนม “โด่งโย่ง” พ่ออุ้ยแก้ว คักดีสง่า เป็นผู้ควบคุมการทำขนมเพราะขั้นตอนการทำ

* ข้อมูลจากพ่อนานสิงห์ทร กรณีศึกษา

ยุ่งยากและใช้เวลาคนนานกว่าจะได้ที่ เด็กๆ เข้าใกล้ไม่ได้โดนตุ๊กลัวจะเสียพิธี การเลี้ยงข้าวปลาอาหารก็เริ่มตั้งแต่วันทำขนมไปจนถึงงานแล้วเสร็จ

วันดาคือวันเตรียมงานปอยจะเป็นวันที่สนุกที่สุด จะมีขอ 1 วัน 1 คืน จะมีชาวบ้านมานั่งฟังชอกกันมากมาย เด็กๆ ฟังไม่รู้เรื่องได้แต่วิ่งเล่น จากปอยบ้านโน้นไปปอยบ้านนี้เป็นที่สนุกสนาน และวันนี้เป็นวันสำคัญคือผู้ที่จะบวชจะได้แต่งตั้งเป็น ลูกแก้ว นุ่งผ้าไหม นุ่งแบบจกกระเบน ห่มผ้าไหม ใส่กระจุมหัว (ชฎา) แต่งหน้าตาจนจำแทบไม่ได้ สวมแว่นตาด้วย สวมสายสร้อยรัดเข็มขัดเงิน เหมือนภาพวาดเทวดา

แห่ลูกแก้ว

เริ่มแห่ลูกแก้วประมาณ 10 โมง (10.00 น.) ลูกแก้วบางคนก็ขี่ม้ามีคนจูง บางคนก็ขี่คอคน (สำหรับลูกแก้วเด็กๆ) ลูกแก้วขึ้นบ้านไหนจะต้องรีบปูเสื่อไว้ต้อนรับ และล้างเท้าลูกแก้วที่ตีนกระได ผู้เฒ่า

ผู้แกในบ้านก็จะมัดมือให้ลูกแก้วและถวายเงินขวัญถุงให้ด้วย สำหรับชาวบ้านก็มีการเลี้ยงดูร่ากันพอสมควร เมื่อแห่ตามหมู่บ้านทั่วถึงแล้ว ก็อาจแห่ไปตามหมู่บ้านญาติพี่น้องต่างบ้านที่ใกล้เคียงกันด้วย

ตอนกลางคืนช่างชอกก็จะขอเย็บขวัญลูกแก้ว (ลูกแก้วนุ่งผ้าขาว) พอรุ่งเช้าอีกวันหนึ่งจึงนำของที่เตรียมไว้ไปที่วัด เพื่อทำพิธีบวชเป็นเนรพิต์ทางศาสนาเสร็จสิ้น ก็กลับบ้านทำพิธี ล้างผาม ต่ออีก 1 วัน คือช่วยกันเก็บของล้างด้วยล้างขามสนุกสนานได้เต็มที่

ปัจจุบันปอยลูกแก้วไม่ค่อยจะมีแล้ว เพราะเด็กผู้ชายส่วนใหญ่เรียนหนังสือ ที่บวชเรียนกับบวชเป็นหมู่คณะเพื่อความเรียบง่ายและประหยัดตามยุคสมัย ที่จำเป็นต้องตัด ลด สิ่งที่ไม่จำเป็นออกไป คงไว้แต่พิธีกรรมทางศาสนาและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับพระเนร

เดือนเมษายน ปี 2545 มีการปอยลูกแก้ว หลายหมู่บ้านที่มีบวชมากคือบ้านพร้าหม่ม มีบวชเนรปอยลูกแก้ว 8 คน ทราบว่าบวชเรียนต่อมีพิธีแบบโบราณด้วยก็น่าดีใจที่มีการริเริ่มฟื้นฟูประเพณีนี้ขึ้นมา อาจจะเป็นหนทางหนึ่งที่เด็กวัยรุ่นเข้าวัด จะได้ห่างไกลยาเสพติด ถ้าผู้ใหญ่ช่วยกันดูแลอย่างจริงจัง ช่วยส่งเสริมให้เขาไปได้ตลอดรอดฝั่งมิใช่บวชเพื่อสนุกสนานในพิธีการเพียงอย่างเดียว

งานปอยเข้าสังข์ (อุทิศให้ผู้ตาย)

ความหมายของคำว่า ปอยเข้าสังข์ พ่อหนานสุจาร์ รมโพธิ์ บอกว่าคือการสานก้วยแล้วเอาของที่จะทานเช่น ข้าวปลาอาหาร มาก เฝียงบุนรี หรือของใช้อื่นๆ ใส่ในก้วยสังข์ เรียกว่าเข้าสังข์ ปัจจุบัน ที่วัดบุปผาราม ยังใช้จารีตเดิมอยู่

สมัยก่อนการทำบุญให้ผู้ตายจะไม่ทำทันทีเหมือนปัจจุบัน เพราะ

ต้องจัดเตรียมของหลายอย่าง ซึ่งไม่มีขายหรือทำไม่ทัน ไม่มีการทำบุญ 7 วัน หรือ 100 วันเหมือนที่อื่น นอกจากตานขันข้าวตามสะดวก ระยะเวลาจัดเตรียมของนานพอสมควรแล้วแต่ความพร้อมของแต่ละครอบครัวของผู้ตาย ปัจจุบันเผาศพแล้วก็จัดเตรียมของเพื่อทำบุญได้ทันที เพราะมีขาย และสะดวกกับญาติพี่น้อง เพราะเป็นงานใหญ่ที่ต้องช่วยกัน อีกประการหนึ่งลูกหลานอาจจะอยู่ต่างอำเภอ ต่างจังหวัด เมื่อมางานศพแล้วก็ทำบุญให้เสร็จไปจะได้ไม่ค้างคาใจ ยุคสมัยนี้เวลาเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต

ของจำเป็นที่ต้องจัดหาคือ เครื่องอัฐบริขารมีผ้าไตรครบชุด บาตร กรองน้ำ เข็ม ด้าย มีดโกน ใสในบาตร กรรมวาจา ธรรม (ธรรมจะใช้ก็ผูกแล้วแต่เจ้าภาพ) ตาลปัตร สลาด ยู (ไม้กวาด) รองเท้า ร่ม ขันเข้าตอก สาด (เสื่อ) ขันเข้า 1 ชุด กระโถน ดุงเหล็ก ดุงตอง (บางแห่งมีสังข์เก่าเรียกว่าสังข์เหมียด ก็ใช้ถวายลานใส่เสื่อผืนเล็ก ผ้าสะบง หมอน หมาก เมี่ยง บุหรี่ และของใช้ของกินอื่นๆ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องนอน) นอกจากนี้ยังมี หมะตັด 5 เส้น และสรว้ายเรียง (เชือกขาวเหมือนเชือกลูกเสือ) หรือบางหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็ซื้อของใช้เช่น หม้อ ไห มีด เขียง ฯลฯ ของใช้ทุกอย่างที่คนเป็นเคยใช้ บอกว่าเพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ในชาติหน้า ที่วัดบุปผาราม ท่านพระครูมงคลวิสูตร บอกว่าจะใช้ก็ได้ ไม่ใช้ก็ไม่ผิดเพราะไม่จำเป็น พระสงฆ์ก็ได้ใช้ทำประโยชน์เป็นการสิ้นเปลืองเงิน (ปรับเปลี่ยนตามยุคเศรษฐกิจ) ชาวบ้านก็เคยปฏิบัติตามข้อแต่ของที่จำเป็นและของที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม

วันดาปอย ตอนเช้าผู้ชายจะช่วยกันเอาไม้ไผ่มาทำ จองอ้อย และสานก้วยสังข์ ผู้หญิงก็ทำอาหารการกิน ตอนสายก็ช่วยกัน ทำดินดอก ทำจากต้นกล้วย กาบกล้วย ใบตอง เสียบดอกไม้พื้นบ้าน ทำดินเงิน ใช้ดินกล้วยเอาเงินเสียบไม้ปัก ทำสวยดอกไม้เพื่อนำदानวันรุ่งขึ้น

เตรียมถุงย่ามเพื่อเป็นถุงหามากใส่ของที่กินกับหมากทุกอย่าง แถมเมี่ยง
บุหรืด้วย ในจ่องอ้อยจะปูเสื่อและสะลี (ที่นอน) นำของที่จัดเตรียม
ไว้ทุกอย่าง ตั้งแต่เครื่องอัฐบริขารจนถึงเสื้อผ้าสิ่งของเครื่องใช้จัดวาง
เหมือนกับจัดบ้านใหม่หลังหนึ่ง ผ้านุ่ง ๑ ชุด วางเตรียมเหมือนให้คน
เข้ามานั่งไปได้ทันที ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิง ชื่อนใหม่ใช้ชื่อนดินจกผืนที่สวย
ที่สุด ส่วนใหญ่ผู้ตายจะจัดเตรียมไว้เองสิ่งลูกหลานไว้ ชื่อนดินจกทุกผืน
ที่มีจะนำมาจัดวางในจ่องอ้อยทั้งหมดเพื่อถวายทาน

ปัจจุบันเจ้าภาพบางแห่งไม่ได้ใช้จ่องอ้อย แต่จะใช้ของถาวร
อย่างอื่นแทนจ่องอ้อย เช่นเตียง แหียง โต๊ะ หรืออื่นๆ แล้วแต่เจ้าภาพ
วันปอยนี้บางบ้านก็มีขอ มีดนตรี มีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารตลอดงาน
ตอนเย็นช่วยกันทำอาหารเพื่อนำไปถวายพระในวันรุ่งขึ้น (วันตาน)

เช้าวันรุ่งขึ้นนำของตานทุกอย่างไปที่วัดพร้อมจ่องอ้อย สิ่งของที่
เตรียมไว้นอกจากใส่ของกินของใช้ (ห่อใส่) มีสวดยดอกไม้รูปเทียนและปัจจัย
ด้วย ที่มาของปอยเช้าสิ่งนี้คือนำของทุกอย่างเข้าไปในสังฆ์เพื่ออุทิศให้
ผู้ตาย

เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาแล้ว ของใช้เช่นเสื้อผ้าหรือของที่ไม่น่าเป็น
สำหรับพระสงฆ์ เจ้าภาพจะปู้จาคืน คือนำเงินใส่ซองถวายพระสงฆ์เพื่อ
ขอของพวกนั้นกลับคืนไป การทำบุญเกี่ยวกับงานศพตั้งแต่แรกเริ่มมีผู้ตาย
จนกระทั่งถึงวันอุทิศส่วนกุศลให้ ตามประเพณีแต่โบราณก็เรียบง่าย
สิ่งใดดีก็ควรรักษาไว้ ส่วนที่ไม่จำเป็น เช่น การสนุกสนาน เฮฮา เอิกเกริก
ไม่น่าจะมีเดี๋ยวจะกลายเป็น คนตายขายคนเป็น

วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 ผู้เขียนมีโอกาสร่วมพิธีงาน
ศพ พระอธิการปิ่นแก้ว ฐานิโย วัดพระบาท ตำบลท่าผา เห็นผู้คนไป
ร่วมทำบุญมากหน้าหลายตา ทุกตำบลในอำเภอแม่แจ่ม พอดีพบ
พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน วัดป่าแดด ท่านได้พาพระเณรวัดป่าแดด

มาช่วยงานตั้งแต่วันแรก เพราะเป็นเสมือนวัดพี่วัดน้อง ดูท่านเหนื่อยมากในวันนั้น ผู้เขียนได้กราบนมัสการถามเรื่องงานศพพระกับฆราวาสต่างกันอย่างไร ท่านบอกว่างานศพพระศรัทธาทุกคนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน เพราะนานๆ ถึงจะมีพระมรณภาพ ชาวบ้านอยากมาร่วมทำบุญ และจะไม่เผาศพในช่วงเข้าพรรษา (ยกเว้นกรณีจำเป็น) การทำบุญอุทิศส่วนกุศลจะทำในวันเผาศพ คือทำบุญก่อนแล้วเผาศพ และถ้าเป็นศพพระผู้ใหญ่ปราสาทที่ใช้เผาจะทำเป็นรูป นกหัสดีลิงค์ (เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์) สถานที่เผาศพก็ไม่ใช้สถานที่เดียวกับฆราวาส จากจุดนี้ทำให้จำได้ว่าเมื่อ ท่านพระครูหมางมคง วัดบุปผาราม มรณภาพ พ่ออนุญาตให้เผาศพท่านพระครูในที่นาของพ่อ (บริเวณโรงเรียนเมืองเด็กวิทยายุปัจจุบัน)

แถบเรื่องอานิสงมฺตุงเหล็กทองตอง ตามคัมภีร์ใบลานของวัดสันขวาง ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และวัดดอกแดง ตำบลสง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ อธิบายว่า ตุงเหล็กทองตองสัมพันธ์กับเรื่องทศชาติดังนี้ *

1. ตุงดิน = เตมียะ	2. ตุงทราย = ชนก
3. ตุงไม้ = สุวรรณสาม	4. ตุงตะกั่ว = เนมิราช
5. ตุงเหี้ยก = มโหสถ	6. ตุงเหล็ก = ภูริทัต
7. ตุงตอง = จันทกุมาร	8. ตุงข้าวเปลือก = นารทะ
9. ตุงข้าวสาร = วิภูรบัณฑิต	10. ตุงเงิน = เวลสันตระ
11. ตุงคำ = สิทธัตถะ	

* จากหนังสือรายงานการเสวนาทางวัฒนธรรม เรื่องกัณฑ์เผาผีจักระดุก ของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองเชียงใหม่ 14 ธันวาคม 2543

บทที่

เล่าเรื่องวัด...
ในเมืองแฉ่ม

บทที่ 5 เล่าเรื่องวัด...ในเมืองแจ่ม

วัดช่างเค็ง*

ถ้าจะกล่าวตามตำนานเป็นเรื่องยาวมาก และจากการสังเกตที่ได้ยินได้ฟังมา วัดที่มีพระธาตุตั้งอยู่แต่เดิม ตำนานจะบอกว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทานสิ่งที่บรรจุอยู่ในองค์พระธาตุด้วยพระองค์เองทุกวัด ในที่นี้จะเล่าเพียงเท่าที่มีหลักฐานให้เห็น

วัดช่างเค็ง เดิมชื่อว่า วัดหลวงจ้งเค็ง คนทั่วไปเรียกว่า วัดหลวง ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อายุเกิน 70 ปี ปัจจุบันก็ยังเรียกว่าวัดหลวง ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวัดหลวงช่างเค็ง ปัจจุบันเหลือเพียง วัดช่างเค็ง (ไม่ปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนชื่อ) และเล่ากันว่า เป็นวัดแรกของอำเภอแม่แจ่ม หลักฐานสำคัญเก่าแก่ที่ยังมีอยู่คือ แผ่นป้ายไม้จารึกตั้งอยู่ใน

* ข้อมูลสำคัญจากประวัติวัดช่างเค็ง โดยคณะศรัทธาวัดช่างเค็ง พ.ศ.

วิหาร มีผู้รู้แปลความไว้ว่า เมื่อปีพุทธศักราช 1209 เจ้าแก้วเมืองมา และพระอัครชายาชื่อ สหริบุญยวง ได้เสด็จมาซ่อมแซมพระธาตุ และสร้างพระวิหารหลวง 1 หลัง ประดิษฐานพระพุทธรูปวิหารน้อย 1 หลัง ประดิษฐานพระมหากัจจายนะเถระ มีครุบาติลามณี ตู๋หลวงนันทา ตู๋หลวงโปธา ตู๋หลวงเต็ปทน ขรवासมีแสนสิริเป็นหัวหน้า และศรัทธาชาวบ้านช่วยกัน “แสนสิริต้องแค้นจาลึกกับนี้ไว้แล”

องค์พระธาตุ สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน มีแต่ตำนานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาพร้อมกับพระเถระชื่อพระมหากัจจาย ได้ทรงประทับตรงที่สร้างองค์พระธาตุ ถือว่าเป็นสะดือเมือง เป็นจุดกึ่งกลางในการแบ่งเขตแดนและได้ประทาน พระเกศา 8 เส้น แก่พานิจจาสองคนเพื่อนำไปบรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์หรือพระธาตุเพื่อสักการะบูชาต่อไป แปลตามคำไหว้พระธาตุได้ดังนี้

เจาะรักรู เจรัง แปลว่า เมืองนี้ชื่อ เจาะรักรูระ (เมืองแจ่ม)

จิตตั้ง แปลว่า ที่นี่คือกลางใจเมืองนี้

อัฐระเกศา แปลว่า มีพระเกศาอยู่แปดเส้น

จายันติ แปลว่า ไว้ให้เป็นที่เคารพบูชา

เจดัสสะธาตุตั้ง แปลว่า ได้บรรจุพระธาตุไว้

มุนีตัสสะ แปลว่า เป็นพระเกศาของพระพุทธเจ้า

ตะวายะ ตะวายา นะมามิหัง แปลว่า ผู้ข้าขอนอบน้อมเกล้ากราบไหว้ด้วยทวารทั้ง 9 ของผู้ข้าด้วยความบริสุทธิ์ของจงมีความสุขแก่ข้าจิมแหล่ตะอะ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทาน พระเกศา 8 เส้นแก่พานิจจา (พ่อค้าพานิชย์) สองคนแล้วตรัสว่า จงเอาอุปกรณ์ที่รองรับเกศา 4 อย่าง ได้แก่ ไม้คานที่นามหม้อบรรจุพระเกศา ไม้ชวก (ไม้ไผ่) ทำเป็นผอบที่บรรจุพระเกศา ผ้าขาวพันรอบผอบไม้ที่บรรจุพระเกศา และ หม้อ

สำหรับบรรจุมอบพระเกศา และตรัสว่าให้นำอุปกรณทั้ง 4 อย่างนี้ ไปก่อสร้างเป็น พระสถูปไว้ในทิศทั้ง 4 เพื่อสักการะเกิด พร้อมกันนั้น ได้ทรงนำไม้เท้าปักไว้ให้เฉียงไปทางทิศเหนือ แล้วทรงอธิษฐานว่า ให้ หอยชนิดหนึ่งที่มีก้นแหลมยาว (หอยเหล็กจ่าน) หากินทางทิศเหนือ และหอยชนิดกันสั้นหากินอาหารทางทิศใต้ให้ปรากฏสืบไป ซึ่งปัจจุบัน หอยทั้งสองชนิดนี้ก็จะไม่ล่องลำเรตแดนซึ่งกันและกัน

อุปกรณ์ที่รองรับพระเกศาทั้ง 4 ชนิดนั้น พานิจจาทั้งสองได้นำ ไปมอบให้ผู้นำหมู่บ้าน เพื่อก่อสร้างพระสถูปซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบันดังนี้

ทิศเหนือ ได้แก่พระธาตุดอยสะกาน (ภู่ดอยสะกาน)

คือไม้กาน

ทิศใต้ ได้แก่พระธาตุดอยภูใต้ (ภู่ดอยใต้) คือหม้อ

บรรจุมอบ

ทิศตะวันออก ได้แก่พระธาตุดอยซวก (ภู่ดอยซวก)

บอกไม้ซวก (ไม้ไผ่)

ทิศตะวันตก ได้แก่พระธาตุดอยภู (ภู่ดอยดินดั่ง)

ผ้าขาวพันรอบมอบ

สิ่งมหัศจรรย์ที่เกิดตามมาจนถึงปัจจุบัน

1. ในดินแดนทิศเหนือจะมี หอยก้นแหลม ทิศใต้มีแต่หอยก้นสั้น

2. ในทิศเหนือมีแต่ไม้บงไม้ซาง ลำคด ไม่มีไม้ซวก ทิศใต้มี ไม้

ซวกลำตรง

3. ปรากฏลำห้วยแบ่งเขตแดน คือลำห้วยซางเค็ง

4. คนที่เกิดในดินแดนทิศเหนือจะพูดเสียงสั้น เช่น เสีย เกีย หมะเซีย คนที่เกิดในดินแดนทิศใต้จะพูดเสียงยาว เช่น เสือ เกื้อ หมะเชื้อ เป็นต้น (คนบ้านได้อู่เคือ คนบ้านเหนืออู่ก้อม จ้างเค็งก้อม

ด้อมอุ้งกำเปิงกำปอ “คนช่างเค็งพูดไม่สั้นไม่ยาว”) ผู้เฒ่าผู้แก่ได้พูดเข้า
 แหยกันเล่น

วัดช่างเค็ง นอกจากจะมี พระธาตุ พระมหากัจจาย แผ่น
 ป้ายไม้จารึก ยังมี บ่อน้ำทิพย์ (ผู้หญิงห้ามเข้า) สระน้ำ ซึ่งเล่ากันว่า
 เป็นที่สรงน้ำของพระพุทธเจ้าและพระมหากัจจาย ชันแก้วดั่งสามรูป
 ร่างแปลกตา มีข้อความจารึกไว้ว่า เจ้าหลวงกุนาและศิษย์ เป็นผู้สร้าง
 เมื่อปีพุทธศักราช 1255 ปัจจุบันพระวิหารได้สร้างใหม่ และมีกุฏิที่พัก
 พระเณรสร้างใหม่ กำแพงสร้างใหม่

บ่อน้ำทิพย์ เคยมีข้าวตอกลอยออกมาครั้งหนึ่ง ในสมัยพ่อ
 หนานสิงห์ทร กระณิกา และพ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ เป็นพระ ท่าน
 ทั้งสองเคยได้ไปตักข้าวตอกในบ่อน้ำทิพย์ แต่ยืนยันไม่ได้ว่าออกมาอย่าง
 ไร และน้ำเคยขึ้นล้นปากบ่อครั้งหนึ่ง ปัจจุบันทางวัดได้ทำแท่งคั้นน้ำสูบ
 น้ำไว้ใช้ภายในวัด

สถานที่ตั้ง วัดช่างเค็งตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ว่าการ
 อำเภอแม่แจ่ม มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่เศษ ทิศเหนือติดโรงพยาบาล
 แม่แจ่ม ทิศใต้ติดถนนสาธารณะและองค์การโทรศัพท์ ทิศตะวันออก
 ติดถนนสาธารณะ ทิศตะวันตกติดสำนักงานไปรษณีย์แม่แจ่ม

ประเพณีสำคัญ คือประเพณี 6 เป็ง (เดือน 6 เหนือ) เป็น
 ประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มแต่เมื่อใด ทุกวัด
 ในอำเภอแม่แจ่มจะนำคณะศรัทธาและต้นคั่วตาน แห่ด้วยฆ้อง กลองหลวง
 เป็นที่ครึกครื้นสนุกสนาน และมีการอบรมสมโภชพระเจ้าตั้ง 5 พระองค์

ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปีจะมี
 พระเณรตลอดถึงศรัทธาชาวบ้านจะมาพร้อมเพรียงกันเพื่อนำน้ำเข้าหมั้น
 สัมป่อยมาสดน้ำพระธาตุ (สรงน้ำพระธาตุ) และนำสิ่งของตามประเพณี
 มาดำหัวเจ้าอาวาส ปัจจุบันก็ยังทำกันอยู่แต่ไม่ได้ไปพร้อมกัน แล้วแต่
 ความสะดวกของแต่ละวัดและคณะศรัทธา

สำหรับพระสงฆ์และสามเณรทุกวัดในอำเภอแม่แจ่มในวัน
ปวารณาเข้าพรรษา และออกพรรษาของทุกปีจะนำดอกไม้ธูปเทียนมา
ไหว้สาธุขมาต่อองค์พระธาตุ

ประเพณีสลากกัฏฐ์ สมัยก่อนเริ่มตานก้วยสลากกัฏฐ์ข้างเค็ง เป็น
วัดแรกในวัน 12 เป็ง (วันเพ็ญเดือน 12 เหนือ) แล้วมีต่อๆ กันไป
ทุกวัดจนครบ ปัจจุบันตานสลากกัฏฐ์พร้อมกันทุกวัดในวันเดือน 12 เป็ง
(เริ่มปี พ.ศ. 2522) สมัยพระครูปิยศีลาภรณ์ (พิมพ์ อาจใจ) เจ้าอาวาส
วัดบุญผดุง ได้ประชุมคณะสงฆ์ในอำเภอแม่แจ่มเห็นว่า การทำบุญ
สลากกัฏฐ์วัดละวันทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน จึงมีมติให้ทำในวันเดียวกัน
ทุกวัด

เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระอธิการใจมา อธิปัญญา

วัดเจียง

ต้นดอกแก้วเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของวัดเจียง นอกจากกลิ่น
หอมของดอกแก้วและสีเขียวเข้มของใบแล้ว ความร่มรื่นใต้ต้นดอกแก้วใน
ช่วงของวัดเป็นความสงบร่มเย็นหาที่เปรียบมิได้ ต้นเดือนกุมภาพันธ์วันนั้น
อากาศอุ่นสบาย ผู้เขียนได้พบพ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ และพระอธิการเอนก
มหาวิโร เจ้าอาวาสวัดเจียง นั่งคุยกันใต้ต้นดอกแก้วเกี่ยวกับความเป็นมา
ของวัดเจียงและบ้านเจียง โดยผู้เขียนได้ขอความรู้จากท่านทั้งสองเพื่อ
เล่าสู่คนรุ่นหลังฟัง

พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ ท่านเป็นมรรคนายกวัดเจียง (อดีต
เจ้าอาวาสวัดเจียง) ปัจจุบันท่านอายุเจ็ดสิบกว่าปีแล้วท่านเริ่มเล่าถึงอดีต
ความเป็นมาของ บ้านเจียง วัดเจียง พระเจ้าแสนตอง ตลอดถึง
ประเพณีใหม่หน้อย บุคลิกของท่านสงบสรวมและบ่งบอกถึงความเมตตา

บ้านเจียงในอดีตเคยมีวัดอยู่ถึง 4 วัด ได้แก่ วัดสะเหล วัดเจียง วัดเจียง และวัดปราสาท 2 วัดแรกอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศูนย์ที่พักเด็กนักเรียนชาวเขา และศูนย์มาลาเลียแม่แจ่ม ส่วน 2 วัดหลังคือวัดเจียงในปัจจุบันและวัด ปราสาทเหลือแต่เจดีย์เก่าอยู่ในกำแพงวัดเจียงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

นอกจากมีวัดถึง 4 วัดแล้ว บ้านเจียงยังมีดงหอยเจ้านายกอนเมือง อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้านติดกับลำน้ำแม่อวม เป็นดงหอกว้างใหญ่มีทั้งไม้ผลและไม้สมุนไพรนานาชนิดมากมาย เป็นเสมือนโสมยาของหมู่บ้านทั้งใกล้และไกล (โรงพยาบาลที่จ่ายยา) เมื่อเล่าถึงตอนนี้สีหน้าท่านหม่นหมอง แววตาเศร้าหดหู่ ผู้เขียนก็ใจปวดเหมือนกัน เพราะไม่รู้สาเหตุ รู้แต่ว่าอาการของท่านเป็นอาการของผู้เคยสูญเสียสิ่งที่ยิ่งใหญ่มาแล้ว

ท่านเริ่มเล่าต่อว่ามีผู้บุกรุกทำลายดงหอยเจ้านายกอนเมือง เพื่อยึดเอาที่ดินและต้นไม้ใหญ่เอาไปขาย ขณะนั้นท่านเป็นพระเรียนหนังสืออยู่ที่วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้บุกรุกเป็นผู้มีเงินมีอิทธิพล (ท่านไม่ได้เอ่ยชื่อ) ชาวบ้านไม่กล้าต่อต้าน ดงหอยที่เคยมีดครุ้มด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยก็กลับกลายเป็นทุ่งนา เจ้านายกอนเมือง ได้เข้าทรงชาวบ้านให้ทำพิธีย้ายท่านไปอยู่ที่ ดงหอบ้านกอก จนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานตามที่พ่อนานเล่าให้ฟัง บ้านเจียงในอดีตของแม่แจ่ม น่าจะเป็นเวียงหรือเป็นที่อยู่ของเจ้านายผู้ครองเมือง เพราะลักษณะของหมู่บ้านเป็นที่ดอนมีแม่น้ำอยู่สองด้านคือทิศเหนือเป็นลำน้ำแม่อวม ทิศตะวันตกเป็นลำน้ำแม่แจ่ม ชื่อวัดทั้ง 4 ก็คล้องจองกัน บ่งบอกถึงไม่ใช่คนธรรมดาเป็นผู้สร้าง และยังมีดงหอยเจ้านายเพื่อให้ความคุ้มครองหมู่บ้าน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของเจ้าขุนมูลนาย เมื่อปักหลักตั้งถิ่นที่อยู่ก็จะตั้งดงหอยเจ้านายเพื่อให้ความปกป้องคุ้มครอง และเพื่อเคารพนับถือตามความเชื่อแต่โบราณ

พ่อหนานบอกว่าแต่ก่อนวัดเจียงมีโบสถ์ 2 หลัง คือโบสถ์ปัจจุบัน และโบสถ์ร้างอยู่หน้าวัดทิศตะวันออกเจียงได้ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าเป็นโบสถ์ของภิกษุณี ปัจจุบันทางวัดได้ขุดรื้อออกหมดแล้ว หินพัทธสีมา 2 ลูก พ่อหนานได้นำไปไว้ที่โบสถ์วัดบุญผาราม บ้านช่างเคิงบน เมื่อวัดบุญผารามสร้างโบสถ์

พระธาตุวัดเจียงเป็นพระธาตุ 6 เหลี่ยม ซึ่งมีแห่งเดียวในประเทศไทย ตามตำนานเล่าว่าเป็นพระธาตุบริโกคเจติย คือเป็นที่บรรจุผ้าจีวรของพระพุทธเจ้า ตามคำไหว้พระธาตุว่า “มะระติกา พรหมา จีวะระ ถานัง ทุสสะติยัง อหังวันทามิสัพพะทา อหังวันทามิสัพพะโส” คำแปล พระมหาพรหม ชื่อว่า มะระติกา ได้นำผ้าจีวรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาบรรจุไว้ ณ ที่นี้ ตามคำกราบไหว้บูชา ท่านเจ้าอาวาส

พระธาตุหกเหลี่ยม วัดเจียง

วัดเจียงบอกว่าทางกรมศิลปากรได้มาสำรวจและได้ขึ้นทะเบียนเป็นปูชนียวัตถุประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 113 ตอนพิเศษ วันที่ 18 ธันวาคม 2539

ผู้เขียนได้ถามถึงประเพณีทำบุญเดือน 5 เป็ง เพราะตอนเป็นเด็กจำได้ว่าแม่แจ่ม มีอยู่ 2 งานที่รอคอยคืองานประเพณีเดือน 5 เป็งวัดเจียง กับ เดือน 6 เป็งวัดหลวงข้างเค็งเป็นงานวัดที่สนุกสนานที่สุดในสมัยนั้น โดยเฉพาะที่วัดเจียง พ่อหนานบอกว่าอาศัยความเก่าแก่และโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ ทางคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มจึงได้จัดตั้งประเพณีทำบุญไหว้พระธาตุวันเดือน 5 เป็ง (เดือน 5 เหนือ) ของทุกปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 ปัจจุบันมีวิหารพระเจ้าแสนทอง ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของแม่แจ่มตั้งประดิษฐานอยู่ที่วัดเจียงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509

ถ้าใครอยากเห็นว่า ต้นดอกแก้วให้ความร่มรื่นเหมาะสมกับช่วงวัดอย่างไรต้องไปดูที่วัดเจียง ได้ไหว้พระธาตุ กราบพระเจ้าแสนทอง เดินดูเจดีย์วัดปราสาท น้ำบ่อทิพย์ แล้วนั่งพักใต้ร่มต้นดอกแก้ว สงบเย็นแบบอ้อมอ้อมใจ

ประวัติพระเจ้าแสนทอง

พระอธิการอนงก์ มหาวิโร เจ้าอาวาสวัดเจียง ท่านได้จัดพิมพ์ประวัติโดยย่อของพระเจ้าแสนทองติดไว้ที่วิหารพระเจ้าแสนทอง และท่านได้เมตตามอบให้ผู้เขียน 1 แผ่น ประวัติโดยย่อบอกว่า พระเจ้าแสนทองเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทองสำริด ศิลปะล้านนา ขนาดหน้าตักกว้าง 55 เซนติเมตร สร้างขึ้นในสมัยเชียงใหม่ตอนต้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22

ในอดีตพระเจ้าแสนทองประดิษฐานอยู่ในวิหารน้อยกลางป่าตามตำนานเล่าว่า ชุนหลวงหะลังกะ (เจ้าหลวงของลัวะ) เป็นผู้นำมาหรือเป็นผู้สร้างไว้ที่ตรงนั้น ครั้นถึงปี พ.ศ. 2500 ทางคณะสงฆ์ร่วมกับทางราชการได้อัญเชิญนำมาประดิษฐานไว้ บนที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม เพราะเกรงว่าจะมีคนลักขโมยไป

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2509 พระธรรมโมลี เจ้าคณะภาค 7 วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ได้มีคำสั่งให้ย้ายพระเจ้าแสนทองจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม ไปไว้ที่ วัดเจียง เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

พ่อหนานสุจาร์ ได้เล่าเสริมว่าพระเจ้าแสนทอง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ทุกปีจะมีชาวบ้านไปไหว้สาทำพิธีขอฝนตั้งแต่นานยังอยู่ที่วิหารน้อยในป่า “โด่งญาใหม่” ในวันที่ชาวบ้านและทางราชการได้อารานาอัญเชิญแห่ไปวัดเจียง พระเจ้าแสนทองได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ โดยเกิดฟ้าคะนองฝนตกหนักทันทีเป็นที่อัศจรรย์มาก และเกิดเหตุการณ์ครั้งสุดท้ายที่พ่อหนานสุจาร์ ได้เห็นกับตาและยืนยันได้ขณะนั้นท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจียง คือเมื่อครั้งที่เกิดการแย่งบ่อแร่กันระหว่างเสียนิพนธ์ กับนายวิชัย ลัปตา ที่ห้วยป่าแวง และห้วยป่าฮวก บ้านแม่ปาน ป่าไม้ครองสุขเป็นผู้อารานาพระเจ้าแสนทองไปแม่ปานเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสาบานตนต่อหน้าพระเจ้าแสนทอง มีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าอาวาสวัดแม่ปานเป็นสักขีพยานเมื่อนำพระเจ้าแสนทองกลับมาส่งถึงวัดเจียงเกิดฟ้าผ่าฝนตกหนักทันที พ่อหนานบอกว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นจำได้ติดตา

มีหลายท่านสอบถามพ่อหนานว่า พระเจ้าแสนทององค์ปัจจุบันเป็นองค์จริงองค์เดิมหรือไม่ ได้รับคำยืนยันว่าเป็นองค์จริงองค์เดิม พร้อมทั้งให้ข้อคิดว่า พระพุทธรูปคือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาแทน

พระพุทธเจ้า ถ้าเราเกิดความสงสัยขึ้นในใจจะกลายเป็นอคติไม่เป็นมงคลแก่ตัวเอง

เหตุผลหนึ่งที่เจ้าคณะภาค 7 ได้สั่งให้ย้ายพระเจ้าแสนทองไปไว้วัดเจียงเพราะกลัวจะสูญหายหรือถูกสับเปลี่ยนเนื่องจาก นายอำเภอหรือหัวหน้าส่วนราชการมารับราชการชั่วคราวชั่วคราวมีการย้ายอยู่เสมอเกรงว่าจะไม่มีผู้รับผิดชอบดูแล และมีตัวอย่างให้จดจำคือ โกฎและสิ่งของของพระเจ้าแสนคำมา ซึ่งขุดได้ที่ภูวัดพระสิงห์ นำไปฝากไว้ที่ศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่หลังเก่า สมัยหลวงศรีประกาศ ต่อมาภายหลังได้สูญหาย ไปโดยไม่ได้กลับคืน เพื่อความปลอดภัยจึงสั่งย้ายพระเจ้าแสนทอง

ประสบการณ์ตรงของผู้เขียนเกี่ยวกับพระเจ้าแสนทอง เมื่อผู้เขียนยังเป็นเด็ก พ่อมีนาอยู่ที่ “โด่งญาใหม่” (ปัจจุบันก็ยังมีอยู่) พ่อจะปลูกห่านนาใหญ่เกือบเท่าบ้านเพียงแต่ไม่มีฝากัน ผู้เขียนเป็นลูกคนเล็กชอบอยู่กับพ่อกว่าแม่ พ่อไปนอนค้างที่ห่านนาไปด้วยโดยมีพ่อหิ้ว แก้วประเสริฐ, พ่อเพชร สมยศ ซึ่งเป็นพี่ชาย (พ่อรับเป็นลูก) พี่ทองคำ (สมบัติ) รูตี แม่ไปเฉพาะกลางวัน เราทั้งหมดอยู่ทำนาทำไร่ หน้าแล้งพ่อจะปล่อยครั้งตามต้นไม้ริมน้ำบ้าง ดอนนาบ้าง ทั่วๆ ไปถ้าเป็นต้นไม้คนอื่น พ่อก็จะให้เงินค่าต้นไม้ที่ใกล้ๆ กับวิหารน้อยพระเจ้าแสนทอง พ่อก็ปล่อยครั้งด้วย เมื่อถึงวันไปเก็บครั้งพ่อจะให้พวกเรา ปูกะลาตีข้าว (คล้ายเสื่อผืนใหญ่) ไว้ใกล้วิหาร พ่อเข้าไปไหวสาขออนุญาตพระเจ้าแสนทอง เพื่อตัดกิ่งไม้เอาครั้ง พ่อสั่งลูกทุกคนให้สงบสำรวมไม่ให้ส่งเสียงดังรบกวน ตามประสาวัยรุ่นสมัยนั้น พ่อเพชร กับ พ่อหิ้ว ลงเล่นน้ำแม่จอม หน้าวิหารน้อย หลังจากพักผ่อนข้าวกลางวัน ผู้เขียนกับแม่และพี่ทองคำไม่ได้ลงไปเล่นด้วย นั่งพักอยู่กับพ่อ เล่นน้ำได้ไม่นานพ่อหิ้ววิ่งหน้าซีดมาบอกพ่อว่า พ่อเพชร

กับพ่อหนัว เห็นปลาดัวใหญ่มาก ในน้ำ เขาทั้งสองตามไล่จับปลาจน ถึงชอกหินไม่ลึก ปลาเข้าไปตรงนั้นพ่อเพชรก้มหัวมุดชอกหินเข้าไปติด อยู่ตรงนั้นจะตายอยู่แล้วออกไม่ได้ ปลาก็หายไป พวกเราตกใจ พ่อบอก ให้หันหน้าไปทางวิหารน้อยแล้ว ยกมือไหว้ ตัวพ่อเองเดินเข้าไปใน วิหาร ผู้เขียนไม่ทราบว่พ่อเข้าไปทำอะไร รู้แต่ว่าพ่อเพชรรอดตาย ตั้งแต่ ตอนนั้นพ่อไม่เคยพาพวกเราไปทางนั้นอีกเลย และไม่ไปปล่อยครั้งใกล้ๆ แถวนั้นด้วย ในเรื่องนี้พ่อหนัวก็คงจำได้ติดใจเช่นกัน (พ่อ แม่ พี่ของคำ พ่อเพชร ถึงแก่กรรมแล้ว) พ่อหนัวได้มายืนยันในเรื่องนี้ เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2545 อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อปี พ.ศ. 2539 ท่านนายอำเภอโพธิ์เงิน แสงภู่งษ์ ร่วมกับ คณะข้าราชการ และคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่ม จัดสร้างพระเจ้าแสนทอง จำลอง หน้าตักกว้าง 5 นิ้ว 7 นิ้ว 9 นิ้ว และพระกริ่งอีกจำนวนหนึ่ง

วิหารวัดเจียง - วิหารพระเจ้าแสนทอง

โดยมีพระเกจิอาจารย์หลายองค์ จารแผ่นทองเพื่อนำมาสร้างพระเจ้าแสนทองจำลอง ประชาชนชาวแม่แจ่มต่างก็ชวนขวายนามาไว้เพื่อกราบไหว้บูชาแทนองค์พระเจ้าแสนทองที่พวกเขาให้ความเคารพศรัทธา ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) พระเจ้าแสนทองจำลองมีผู้บูชาไปหมดแล้ว

วัดยางหลวง

วัดยางหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา บ้านยางหลวงหรือบ้านไต้ ไม่มีประวัติของวัดที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้ไปดูสถานที่ตั้งวัดและสอบถามจากพ่อหนานสุวรรณ นัคคีย์ มรรคนายกวัดยางหลวง

ประตูดมี 2 ทาง คือด้านหน้าทิศตะวันออก มีลานหน้าวัด, มีต้นโพธิ์ และมีน้ำเหมืองไหลผ่าน ประตูด้านหลังอยู่ที่ทิศตะวันตกติดกับถนนของหมู่บ้าน

พ่อหนานสุวรรณ นัคคีย์ บอกว่าวัดยางหลวงเป็นวัดเก่าแก่ของอำเภอแม่แจ่ม ใครเป็นผู้สร้างไม่มีหลักฐานบอกไว้ชัดเจน ผู้เฒ่าผู้แก่รุ่นก่อนบอกว่ายาง (กะเหรี่ยง หรือปกากญอ) เป็นผู้สร้าง บ้างก็ว่าลี้ะเป็นผู้สร้างเพราะสมัยก่อนลี้ะเป็นใหญ่และมีจำนวนมากในเขตแม่แจ่ม มีขุนหลวงหะลังกะ เจ้าหลวงของลี้ะอยู่ที่ดอยสุเทพเป็นผู้ปกครองลี้ะทั้งหมด บ้างก็ว่าช่างคนเมืองเป็นผู้สร้างและมีต้นยางหลวงอยู่ก็เลยเรียกว่าวัดยางหลวง

สิ่งก่อสร้างภายในวัด มีกุฏิที่พักสงฆ์ 2 ชั้น 1 หลัง ศาลาบาตร ติดกำแพงหน้าวัด 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 1 หลัง มีหอกลองตั้งติดกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ วิหารก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ สิ่งที่สำคัญคือ อุโบสถ เพราะ เบื้องหลังพระประธานมีกัจจกฏตั้งอยู่

ด้านนอกอุโบสถมีหินวิสูงคามสีมารูปสี่เหลี่ยมยอดแหลม ตั้งอยู่ด้านหน้า 2 ด้านหลัง 2 มี่รั้วไม้ไผ่ล้อมไว้ ซึ่งแปลกกว่าอุโบสถที่อื่นที่มีหินสีมาอยู่ ไกลตัวอุโบสถ

ภายในอุโบสถ วันที่ไปดูไฟฟ้าดับ เลยมีดมากใช้ไฟฉายส่องดู หน้าต่างแบบโบราณไม่เคยเห็นที่ไหน พระประธานองค์ใหญ่มากบังด้านหลังมิดหมด ถ้าไม่เข้าประตูด้านข้างจะไม่รู้เลยว่ามีกิจกฏตั้งอยู่ ออกจากวัดมาแวะบ้านพ่อหนานสุวรรณ นัคคีย์ ท่านหยิบหนังสืองานวิจัยของ ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์* ซึ่งได้วิจัยกิจกฏวัดยางหลวง จากหลักฐานงานวิจัยกล่าวว่า กิจกฏ หมายถึง “คิขกฏ” ซึ่งจำลองมาจากภูเขาคิขกฏ ที่ประเทศอินเดีย และสันนิษฐานว่าช่างจากเชียงแสนมาสร้างกิจกฏ ผสมผสานกับช่างของแม่แจ่มซึ่งได้รับแบบศิลปะล้านนายุคทองและยุคเกี่ยวเนื่องในอดีตในบริเวณโดยรอบเช่น จากจอมทองและลำปาง มาผสมผสานอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนั้นยังเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะพม่าแบบพุกาม โดยมีเทคนิคและการแสดงออกถึงฝีมือและความคิดความอ่านแบบ “พื้นบ้าน” ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาทางศิลปกรรมของช่างแม่แจ่มรวมทั้งช่างเชียงแสนในยุคนั้น

กิจกฏวัดยางหลวง คนแม่แจ่มส่วนมากไม่เคยเห็นเมื่อได้ไปเห็นกับตาแล้วน่าสนใจมาก ที่มีศิลปะงดงามเก่าแก่แบบนี้อยู่ในแม่แจ่ม กิจกฏตั้งอยู่บนแท่นแก้วสูง รูปปูนปั้นจำลองรูปสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพานต์ มีทั้งรูปนก รูปนาคร กิณรี กิณรี เป็นต้น ตรงด้านหน้าทางเข้ามีรูปสิงห์ยืนกางเล็บ และมีพระพุทธรูปยืนทั้งทิศเหนือและทิศใต้ บริเวณตรงกลางสร้างเป็นซุ้มเล็กเข้าไป เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ด้านหน้าของซุ้มสร้างคู่เล็กๆ สำหรับบรรจุพระธาตุ บังพระพุทธรูปไว้ จากหลักฐาน

* อาจารย์ประจำภาควิชาศิลป์ไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ส่วนหนึ่งของกิจกฏ วัดยางหลวง

จารึกบนฐานพระพุทธรูป ได้ออกถึงปีที่มีการฉลอง ตรงกับ พ.ศ. 2026*
กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว และได้มาดูแลรักษา ทำความ
สะอาดซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่งดงาม

ข้อสังเกต ตามปกติ อุโบสถ พระธาตุ หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มี
อยู่ในวัด จะห้ามผู้หญิงเข้า ทั้งที่แม่แจ่มและที่อื่นๆ ในภาคเหนือ แต่

* ข้อมูลจากพ่อหนานสุวรรณ นัคคีย์

ອຸໂບສົດວັດຢາງຟລວງແລະກາຍໃນວິສຸກສາມສິມາ ຜູ້ໝູ່ເຂົ້າໄດ້ ຟ່ອນານ
ສຸວຽນບອກວ່າວັດນີ້ນັກສຶກສາມາບ່ອຍ ແກ້ໆ ກໍ່ຫ້າມຢູ່ ແຕ່ຕອນຫຼັງກໍ່
ອະນຸຍາດໃຫ້ເຂົ້າໄດ້ ເຈົ້າໜ້າທີ່ຈາກກຸ່ມສິລປາກທີ່ມາດູແລກໍ່ມີຜູ້ໝູ່ຢູ່ດ້ວຍ
ຜູ້ເຢັນເຂົ້າໄປເພີ່ມດ້ານໜ້າພະປະຣານ ແລະດ້ານຂ້າງກິດຈະການ ໄມ່ກໍ່ເຂົ້າ
ໄດ້ເພາະຄຳສອນຂອງຟ່ອມ ຍັງຢູ່ໃນໃຈວ່າໄມ່ໃຫ້ເຂົ້າໄດ້ສິ່ງດັດສິດສິດ
ຈະເປັນບາບ

ວັດປ່າແດດ

ທີ່ຕັ້ງ ເລກທີ 99 ໝູ່ທີ່ 4 ຕ.ທ່າຜາ ອ.ແມ່ແຈ້ມ ຈ.ເຢັນໃໝ່

ວັດປ່າແດດ ເດີມຊື່ວ່າວັດໃໝ່ເມືອງແຈ້ມ, ວັດໃໝ່ທຸ່ງປ່າແຈ້, ວັດ
ໃໝ່ເມືອງແຈ້ມ ແຄ້ວໄດ້

ທີ່ມາຂອງຊື່ນີ້ອາດຈະໄດ້ມາຈາກການເປັນວັດປະຈຳໝູ່ບ້ານ “ບ້ານ
ໃໝ່” ຫຼືເປັນວັດທີ່ສ້າງຂຶ້ນໃໝ່ແທນວັດເກົ່າຊື່ “ວັດທະ” ຫຼືວັດທະກອ
(ວັດເໝືອ) ຊຶ່ງຄູ່ກັບວັດໄຕ້ (ວັດຢາງຟລວງ) ປັດຈຸບັນຊື່ວ່າ ວັດປ່າແດດ

ທີ່ຕັ້ງວັດເດີມເປັນທຸ່ງນາ ພຼາເຂື່ອນແກ້ວ ເຈົ້າປະຣາມແມ່ແຈ້ມສມັຍ
ນັ້ນໄດ້ຊື້ທີ່ນາ ແລະໄດ້ນິມນັດ ຄຸຣາບາຊຸນຜາ ຫຼື ກຸ່ນຜາ ວັດອຸໂບສົດ
ອຳເກດສັນປ່າຕອນ ມາເປັນປະຣານສະໜິໃນການສ້າງວັດ ຄຸຣາບາຊຸນຜາໄດ້
ນິມນັດ ພະວັດກິ່ວແລ (ໄມ່ທຣາບວ່າວັດກິ່ວແລຟລວງຫຼືກິ່ວແລນ້ອຍ) ຈຳນວນ
3 ຮູບ ມາເປັນຂ່າງອອກແບບ ແລະຄວບຄຸມການສ້າງວິຫາຣ ເສາວິຫາຣ ພຼາ
ເຂື່ອນແກ້ວໄດ້ຊື້ກັບບໍລິຫານຝຣັ່ງ ທີ່ມາທຳສັມປານປ່າໄມ່ໃນແມ່ແຈ້ມສມັຍນັ້ນ
ເລີ່ມສ້າງວັດປະມານ ພ.ສ. 2400 ສ້າງວິຫາຣເສາວິຫາຣ ປອຍຟລວງ ປີ ພ.ສ.
2428 ແລະເຢັນຮູບຈິຕຣກຣມຝາຜາ ໃນປີ ພ.ສ. 2430 ຄຸຣາບາຊຸນຜາ
ເປັນເຈົ້າອາວາສຮູບແກ້ວ (ຕັ້ງແຕ່ປີ ພ.ສ. 2430 - ກຸມພາພັນ 2545 ມີ
ເຈົ້າອາວາສທັງໝົດ 16 ຮູບ)

วัดป่าแดด เป็นศูนย์กลางการปกครองและศูนย์กลางการศึกษาของคณะสงฆ์ตำบลท่าผา เป็นที่สืบสานและถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตามโครงการต่างๆ ของวัดที่ดำเนินงานอยู่ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ ศูนย์เด็กวัด ชาวเขา โรงเรียนสาธิตบาลีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ สาขาโพธิธรรมศึกษา โครงการโรงเรียนสามเณรวัดป่าแดด ศูนย์สาธิตการตลาดจำหน่ายผ้าตีนจก ผ้าทอแม่แจ่ม

สิ่งสำคัญ คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหาร เป็นภาพวาดโดยช่างชาวไทยใหญ่ แต่ละช่องฝาผนังจะเป็นภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก ตั้งแต่กัณฑ์ทศพร-นครกัณฑ์ ภาพพุทธประวัติ วิชुरับนิติตตลอดถึงเรื่องนิทานพื้นบ้าน ไตรภูมิ (พระเจ้าเปิดโลก, พระมालย์, พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา) ภาพต่างๆ เหล่านี้เป็นเสมือนหนึ่งสื่อการสอนธรรมในพระพุทธศาสนา

วิหารวัดวัดป่าแดด

ภาพวาดฝาผนังวัดป่าแดด

นอกจากนั้น ภาพเหล่านี้ยังได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตชาวแม่แจ่มเมื่อ 100 ปีก่อนเป็นอย่างดี เช่นการประกอบอาชีพกสิกรรม ทั้งเจ้าและไพร่ก็ทำนาเหมือนกัน การนุ่งห่มของผู้หญิงนุ่งซิ่นตีนจก นุ่งซิ่นก่าน เปลือยอก บางคนมีผ้าสไบคาดอก ผู้ชายไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าด้าย ลักหมึกดำถึงเข่า ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุ ห้ามแตะต้อง ช่อมแซม หรือทำความสะอาดตรงภาพวาด ทางกรมศิลปากรจัดส่งเจ้าหน้าที่มาบำรุงรักษา

นอกจากวิหารทรงไทยล้านนาที่กล่าวถึงแล้ว ยังมีหอไตรที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2450 และอุโบสถหลังใหม่ที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2543 มีสระน้ำล้อมรอบ อุโบสถตั้งอยู่บนเนินสูง มองดูงดงามไม่แพ้ของเดิม วิชาตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มารวมกันอยู่ที่ศาลาวัด พร้อมทั้งสามเณร และเด็กนักเรียนใกล้เคียง

ผู้ที่เป็นประธาน ทำพิธีคือพระครูอนุกุศลศีลคุณ จากวัดบ่อหลวงอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ท่านเป็นคนบ้านอมเม็ง ตำบลกองแขก อำเภอแม่แจ่ม แต่ได้ไปอยู่วัดบ่อหลวงนานแล้ว ที่วัดนี้มี “พิธีกินอ้อพญา” ให้กับสามเณรและเด็กๆ ที่มาเรียน

อ้อพญา คือต้นอ้อที่มีลักษณะดี ไม่แก่หรืออ่อนเกินไป ตัดสั้นประมาณนิ้วมือให้ซังข้อเป็นท่อนๆ สมัยโบราณใช้สำหรับเรียนคาถาอาคมและผู้ที่เรียนเป็นช่างขอ ผู้เป็นอาจารย์จะทำพิธีนี้ให้ลูกศิษย์ เพื่อให้มีปัญญาดี มีความจำวิชาที่เรียน เหมือนกับการครอบครูของภาคอื่น

ปัจจุบันทางวัดนำมาทำให้สามเณรและนักเรียน เพื่อให้มีความมั่นใจในการศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่จะเข้าพิธีต้องหาอ้อมาเอง เขียนชื่อติดอาจารย์นำไปใส่น้ำผึ้งตั้งไว้ในบาตรวางบนแท่นพระพุทธรูป พิธีมีทั้งทางศาสนา และเรียกขวัญ มีพระสงฆ์และพ่อครู แม่ครู นั่งล้อมลูกศิษย์ดูแล้วลั่น กว่าจะเสร็จพิธีเกือบเที่ยงวัน

การกินอ้อมีเคล็ดในการกิน คือกลืนหายใจกลืนน้ำผึ้ง แล้วขบ (กัด) กระบอกล้อให้แตกคาปาก จากนั้นโยนกระบอกล้อข้ามหัวตัวเอง ให้ออกหน้าต่าง หรือจะนำบอกล้อให้ไหลไปตามแม่น้ำก็ได้ เพื่อให้ปัญญาไหลมาตลอด

สามเณรและเด็กๆ ตั้งใจกินอ้อแล้วทำตามอาจารย์บอก หลังจากนั้นพ่อครู แม่ครูจะผูกข้อมือให้ศีลให้พร กับนับว่าเป็นจิตวิทยาอีกวิธีหนึ่งที่คนโบราณใช้กับลูกศิษย์ ทำให้ลูกศิษย์มีความมั่นใจในการศึกษาเล่าเรียน

รายละเอียดการตกแต่งดาขัน ขั้นตอนพิธีการ และของใช้ในพิธีมีมากมาย ไม่สามารถกล่าวอ้างในหนังสือนี้ได้ ผู้ที่สนใจติดต่อสอบถามได้ที่วัดป่าแดด ท่านเจ้าอาวาสยินดีให้ความรู้ในเรื่องนี้ เพื่อที่จะได้สืบสานกันต่อไป

วัดพุทธเอ็น

ผู้ที่เล่าเรื่องวัดพุทธเอ็นให้ฟังคือ พ่อหนานอินคำ ธนชัย บ้านพร้าวหนุ่ม (ศรัทธาวัดพุทธเอ็น) พ่อหนานอินคำ เป็นผู้สนใจเกี่ยวกับโบราณสถาน วัตถุอารามของแม่แจ่ม ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ มากมาย รวมถึงยาสมุนไพรพื้นบ้านด้วย

พ่อหนานเล่าว่าวัดพุทธเอ็น เดิมชื่อ “วัดศรีสุทธาวาส” ตั้งอยู่เชิงเขาสูงเล็กๆ โดยมีลำห้วยอยู่ทั้งทิศเหนือและทิศใต้ ผู้เฒ่าผู้แก่แต่โบราณเล่าสืบๆ กันมาว่าผู้สร้างวัดชื่อ พระเมกุ มี คุรบาติวิระ เป็นเจ้าอาวาส มีกุฏิ “โสง” ที่พักสงฆ์ 1 หลัง ปัจจุบันนี้รื้อถอนแล้ว

หลังจากคุรบาติวิระ มรณภาพ ไม่มีเจ้าอาวาสหรือพระเณรอยู่เลย วัดจึงร้างไประยะหนึ่ง ต่อมาคุรบาเทพ ได้พาญาติอพยพจากอำเภอสันป่าตอง มาอยู่บ้านเอ็น และได้ช่วยกันสร้างพระวิหารหลังปัจจุบันขึ้น เป็นวิหารรูปทรงเดียวกับวิหารวัดป่าแดดเพียงแต่มีฐานต่ำกว่าเพราะวัดอยู่ในที่สูง และมีเสาดันใหญ่กว่าไม่ปิดทอง พระประธานเป็นพระประธานองค์เดิม คุรบาเทพอยู่เป็นเจ้าอาวาสจนมรณภาพ

ลูกศิษย์คุรบาเทพชื่อ คุรบาปินตา ขึ้นเป็นเจ้าอาวาสแทน ท่านได้สร้าง โบสถ์กลางน้ำขึ้น 1 หลัง ที่ยังมีอยู่ถึงปัจจุบันนี้ คุรบาปินตา นับว่าเป็นพระที่มีบารมีมากในสมัยนั้นเพราะท่านได้ สร้างวิหารพระเจ้าตนหลวงวัดกองกาน และได้ สร้างวัดพร้าวหนุ่ม ให้ลูกศิษย์ไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสทั้งสองวัด คือ ให้ตุ้หลวงใจไปอยู่วัดกองกาน และ ให้ตุ้คำไปอยู่วัดพร้าวหนุ่ม

หลังจากคุรบาปินตามรณภาพแล้ว ได้มีเจ้าอาวาสอีกหลายรูป ดังนี้ คือ 1. พระกาวิละ 2. พระเดชะ 3. พระสุข 4. พระธัญไชย 5. พระศรีมูล 6. พระหนัว 7. พระจำรัส 8. พระสิงห์แก้ว

9. พระสมบุรณ์ 10. พระบุญศรี และ 11. พระครูสถิตศุภวัตร (พระกองจันทร์ ฐานังคร) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญคือ พระวิหาร ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกับวัดป่าแดด เพราะรูปทรงเดียวกัน สมัยก่อนภายในผนังวิหารมีพระพุทธรูปองค์เล็กๆ พระพิมพ์รูปใบโพธิ์ฝังอยู่เต็มด้านหลังองค์พระ ประธาน แต่ถูกโขมยลักไปจนหมด ปัจจุบันยังเหลือร่องรอยของพระพุทธรูปที่ฝาผนังอยู่ ฝาผนังด้านข้างเคยมีภาพวาดฝาผนังซึ่งวาดได้สวยงามและชัดเจนกว่าของวัดป่าแดด และเป็นภาพวาดที่คล้ายกันมาก เชื่อว่าเป็นช่างคนเดียวกัน แต่ด้วยความไม่รู้คุณค่าของบางคนจึงได้ลบภาพนั้นออกทั้งหมดในครั้งที่ซ่อมแซมวิหาร

โบสถ์กลางน้ำ ตั้งอยู่หน้าวัด นอกกำแพงติดกับน้ำบ่อแก้ว ซึ่งมีน้ำไหลออกมาตลอดปี โบสถ์หลังนี้สร้างมาประมาณร้อยกว่าปีแล้ว มีขนาดไม่ใหญ่มาก ภายในพระภิกษุหนึ่งได้ราว 7-8 รูป ปลูกสร้างอยู่กลางน้ำ มีการแกะไม้เป็นรูปพญานาค 2 ตัว ขนาบข้าง สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง หลังคามุงแป้นเกร็ด ด้านหน้าแกะสลักเป็นรูปดอกโบตั๋น มีกำแพงล้อมรอบ มีทางเดินข้ามเข้าด้านหน้าโบสถ์ ผู้หญิงห้ามเข้า ในน้ำบริเวณกำแพงปลูกดอกบัว น้ำจะมีอยู่คงที่ตลอดทั้งปี ไม่มีขึ้น-ลง น่าอัศจรรย์ เป็นโบสถ์กลางน้ำหลังเดียวที่เหลืออยู่ในประเทศไทย ปัจจุบันไม่ได้ใช้ทำพิธีกรรมและกรรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว

โบสถ์กลางน้ำเคยน้ำแห้งขอตครั้งหนึ่งไม่ทราบสาเหตุว่าทำไมถึงแห้งจึงทำให้ได้เห็นว่าการสร้างโบสถ์ครั้งแรกวางเสาไว้บนไม้แก่นอนทราย ทำไม้แก่นอนทรายคล้ายรูปเรือคว่ำลง ไม่ได้ฝังเสาในดิน และมีนาค 2 ตัว รองรับฝาผนัง นาค 2 ตัวเดิมแกะสลักเกร็ดนาค

โบสถ์กลางน้ำ วัดพุทธเอ็น

แต่มีผู้รื้อออกทั้งฝาผนัง หลังคา และเจาะเกร็ดนาคออกทั้งหมด ต่อมา มีการซ่อมแซมขึ้นใหม่ให้คล้ายของเดิม แต่นาค 2 ตัวใช้สีเขียนเกร็ดใหม่และวางไว้ข้างฝาผนังดังที่เห็นในปัจจุบัน ไม่ได้วางรองรับฝาผนังไว้ดังของเดิม

พระสุทัศน์ วชิรญาโน อธิบายให้ฟังว่า การที่คนโบราณสร้างโบสถ์กลางน้ำวางไว้บนหลังนาค เสมือนหนึ่งเป็นโบสถ์ลอยน้ำ

บ่อน้ำทิพย์ หรือบ่อน้ำแก้ว หรือบ่อน้ำเอ็น ตามที่ชาวบ้านเรียกเป็นบ่อน้ำใสที่ไหลออกมาตลอดทั้งปี ตรงที่เป็นบ่อน้ำ ชาวบ้านสร้างศาลามุงหลังคา มีฝาล้อมรอบทุกด้าน ตั้งอยู่นอกกำแพงโบสถ์กลางน้ำ (ห้ามผู้หญิงเข้า) น้ำที่ไหลออกจากบ่อ ต่อท่อออกมาให้พ้นรั้วบริเวณบ่อน้ำเพื่อให้ชาวบ้านได้ไปตักกิน ตักใช้ มีชาวบ้านเอ็น บ้านพร้าวหนุ่มตลอดถึงบ้านอื่นๆ นำอุปกรณ์ใส่รถยนต์ไปตักน้ำมาไว้กิน น้ำบ่อแก้วไม่เคยแห้ง ไม่เคยขุ่น มีน้ำไหลออกสม่ำเสมอทั้งปี มีการตรวจพิสูจน์

น้ำบ่อแก้ว หรือบ่อน้ำทิพย์ ตั้งอยู่นอกกำแพงวัดพุทธเอ็น

จากเชียงใหม่แล้ว เป็นน้ำบริสุทธิ์ใช้ดื่มกินได้ ส่วนที่เหลือจากชาวบ้าน ตักกินจะเป็นร่องเหมืองไหลลงสู่ทุ่งนา บ่อน้ำทิพย์หรือบ่อเอ็นปัจจุบัน ที่ห้ามผู้หญิงเข้าเพราะเคยมีผู้หญิงเข้าไปหรือแม้ยืนบนแท่นก็ทำให้น้ำ ชุ่นข้นมีกลิ่นเหม็น ครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นเมื่อก่อนการบูรณะบ่อน้ำ ต้องให้ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้ชายจี้ลิ่มปอຍใส่บ่อน้ำเพื่อขอสมการวะ น้ำจึงใสดังเดิม

ก่อนการบูรณะบ่อน้ำ ทางหมู่บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านเอ็น และ คณะสงฆ์วัดพุทธเอ็นได้ร่วมกันสร้างแท้งค์น้ำ และที่รองรับแท้งค์น้ำไว้สูง เพื่อสูบน้ำใส่แล้วปล่อยน้ำให้ได้ใช้กันง่ายขึ้น ไม่ต้องไปตักกันถึงบ่อ ปรากฏว่าชาวบ้านเกิดเป็นไข้ทั้งหมู่บ้านโดยไม่ทราบสาเหตุ จึงต้องเลิกใช้ แท้งค์น้ำ แล้วบูรณะซ่อมแซมบ่อน้ำให้ไหลออกจากท่อ คนที่ไปตักเพื่อ ดื่มกินรองเอาจากท่อน้ำดังเช่นที่เห็นในปัจจุบัน

ข้อสังเกต ถ้าปล่อยน้ำจากแท้งค์ไปตามบ้าน คนจะใช้ทั้งกิน ทั้งประโยชน์อื่น จึงมีเหตุให้ต้องหยุดใช้แท้งค์น้ำ ใครต้องการดื่มกินไป ตักเองจากบ่อน้ำโดยตรง

พ่อนานอินคำ สรุปว่าทั้งหมดนี้พ่อเล่าจากความจำและได้รู้
ได้เห็นจนถึงปัจจุบัน ตลอดถึงที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟัง เล่าให้ไว้วางใจได้
ยินได้ฟังเพื่อเป็นหลักฐานให้พิจารณากันสืบไป

พิธีกรรมสำคัญของศรัทธาวัตรพุทธเอ็นที่ยังรักษาอยู่คือ พิธีลอย
เคราะห์ในวันแรมปีใหม่เมือง ทำสะดวกใส่เครื่องแกงส้มแกงหวาน ใส่รูปสัตว์
ตามปีเกิด ไปทำพิธีที่แม่น้ำ เมื่อลอยสะดวกแล้วเดินกลับไม่เหลียวหลัง

อีกพิธีหนึ่งคือ พิธีสืบชะตาปีวับันล่า คล้ายสืบชะตาหลวงแต่
นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปตอนทำพิธี ทำเฉพาะผู้ป่วยหนัก เครื่องครัวเยอะ
มาก มี 23 ชนิด (รายละเอียดอยู่ที่พ่อนานอินคำ) คล้ายอีกพิธีหนึ่ง
ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ทั่วไปคือการบังสุกุลเป็นให้ผู้ป่วยหนัก

การทำพิธีกรรมทุกพิธีกรรมจุดประสงค์คือความเชื่อถือ
ศรัทธาและรักษาด้านกำลังใจเน้นที่จิตใจเป็นด้านหลัก เพราะถือว่า
ถ้าจิตดี จิตเข้มแข็งก็สามารถเอาชนะโรคภัยไข้เจ็บได้

วัดกองกาน

วัดกองกาน (วัดพระเจ้าหลวง) หาประวัติที่เขียนไว้ไม่มี พอดี
เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2545 ได้มีโอกาสไปวัดกองกาน เนื่องจากทาง
วัดไม่มีเจ้าอาวาส คณะศรัทธาได้มาขอพระจากวัดบุญผาราม 1 รูป
ท่านพระครูมงคลวิสิฐ ได้อนุญาตให้เจ้าอธิการบุญธรรม ธัมมโร รอง
เจ้าอาวาสวัดบุญผารามเจ้าคณะตำบลช้างเคื่องเซต 1 ไปรักษาการ
เจ้าอาวาสวัดกองกาน ทางคณะศรัทธาทั้งสองวัดได้มารับ และไปส่ง
ที่วัดกองกาน

ความประทับใจแรกเห็นคือวิหารพระเจ้าหลวง เป็นวิหารหลวง
ไม่เหมือนวัดใดในแม่แจ่ม ความกว้าง-ยาว ของวิหารมองดูสง่างามและ

เรียบส่งนำเกรงขาม เมื่อเข้าไปใกล้ในบริเวณกำแพงชั้นในจะมองเห็น พระเจ้าตนหลวงเหลืออร่ามดังทองคำ พระพักตร์ยิ้มเปี่ยมด้วยความเมตตา บริเวณวัดพอเหมาะพอควร ทำให้เกิดความอยากรู้ความเป็นมาของพระเจ้าตนหลวง วิหาร และวัด บังเอิญมีผู้เฒ่าผู้แก่ทุกคนในหมู่บ้านกองกาน มาต้อนรับพระสงฆ์และคณะศรัทธาที่ไปจากวัดบุปผาราม จึงได้ขอความเมตตาจากท่านเหล่านั้นช่วยเหลือเรื่องเท่าที่ท่านพอรู้และทำได้

เริ่มจากพ่ออาจารย์ พ่อบุญศรี โดยบุญ, พ่ออุ่น อาจหาญ, พ่ออินตา มณีวรรณ, พ่อศรีลา ชมพู และพ่อแก้ว สนธิคุณ แต่ละท่านช่วยกันเล่าในสิ่งที่ท่านได้ยินได้ฟังมาจากบรรพบุรุษ และบางอย่างก็เกิดขึ้นในสมัยของท่านเอง เพราะอายุท่านเกิน 70 ปี ทุกคนได้ความตามนี้

วัดกองกานชื่อเดิมคือ วัดสระหรีเมืองมา คนเฒ่าลี้ะมาเห็น องค์พระถูกเถาวัลย์ปกคลุมหุ้มไว้ ยังไม่ทราบว่าเป็นอะไร ก็ช่วยกันแผ้วถางเถาวัลย์ออก จึงพบ พระพุทธรูปองค์ใหญ่มากแต่ไม่มีหัว (พระเศียร) มีเฉพาะไหล่ลงมาลี้ะจึงช่วยกันปั้นพระเศียรขึ้น แต่ไม่สำเร็จเพราะหน้า (พระพักตร์) บิดเบี้ยวไม่สวยงาม ลี้ะจึงทำพิธีขอเทวดาช่วยสร้างให้ จากนั้นก็เริ่มสร้างกันใหม่ เกิดเหตุอัศจรรย์มีผู้มองเห็นเนรน้อยช่วยช่างปั้นพระพักตร์จนแล้วเสร็จ ได้พระเจ้าตนหลวงทั้งดงามทั้งองค์เช่นที่เห็นในปัจจุบัน ลี้ะสร้างหลังคากันแดดกันฝนให้องค์พระ

วิหารที่เห็นปัจจุบันคือวิหารหลังแรก พ่อหนานอินคำ ธนชัย บ้านพร้าวหนุ่มเล่าว่า พระเจ้าตนหลวงไม่มีวิหารอยู่ ครอบาปินตา เจ้าอาวาสวัดพุทธเอ็น ได้ปรึกษานารือกับคณะศรัทธาเรื่องการสร้างวิหารเมื่อตกลงกันแล้ว ครอบาปินตาได้เป็นประธานนำคณะศรัทธาวัดพุทธเอ็น และศรัทธาใกล้เคียงช่วยกันสร้างวิหารจนแล้วเสร็จ และแต่งตั้งให้

ดูหลวงใจ ซึ่งเป็นคนบ้านกองกาน มาบวชอยู่วัดพุทธเอ็นไปเป็นเจ้าอาวาสอยู่วัดกองกาน

วิหารหลังนี้รูปทรงหลังคาไม่สูงสง่าเหมือนวิหารทั่วไป แต่ดูกว้างขวางร่มรื่น หลังคามุงด้วยแป้นเกร็ด ด้านหน้ามีมุขลดหลั่นลงมา มีรูปปั้นพญอน และจะเข้เลื้อยลงสองข้างทาง อ้าปากคาบสัตว์ชนิดหนึ่ง คล้ายสิงห์ยืน ทั้งสองตัวหันหน้าเข้าหากัน แต่ไม่มีบอกลักษณะการเจ็บปวดที่ถูกจะเข้คาบอยู่ ด้านหลังวิหารเดิมเป็นอุโบสถเล็กๆ ปัจจุบันอุโบสถสร้างใหม่อยู่ด้านเหนือวิหาร ส่วนที่เดิมของอุโบสถทางวัดได้สร้างต่อเติมติดกับหลังวิหารเป็นโถงโถ่ง หลังคาลดหลั่นลงทำให้วิหารดูน่าอยู่มากขึ้น

เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2545 คุณบัลลังก์ จันทบุรณ์ ได้นำประวัติวัดกองกานซึ่งจัดทำโดยคุณสุภาณี มูลแก้ว เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2540 มามอบให้เพื่อให้เป็นข้อมูลเพิ่มเติม จึงได้ยืมข้อความสำคัญตามประวัติ ดังนี้

วัดกองกาน (ศรีเมืองมา) ตั้งอยู่ที่บ้านกองกาน ตำบลแม่ตีก ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม ประมาณ 6 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 3 ไร่ 2 งาน 50 ตารางวา สร้างเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน พระเจ้าตนหลวง หน้าตักกว้าง 10 ศอก 9 นิ้ว เป็นพระสมัยเชียงแสน ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “พระเจ้าตนหลวง” มีเกร็ดเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าตนหลวงว่า ผู้ใดได้กระทำบาปร้ายแรงหรือไม่มีบุญ จะมองไม่เห็นพระเจ้าตนหลวง หรือ เมื่อนำนํ้าขี้มันส้มป่อยใส่บอกคอก (กระบอกไม้ไผ่) ไปสงวน้ำจะรินน้ำ ไม่ออก ผู้เขียนคิดว่าเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่สอนให้คนทำความดีละเว้นความชั่ว

ตำนานการสร้างวัด และการพบพระเจ้าตนหลวงก็คล้ายกับที่ผู้เล่าผู้แก่ปัจจุบันเล่าให้ฟังและเขียนไว้แล้ว การกล่าวอ้างถึงศตวรรษหรือพุทธศักราชจะไม่เขียนไว้ในประวัติเล่มนี้เพราะไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน

การเปลี่ยนชื่อวัดจาก ศรีเมืองมา หรือ สะหรีเมืองมา เป็น วัดกองกาน เนื่องจากสมัยก่อนเดินทางด้วยเท้า การนำของไปदान (ทำบุญ) หนักไปทั้งจากที่ใกล้ที่ไกล เมื่อมีการทำบุญใหญ่ย่อมมีชาวบ้านไปกันมาก จึงมีไม้กาน (ไม้คาน) จำนวนมากกองรวมกัน จึงได้ชื่อใหม่ว่า “วัดกองกาน”

จากการเล่าสืบต่อมาเป็นตำนานการเรียกชื่อดอย (ภูเขา) ใกล้บริเวณวัด เช่น “ก๊วยงยัง” เป็นที่หยุดพักระหว่างทางของพวกยาง (กะเหรี่ยง) “ก๊วยหลกหวด” สันนิษฐานว่าเป็นที่หยุดพักคนเดินทาง บรรยายภาคใต้เลยตอนหนองเครา อีกแห่งหนึ่งอยู่ที่ตตะวันออกของน้ำแม่แจ่ม ตรงกันข้ามกับหน้าวัดมีกู๋ (เจดีย์) ที่เชื่อว่าเป็นที่บรรจุอัฐิของพระอรหันต์ สมัยก่อนมีคนเห็นแสงสีเหลืองอร่ามบนยอดเจดีย์ ตามตำนานเล่าว่าน้ำแม่แจ่มนอง (น้ำหลาก) ลี้จะข้ามน้ำมาทำบุญไม่ได้ จึงตั้งลัจจะอธิษฐานบูชาผดืบ (ประทีป) ที่ดอยกูนั่น แสงประทีปสว่างถึงพระพักต์ของพระเจ้าหลวง ดอยนั้นจึงได้ชื่อว่า “ดอยม่อนแจ้ง” และมีแสงสีเหลืองให้เห็น ปัจจุบันเจดีย์ยังมีอยู่

การบูรณะซ่อมแซม ปี พ.ศ. 2479 ได้ซ่อมแซมเสาววิหาร ปี พ.ศ. 2494 ได้เปลี่ยนแป้นเกล็ดมุงหลังคา ปี พ.ศ. 2500 ได้ปิดทองพระเจ้าหลวง ซ่อมแซมโบสถ์และกำแพง ปี พ.ศ. 2505 ได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม เป็นอาคาร 2 ชั้นครั้งตึกครั้งไม้ ปี พ.ศ. 2517 สร้างกุฏิที่พักพระสงฆ์ สามเณร เป็นอาคาร 2 ชั้นครั้งตึกครั้งไม้ ปี พ.ศ. 2531-2536 สร้างอุโบสถหลังใหม่

ความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าหลวงมีมาแต่โบราณคือ ถ้าจะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็นบ้าน กับวัด หรือกับคน พระเจ้าตนหลวงจะแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นคือมีน้ำตาไหลออกมาเป็นสายไม่หยุด แม้เมื่อปี พ.ศ. 2537 ก็มีเหตุการณ์แบบนั้น ต่อมาเกิดไฟที่จุด

จากเทียนพรรษาใหม่ล้มลง ไม่มีคนอยู่ในวิหาร ไฟได้ไหม้ลูกกลามจาก
ตุง ดอกไม้ เสาววิหาร จนถึงบันเกร็ดหลังคาวิหาร พอดีระโยมที่ปัก
อยู่บนอาคารที่หักพระเนรเห็น จึงรีบบอกชาวบ้านมาช่วยกันดับไฟ
ปรากฏว่าไฟไหม้เพียงเล็กน้อยไม่เสียหายมากนัก สำหรับองค์พระเจ้า
ตนหลวงไหม้ตรงพระบาทซึ่งเป็นปูนปั้นแตกออก ปัจจุบันได้ซ่อมแซม
ทุกอย่างอยู่ในสภาพเดิมแล้ว

บริเวณวัดด้านนอกกำแพงชั้นใน เป็นสนามและมีอาคาร 2 ชั้น
ครึ่งตึกครึ่งไม้ เป็นโรงเรียนปริยัติธรรม ปัจจุบันปิดไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์
อะไร ด้านทิศเหนือ มีอาคาร 2 ชั้นยาวจดกำแพงด้านทิศตะวันตก ใช้
เป็นที่หักพระภิกษุสามเณร

กำแพงด้านในทิศใต้มีศาลาบาตร ทิศตะวันตกมีศาลาเอนก
ประสงค์ ทิศใต้ของศาลากันเป็นห้องเก็บของ และเก็บกลองหลวง ด้าน
หน้าอุโบสถมีหอกระจายเสียง นับว่าเป็นวัดที่น่าอยู่ น่าศึกษาเพื่อพัฒนา
และอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุให้คงอยู่ในสภาพที่ดีสืบต่อไป

ประเพณีสำคัญ คือประเพณี 8 เป็ง (เดือน 8 เหนือ) มีมาแต่
โบราณ ทุกวัดในอำเภอแม่แจ่มจะนำต้นข้าวตอกไปदानเพื่อกราบไหว้พระ
เจ้าตนหลวงประจำปี ที่แม่แจ่มมีงานเกี่ยวกับเดือนเป็นเพียง 5 วัด
คือ ประเพณีเดือน 5 เป็งวัดเจียง ประเพณีเดือน 6 เป็งวัดช้างเค็ก
ประเพณีเดือน 7 เป็งวัดพระบาท ประเพณีเดือน 8 เป็งวัดกองกาน
และประเพณีเดือน 9 เป็งบ้านแม่ปาน แต่ละวัดที่มีประเพณีเดือนเป็ง
เนื่องจาก มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ในวัดนั้นๆ สำหรับวัดบุปผารามยึดวัน
วิสาขบูชาเป็นหลักปีไหนตรงกับเดือน 8 เป็ง ก็ทำในเดือน 8 เป็ง ถ้าปี
อธิกมาสจะตรงกับเดือน 9 เป็ง

จากหลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุตามวัดต่างๆ ประมาณ
5-6 วัด และวัดร้างอีกมากมาย นำสันนิษฐานได้ว่าแม่แจ่มเคยเป็นศูนย์กลาง

แห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนามาแต่ครั้งอดีตกาล ซึ่งไม่สามารถระบุเวลาได้เพราะไม่มีผู้ใดจดจารไว้

วัดกองแขก

ผู้เขียนยอมรับว่าไปวัดกองแขกครั้งแรกเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2545 เพื่อสืบหาข้อมูลของวัด เพียงเพราะทราบว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง เคยผ่านนับร้อยครั้ง เพราะอยู่บนเส้นทาง ทางหลวงสายฮอด-แม่แจ่ม รู้แต่ว่า วัดตั้งอยู่หลังโรงเรียนกองแขก เมื่อเข้าไปในวัด สัมผัสแรกที่รู้สึกคือความเย็นเยือกของอากาศ เพราะมีต้นไม้ใหญ่เช่นต้นโพธิ์ ต้นดอกแก้ว ขนุน จำปา ไม้ทุกต้นดูอายุคงหลายสิบปี โดยเฉพาะต้นโพธิ์ มีรวม 6-7 ต้น เลยทำให้มองดูพระวิหารเป็นหลังเล็กๆ แทรกตัวอยู่ในแมกไม้ใหญ่

เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระอธิการวันชัย ปรีบูรณ์ ท่านออกตัวว่าไม่ค่อยรู้ประวัติของวัดมากนัก ท่านได้แนะนำให้ผู้รู้จักกับ พ่อน้อยตีบ โมตาลี ซึ่งเป็นผู้รู้เรื่องวัดกองแขกและบ้านกองแขกดีพอสมควร ท่านเป็นหัวหน้าวัดคอยบอกกล่าวเรื่องต่างๆ ท่านอายุมากแล้ว (80 ปี) แต่มีความจำเรื่องในอดีตได้ดี ท่านเป็นผู้เฒ่าที่น่ารักมาก เล่าอะไรๆ เกี่ยวกับวัดและบ้านให้ฟังอย่างภาคภูมิใจ

ท่านเล่าว่าบ้านกองแขกมี 2 ปีก (กลุ่มบ้าน) คือ กองแขกใต้ และ กองแขกเหนือ ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดกองแขก ที่ได้ชื่อว่า กองแขก เพราะมีคนย้ายมาจากหลายแห่งมาจากบ้าน แม่พริกจังหวัดลำปาง ชาวเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ชาวน่าน ชาวลำพูน และชาวเชียงคำ เมื่อหลายบ้านมาอยู่รวมกันไม่ใช่คนในพื้นที่ จึงได้ขออนุญาตจากผู้ปกครองแม่แจ่มสมัยนั้นให้พวกเขาตั้งรกรากอยู่รวมกันที่นั่น เมื่อ

อนุญาตแล้วตั้งชื่อให้ว่า “บ้านกองแขก” หมายความว่า เป็นแขกมาจาก
ถิ่นอื่น ท่านยังแนะนำให้สังเกตจากสำเนียงการพูดของคนกองแขกจะ
ผิดเพี้ยนจากคนแม่แจ่มทุกพื้นที่

คุยกับท่านเรื่องบ้านเสียเพลิน เพราะคนเล่ามีความสุขที่ได้เล่า
อดีตของบรรพบุรุษตนเอง ท่านเจ้าอาวาสก็ได้ความรู้ไปด้วย

วัดกองแขกจากการเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีต และจากการจารึก
อักษรล้านนาโบราณที่ “อาสนะ” บอกว่าผู้ริเริ่มสร้างวัดเป็นผู้หญิงชื่อ
เจ้าแม่คำเครือ มาจากลำพูน และตุ้เจ้ากันธิยะ มาจากลำปาง มี
ตัวตีโต้ เป็นช่างปั้นพระประธาน และมีครูบาคำ เป็นผู้รวบรวมช่างที่
มีฝีมือช่วยกันสร้าง วิหารหลังปัจจุบันเป็นวิหารหลังเล็กๆ แต่ดูสง่างาม
แบบล้านนา ตามหลักฐานอักษรล้านนาบอกว่าสร้างเมื่อ พ.ศ. 1224

สิ่งที่แตกต่างจากวิหารทั่วไปคือ ภาพวาดบนไม้คอสองกลาง
และไม้แขนบสองด้านของวิหาร เป็นภาพวาดเทวดาและนิทานธรรมะ
โดยใช้สีขาวเป็นหลัก ภาพยังชัดเจนสวยงาม อ่อนช้อย แสดงถึงอารมณ์
สุนทรีย์ของผู้วาด สำหรับภาพวาดคอสองกลางมี 3 ระดับ ท่านเจ้า
อาวาสอธิบายว่าเป็นภาพที่แบ่งบอกถึงวันพระพุทธเจ้าเปิดโลก คือชั้น
บนสุดเป็นภาพเทวดา ชั้นกลางเป็นภาพมนุษย์ ชั้นล่างเป็นภาพนรก
หมายความว่าให้ทั้ง 3 ภาพ ได้มองเห็นกัน

ของเก่าแก่ที่ยังอยู่คือ แท่นแก้ว รองรับพระประธาน ธรรมมาส
และอาสนะ ของ 3 อย่างนี้ เจ้าแม่คำเครือ เอาบรรพทุกหลังข้างมา
จากลำพูน ผู้เขียนได้กราบขอท่านเจ้าอาวาสให้พ่อน้อยพ่อนาน ช่วย
แปลอักษรล้านนาโบราณ เพื่อไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงความสำคัญและ
ที่มาของวัดนี้ ถ้าทิ้งไว้นานตัวอักษรจะเลอะเลือนไป

เสาวิหาร 2 ต้นหน้าพระประธาน ของเดิมแกะสลักรูปดอกไม้อัน
ปัจจุบันก็ยังมองเห็นอยู่ ส่วนต้นอื่นๆ เจ้าอาวาสบอกว่า อาจารย์วิดี

พระประธานวัดกงแรก

พานิชพันธ์ อาจารย์คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้ช่างบ้านช่างเค็งวาดภาพเลียนแบบรูปแกะสลัก วาดแล้วลงรักปิดทองทุกต้น หลังคาวิหารเดิมเป็นแป้นเกร็ด ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นดินขอ

พ่อน้อยตีบเล่าเสริมว่า ครูปาคำ ได้มรดกภาพที่บ้านลัวะ ชาวบ้านได้นำกระดูกมาฝังไว้ใต้ต้นโพธิ์ ปลุกสร้างฮ้าน (ศาล) ไว้กราบไหว้บูชาทุกปี ปัจจุบันย้ายศาลไปรวมกับศาลเจ้าวัดภายในบริเวณวัด เพื่อกราบไหว้สักการะบูชาพร้อมกัน

ก่อนลาจากกัน พ่อน้อยตีบบอกว่า มีคนถิ่นอื่นมาถามเรื่องบ้านกงแรก วัดกงแรกมากมาย เพิ่งจะมีคนแม่แจ่มมาถามพ่อน้อย เป็นรายแรก เลยถามว่าผู้เขียนเป็นลูกเต้าเหล่าใคร พอบอกชื่อพ่อ-แม่

พ่อน้อยก็หัวเราะชอบใจ บอกว่ารู้จักกันดีสมัยเดินด้วยเท้าไปทำไร่ เลี้ยงวัว ที่ห้วยกลางบ้าน นับว่าพ่อเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ รู้จักคนไปทั่วแม่แจ่ม

วัดบุปผาราม*

ความเป็นมาก่อนการสร้างวัด ก่อนปี พ.ศ.2464 บ้านช่างเคิ่งบน หมู่ที่ 12 ได้ไปเข้าวัดหลวงช่างเคิ่ง เป็นศรัทธาวัดหลวงร่วมกับบ้านเกาะ ปัจจุบันก็ยังมีหลายครอบครัวในบ้านช่างเคิ่งบนเป็นศรัทธาวัดช่างเคิ่ง ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ.2464 พระภิกษุสุตใจ สุมังคโล ซึ่งเป็นพระอยู่ที่วัดช่างเคิ่ง ได้มองเห็นว่า วัดร้างอยู่ดอยฮวก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านช่างเคิ่งบน เป็นสถานที่สงบและลี้ภัยอะดี จึงตั้งใจมาอยู่ ณ ดอยฮวกแห่งนี้ ในตอนนั้นได้มีศรัทธาชาวบ้านช่างเคิ่งบนส่วนหนึ่ง ที่ให้ความเคารพเลื่อมใสในพระภิกษุสุตใจ สุมังคโล ซึ่งมีพ่ออุ้ย 3 ท่านเป็นหัวหน้าคณะศรัทธา คือพ่ออุ้ยปุก วรรณคำ (คุณตาของป้าเรือนมูลและผู้เขียน) พ่ออุ้ยใจ ไร่เที่ยง (คุณตาของท่านพระครูมงคลวิสิฐ) และพ่ออุ้ยอินทร์ วรรณคำ (คุณลุงของลุงเกียรติชัย วรรณคำ)* จึงได้มาช่วยกันบูรณะก่อสร้างวัด เช่น กุฏิ วิหาร ศาลา และบันพระประธาน พ่ออุ้ยทั้ง 3 ท่านนี้ได้นำข้าวปลาอาหารไปส่งที่วัดในตอนเช้า และกลางคืนก็ได้ไปนอนวัดกับพระภิกษุสามเณร เพราะวัดอยู่กลางป่าไกลบ้าน ต่อมาประมาณ 4-5 ปี ได้เกิดไฟป่าไหม้ลูกกลามมาถึงวัด เนื่องจากวัดอยู่บนดอยสูงไกลหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร

* ข้อมูลจากป้าเรือนมูล แจ่มแจ่ม

* ข้อมูลจากท่านพระครูมงคลวิสิฐ

และขาดแคลนน้ำ เมื่อวัดใหม่แล้วก็ไม่สามารถบูรณะซ่อมแซมได้ จึงปรึกษาหารือกันหาสถานที่ย้ายไปตั้งวัดใหม่ ซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา และใกล้หมู่บ้าน

เริ่มสร้างวัดบุปผาราม เมื่อ ปี พ.ศ.2469 พระสุตใจ สุ่มังคโล ร่วมกับขุนชาญช่างเค็ง (ไผ่ กาพย์ไชย) กำนันตำบลช่างเค็งเป็นประธานพร้อมกับชาวบ้านช่างเค็งบนประมาณ 20 ครัวเรือน โดยมีพ่อฮุย 3 ท่าน เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง นำชาวบ้านช่วยกันแผ้วถางป่าละเมาะ ใกล้ลำห้วยช่างเค็ง ซึ่งเคยเป็นไร่ฝ้ายของชาวบ้าน เห็นเป็นชัยภูมิเหมาะแก่การสร้างวัด จึงได้ช่วยกันเริ่มสร้างวัดแบบค่อยเป็นค่อยไป เพราะศรัทธาอุปถัมภ์มีน้อยและมีฐานะยากจน ใช้แรงงานช่วยกันจนเต็มความสามารถ เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วได้ให้ชื่อว่า วัดบุปผาราม มีความหมายว่า “เป็นอารามที่สวยงามและน่าชื่นชมประดุจดอกไม้” ต่อมาพระภิกษุสุตใจ สุ่มังคโล เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะแขวง (อำเภอ) ช่างเค็ง และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรในราชทินนามที่พระครูมหามงคล สิ่งที่ไม่ได้ถูกไฟไหม้ที่วัดดอยฮวก คือพระประธาน และ กลองหลวง ปัจจุบันยังอยู่ที่วัดบุปผาราม

เนื่องด้วยพระครูมหามงคล มีข้อวัตรปฏิบัติที่ดั่งามนำเลื่อมใส จึงทำให้การพัฒนาวัดเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นศูนย์กลางการปกครอง และการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่ม มีพระภิกษุสามเณรจากวัดต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยเพื่อศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก ครั้นถึงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และ ทางวัดได้สร้างอุโบสถผูกพัทธสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2509 กรมการศาสนาได้ยกฐานะ

เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เมื่อปี พ.ศ. 2530 และได้รับประกาศ
เกียรติคุณดีเด่นด้านการพัฒนา เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชครบ 50 ปี และเนื่องในโอกาสเมืองเชียงใหม่
ครบ 700 ปี ในปี พ.ศ. 2539

สิ่งก่อสร้างที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้น
สมัยเจ้าอาวาสรูปที่ 2 และเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน พ.ศ. 2514-2545

รวมทั้งหมดประมาณ 10 รายการ ส่วนใหญ่มีสิ่งก่อสร้างคล้าย
กันเกือบทุกวัด คือสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยทั้งของพระสงฆ์องค์เณร
และศรัทธาชาวบ้าน

สิ่งก่อสร้างที่แตกต่างจากวัดทั่วไปในแม่แจ่ม คือพระวิหาร
ซึ่งก่อสร้างแบบทรงไทยสมัยใหม่ที่เห็นกันทั่วไปในวัดสร้างใหม่ตามท้องที่
อำเภออื่นๆ ในภาคเหนือ สิ่งที่น่าสนใจในพระวิหารคือภาพวาดฝาผนังที่
แสดงถึงวิถีชีวิตและประเพณีโบราณของคนแม่แจ่ม ปัจจุบันนี้ประเพณี
บางอย่างก็มีเพียงในภาพวาดเท่านั้น

พระเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ สร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2536
ส่วนกลาง 4 ด้านประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ซึ่งพระเทพสิงหนราจารย์
วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ได้มอบถวายแก่วัดบุปผาราม

สิ่งก่อสร้างหลังสุดท้ายที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2544 คือพระวิหารเล็ก
ประดิษฐานรูปเหมือนของ ครูบาศรีวิชัย และรูปเหมือน พระครู
มณางมค

ประเพณีสำคัญ

วัดบุปผาราม เป็นวัดที่สร้างมาไม่ถึงร้อยปี แต่เนื่องจากที่ตั้ง
วัดปัจจุบันอยู่ในชุมชนใหญ่ใกล้ส่วนราชการ และอยู่ติดกับเส้นทางผ่าน
เข้าอำเภอ จึงดูเหมือนว่าเป็นวัดที่ได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา

ผสมผสานมากกว่าวัดอื่นๆ แต่วัฒนธรรมประเพณีเดิมก็มิได้ทอดทิ้ง เพียงแต่ริเริ่มสอดแทรกประเพณีใหม่ ๆ ที่เชื่อว่าเป็นผลดีแก่ชุมชน เช่น

ประเพณีวันกตัญญู (วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี) โดยนำผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป ทั้งชายหญิงไปรวมกันที่วัด ตอนเช้าทำบุญตักบาตรสืบทอดให้ทุกคน หลังอาหารเช้าจัดของดำหัว เชิญชวนส่วนราชการและองค์กรต่างๆ เข้าร่วมพิธี การรดน้ำดำหัว ใช้สลุง (ขันน้ำ) วางด้านหน้า ผู้ไปร่วมพิธีตลอดจนชาวบ้าน นำน้ำขมิ้น ส้มป่อยใส่รวมกันในสลุง เมื่อเสร็จจากการรดน้ำพออุยแม่อุย ใช้มือจุ่มน้ำลูบหัวของตนเอง และให้พรพร้อมกันเป็นเสร็จพิธี ในวันนั้นลูกหลานทุกคนไปรวมกันเต็มวัดเพราะโอกาสที่จะได้พบกันพร้อมหน้าทั้งหมู่บ้าน มีวันเดียว มีความสุขกันคนละแบบ ลูกหลานวิ่งเล่นสนุก คนหนุ่มคนสาวก็ช่วยกันทำงานต้อนรับดูแลผู้มาร่วมงาน พออุยแม่อุย แม้จะนั่งนาน แต่ก็ไม่ลืมนั่งที่มีโอกาสได้พบลูกหลานถ้วนหน้า

ประเพณีวันวิสาขบูชา เริ่มปี พ.ศ. 2500 ตอนเช้าทำบุญตักบาตรตอนบ่ายคณะศรัทธาชาวบ้านและหัววัดต่างๆ นำต้นคันทานเข้าถวายวัด กลางคืนเวียนเทียน ฟังพระธรรมเทศนา หลังเที่ยงคืนฟัง “สวดเบิก” รุ่งเช้าถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์

เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ “พระครูมงคลวิสิฐ” ตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นรองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม ท่านมีข้อวัตรปฏิบัติที่งดงาม มีผู้เลื่อมใสศรัทธามาก เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน โดยเฉพาะคณะศรัทธาวัดบุปผารามและโรงเรียนของชุมชนที่อยู่ใกล้วัด คือโรงเรียนแม่แจ่ม โรงเรียนบ้านเนินวิทยา และโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ท่านได้ตั้งกองทุนมูลนิธิมงคลวิสิฐ เพื่อมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนยากจนในอำเภอแม่แจ่ม โดยมอบในวันอาสาฬหบูชาของทุกปี

วัดกุ

ก่อนจะมาเป็นวัดกุ ชาวบ้านสันหนองมีวัดประจำหมู่บ้านอยู่ทางทิศใต้ ชื่อวัดโหล่งช้าง (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็ง) เป็นวัดที่มีบริเวณกว้างขวางมาก ในสมัยก่อนพระภิกษุสามเณรที่อาศัยอยู่ในวัดได้มรณภาพลงหลายรูป จะด้วยเหตุใดไม่ทราบแน่ชัด แต่เชื่อกันว่าเป็นเพราะผีทำให้มีอันเป็นไป (ผีดู) คนโบราณนับถือพระพุทธเจ้ากับผีควบคู่กันไป เมื่อเชื่อว่าถูกผีทำให้พระเณรมรณภาพ จึงพร้อมใจกันย้ายวัดหนีผี ไปสร้างวัดใหม่ที่วัดกุ

ปัจจุบันโบสถ์เก่าวัดโหล่งช้าง ยังคงอยู่ที่ทิศใต้อาคารเรียน เมื่อผู้เขียนยังเป็นเด็กนักเรียนก็ได้เรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ จำได้ว่าพ่อห้ามไม่ให้เข้าไปใกล้โบสถ์ บอกว่ามีผีอยู่ในโบสถ์ แต่รู้ว่ามีผีก็กลัวหัวหดแล้วอย่าว่าแต่เข้าใกล้เลย แม้แต่มองยังไม่กล้า

เมื่อปี พ.ศ. 2543 ทางอำเภอจัดงานเทศกาลมหรพรมผ้าตีนจกที่โรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็ง ผู้เขียนมีหน้าที่รับผิดชอบสถานที่ด้านสภาพวัฒนธรรม บังเอิญสถานที่ที่รับผิดชอบอยู่หน้าโบสถ์ ยอมรับว่ากลัวๆ กล้าๆ เพราะความกลัวฝังรากลึกมาตั้งแต่เด็ก แต่เชื่อว่าทำดีผีคุ้มครอง ได้จัดตกแต่งบริเวณโบสถ์ด้วยตุ๊กและขันดอกพร้อมทั้งขอไหว้สาไม่ลบหลู่

ถ้าคนโบราณไม่กลัวเกินไป วัดโหล่งช้างจะเป็นวัดที่มีบริเวณกว้างขวางกว่าทุกวัดในแม่แจ่ม และคงมีโบราณวัตถุให้ศึกษาอีกมากมาย ดังที่พ่อครูบุญทอง รบชนะ เล่าว่า เมื่อพ่อครูเป็นครูใหญ่โรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็ง พ่อครูได้จัดอุปไหว้ทั้งพระทั้งผีหรือวิญญาณที่สิงสถิตย์อยู่ในโบสถ์ ขอความคุ้มครองให้การทำงานเป็นไปด้วยดี ไม่เกิดอันตรายใดๆ กับทั้งครูและนักเรียน จากนั้นพ่อครูได้พานักเรียนชุดแต่งสถานที่

หน้าอาคารเรียนพบอิฐก้อนใหญ่คล้ายศิลาแลงมากมาย ได้เก็บกองไว้ริมรั้วโรงเรียน ทั้งครูและนักเรียนก็อยู่เป็นปกติสุขจนทุกวันนี้ ถ้าสันนิษฐานจากก้อนอิฐที่พ่อครูเล่าให้ฟัง ผู้สร้างวัดโหลงช้างน่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะดี หรือเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองในสมัยก่อน

ความสำคัญของวัดกุ้ ปัจจุบันคือเป็นวัดที่พำนักของเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม และเป็นที่ตั้งของโรงเรียนปริยัติธรรม ซึ่งเปิดสอนทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญ ประจำอำเภอแม่แจ่ม

ท่าน **พระครูญาณกิตติคุณ** เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม ได้เมตตาเล่าความเป็นมาของวัดกุ้ว่า ที่ตั้งวัดเดิมเป็นทุ่งนา มีกุ้ (สถูป) ตั้งอยู่เมื่อก่อนสร้างวัดจึงตั้งชื่อว่า วัดกุ้ เป็นวัดประจำของหมู่บ้านสันหนองสิ่งปลูกสร้างภายในวัดก็เหมือนกับวัดทั่วไป คือมีวิหาร และอุโบสถเป็นหลักสำคัญ

ท่านเล่าว่าบริเวณวัดเดิมคับแคบ เมื่อมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมจึงจำเป็นต้องขยายพื้นที่ โดยซื้อที่ดินของชาวบ้านทั้งด้านหน้า ด้านหลัง และทิศเหนือ เพื่อให้เพียงพอในการใช้สอยพื้นที่ เพราะเป็นศูนย์กลางในการติดต่อและประสานงานของคณะสงฆ์ ปัจจุบันท่านปลูกต้นไม้ไว้มากมายทำให้วัดร่มรื่นน่าอยู่

ประเพณีสำคัญของวัด คือการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนทุกปี โดยรับสมัครเด็กผู้ชายทั่วอำเภอแม่แจ่ม ส่วนมากเป็นเด็กชาวเขาที่เรียนจบชั้น ป.6 เมื่อบวชแล้วก็เรียนต่อในวัด เด็กพื้นที่ราบบวชครบกำหนดก็สึกไปเรียนต่อที่อื่น นับว่าวัดกุ้ได้ให้คุณประโยชน์ในด้านการศึกษาแก่เด็กชาวเขาเป็นอย่างมาก

บทที่

วิถีคนเมืองแฉ่ม

บทที่ 6 วิถีคนเมืองแจ่ม

ที่อยู่อาศัยสมัยโบราณ

โดยทั่วไปมีหลายระดับแล้วแต่ฐานะเจ้าของ มีตั้งแต่ตูปิดดิน คือเรือนชั่วคราวสร้างด้วยไม้ไผ่โดยไม่ยกพื้นมุงด้วยตองตึงหรือมุงคา พื้นปูฟากกับดิน ฝาฟาก ขุดร่องน้ำรอบตูปเรียกว่า “ช่องหล่อ” ป้องกันน้ำฝน ไหลเข้าตัวบ้าน

ตูปหมาแหงน สร้างเป็นที่พักชั่วคราว ยกพื้นประมาณ 1 เมตร ใช้ไม้ไผ่ทำฟากฝา มุงตองตึง หรือหญ้าคา ส่วนมากทำเป็นตูปไร่

ตูปพื้นหลองเข้า เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวของคู่สามีภรรยาที่เริ่มแยกครัวจากพ่อแม่ ทำได้ง่ายโดยอาศัยไต้ยั้งข้าวเพื่อรอปูกบ้านใหม่ เตรียมไม้ฟากกับไม้พื้น อาศัยเสาลองข้าวแบ่งห้อง

เฮือนไม้บัว คือเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่ทั้งหลังปลูกง่ายชาวบ้านช่วยกัน บางทีก็ไม่ต้องใช้เงินเลย แต่ก็ไม่มีความทนทาน มีความเย็นสบายลมจอยได้ทุกทิศ

เอียนไม้จิง (ไม้สัก, ไม้แฉะ, ไม้แดง, ไม้ตู่ ฯลฯ) คือเรือนที่ใช้ไม้จิงทั้งหมดทั้งไม้เครื่อง เสา พื้นปูแป้น ฝาแป้น มุงหลังคาด้วยแป้นเกร็ดหรือดินขอ เรือนแบบนี้ส่วนมากจะเป็นเรือน 2 หลัง คือมีจั่ว 2 จั่ว มีรางลินแล่นกลาง หลังที่อยู่ทางทิศตะวันออกเรียก “เอียนหลวง” เรือนที่อยู่ทางทิศตะวันตกเรียก “เอียนน้อย” เพราะมีขนาดเล็กกว่า เป็นเรือนของผู้มีฐานะดี

เอียนเครื่องไม้จิง คือเรือนที่ปลูกด้วยเสาไม้จิง เครื่องไม้จิง ฝา กับพื้นใช้ไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยตองตึงหรือใบหญ้าคาเป็นเรือนของผู้มีฐานะปานกลาง

ส่วนประกอบของเรือนทุกประเภทจะมี “เต็น” “จาน” ใช้สารพัดประโยชน์

“เต็น” ไว้รับแขก นอนเล่น ทำงานบ้าน “จาน” กลางวันตากผ้า ตากสิ่งของอื่นๆ กลางคืนนอนร้อนไว้นอนตากลมเย็น และเล่าเจ็ยให้ลูกหลานฟัง

เรือนไฟ ส่วนใหญ่จะมีข้าง “เอียนน้อย” เตาไฟจะอยู่ข้างล่าง “พื้นหลองเข้า” หรือทำตุบไฟเล็กๆ ต่างหากไม่นิยมก่อไฟบนบ้าน คงเป็นการป้องกันไฟไหม้ด้วย

เมื่อมีเอียนไฟ หรือตุบไฟ ก็ต้องมีหลัว (พิน) หลัวเก็บใส่หว่าง (ช่องเสาหลองข้าว) หรือใต้ถุนบ้าน การเอาหลัวแต่ก่อนใช้สะแหลกหว่ายไปตัดหรือผ่าจากป่าแพะ หรือบนดอยไกลบ้าน หน้าแล้งจะเอาหลัวไว้มาก ไม้แห้งไม่มีก็เอาไม้ดิบ โดยตัดต้นเล็กๆ พวกไม้ก่อ ไม้แฉะ (เต็ง, รั้ง) ไม้ขามป้อม สมัยนั้นถ่านไม่มีใช้หลัวเป็นหลัก ผู้เขียนจำได้ว่าไปเอาหลัวครั้งสุดท้ายปี 2509 ที่จำได้เพราะต้องลูกคนเล็ก (กฤษฎา) ไปหาบหลัวเกือบถึงบ้านห้วยริน ผลพลอยได้ที่ทำงานหนักคือคลออดลูกง่าย

ปลูกบ้านใหม่

พ่อหนานสิงห์ทร กระณิกา เป็นพี่ชายอีกคนหนึ่งของผู้เขียน เพราะพ่อของเราเป็นพี่น้องกัน และพ่อหนานเป็นลูกบวชของพ่อครอบครัวเราจึงรักกันดุจพี่น้องท้องเดียวกัน พ่อหนาน เป็นอาจารย์วัดสีบตำรา “พับสา” ของพ่อเมือง สมบัติ และ พ่ออุ้ยปั้น กระณิกา จึงเป็นเจ้าของพิธีหลายประเภทอยู่ในตัว วันนี้ผู้เขียนได้ขอความรู้กับพ่อหนานเรื่องการปลูกบ้านใหม่

ในอดีตการจะปลูกบ้านใหม่ ถือเป็นงานหน้าหมู ต้องช่วยกันอย่างน้อย 2 วัน คือวัน ชุธูม กับวัน ปกเสา มีการบอกกล่าวกันทั้งหมู่บ้าน พวกผู้หญิงก็จะหาของกินของใช้ที่จำเป็นนำไป สอมกัน มีตั้งแต่ข้าวสาร พริก เกลือ ยาสูบ เมี่ยง หมาก ใครมีอะไรก็นำสิ่งนั้นไปสอม และช่วยกันทำงาน ตั้งแต่ทำอาหาร จัดแต่งดาขัน หาของกินของใช้ จนเสร็จงาน

พ่อหนานบอกว่า “การเป้งเสือนใหม่” ต้องทำให้ถูกพิธีเพื่อความเป็นศิริมงคลของผู้อยู่ เริ่มแรกจากการ ดาขันหลวง 2 ขัน (รายละเอียดดูจากบทดาขัน) ขันแรกใช้ถ้วยกะละมัง เหล้า 1 ขวด เงิน 32 บาท เป็นขันถอนที่ดิน ขันที่ 2 เป็นขันถอนไม้ ใช้เปียดหน้อยที่มีสายแขวนได้ ใส่เหล้า 1 ขวด เงิน 32 บาท

ก่อนปักเสาเรือน อาจารย์จะทำพิธีถอนที่ดิน ถอนไม้ ส่วนประกอบในการถอนที่ดิน มีสะตวง 4 ใบ ปักจ้อ 4 ผืน ใส่แกงส้ม แกงหวาน (เหมือนเครื่องตำตังสี) นำหม้อดินใหม่ใส่เกร็ดไม้เสาไม้เครื่อง ข้าวเปลือกดิบ เม็ดผักกาด คลุกเข้าด้วยกันในหม้อแล้วจุดไฟเผา สมไม้ใหม่ที่จะปลูกบ้านเป็นการแก้เคล็ดเกี่ยวกับไฟไหม้หรือความร้อน

ส่วนประกอบในการถอนไม้ นอกจากขันหลวงแล้ว มี สะตวง

14 ใบ เหล้าใส่บอกล้มเล็ก ๆ 7 บอกล น้ำมะพร้าว 7 บอกล ใส่ในตะตวง
 ปักจ้อตะตวงละ 4 ผืน มีน้ำ 7 บ่อใส่ถึง สัมป่อย 7 ผัก ตะปู 4 เล่ม
 ใส่ในถังน้ำ ผู้เขียนเริ่มถอนใจทำไมเครื่องครวมากมาอย่างนี้ ถ้าไม่
 ช่วยกันจริงๆ “ก๊ิดบ่อลูก”

ขันหลวงดอนไม้ปลูกบ้านใหม่

อาจารย์ทำพิธีดอนไม้โดย นำตะปู 4 เล่ม ดอกไม้ไว้ 4 มุมบ้าน
 น้ำสัมป่อยประพรมทั่วทั้งไม้และบริเวณบ้าน ทำพิธีแล้วนำขันดอน
 ไม้แขวนไว้ในที่สูง ของบ้านปลูกใหม่ ห้ามผู้หญิงจับ หรือ ห้ามกระทำ
 การใดๆ ที่เป็นการลบหลู่ขันหลวงดอนไม้ อาจารย์จะปลดขันดอนไม้
 ในวันขึ้นบ้านใหม่ แต่ไม่ให้ข้ามปีใหม่หลวง (วันสตรีสากลขอเรียก
 ร้องสิทธิสตรี ดอนดาขันหลวงผู้หญิงทั้งนั้นเป็นผู้แต่งดาจนเสร็จกับมือ
 พอ ทำพิธีเสร็จห้ามผู้หญิงจับ มันน่าน้อยใจ แต่พิธีกรรมความเชื่อเรา
 ต้องทำตามพ่อสอนไว้ไม่ให้ลบหลู่)

วันปลูกเสาดึงเตรียมของสำหรับ มัดติดเสามงคฺล มีหน่อกล้วย 2 ต้น หน่ออ้อย 2 ต้น กล้วย 1 เครือ มะพร้าว 1 คะแนง ของ 4 อย่าง ใช้ชนิดเล็กๆ อาจารย์ที่ทำพิธีจะกำหนดเสาที่อยู่ทางทิศตะวันออก 2 ต้น เป็นเสามงคฺล พ่อ 1 ต้น แม่ 1 ต้น วันนี้ผู้ชายใช้แรงงานมากเพราะ ต้องช่วยกันจริงๆ จึงจะปลูกเสาได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

สะตวงใช้ในพิธี “ถอน”

ปัจจุบันการปลูกบ้านใหม่ พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ยังยึดถือ เหนียวแน่นอยู่แต่การช่วยเหลือกันทั้งหมู่บ้านไม่ค่อยจะมีแล้ว นอกจาก ญาติพี่น้องกันจริงๆ เท่านั้น เพราะภาระกิจแต่ละครอบครัวมีมากขึ้น เจ้าของบ้านจึงต้องจ้างแรงงานตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จ จะรวมกันอีกครั้ง เมื่อขึ้นบ้านใหม่

แม่ฮุยเย็บว้อม (หมวก) ให้หลาน

เครื่องนุ่งห่มสมัยโบราณ

ผ้าดอายเป็นผ้าถุงสำหรับผู้ชาย เป็นผ้าฝ้ายสีเหลี่ยมสี่พื้นหรือ
ตาสี่เหลี่ยมถุงม้วนชายผ้าเป็นเกลียวสอดหว่างขาเหน็บเอวแบบตกเขมร
หรือ “เกินม้าม”

กางเกงขาสั้น เตี่ยวสะดอ มี 2 ขนาดขาสั้นบนเข้า ขายาว
ครึ่งน่อง ผ้าฝ้ายย้อมหม้อหอม

เสื้อแขนสั้น เสื้อกวยเฮง หรือ “ก่งเฮง” ใช้ผ้าฝ้ายสีขาว
ตัดแล้วย้อมหม้อหอม

เสื้อแขนยาว ผ้าฝ้ายตัดเป็นเสื้อเจ็ดตัวย้อมหม้อหอม ใส่ทำงาน
อยู่บ้านหน้าหนาว ผู้ที่มีฐานะดีหน่อยจะมีเสื้อผ้าตาสี่เหลี่ยมใส่ไปเที่ยวไป

งานทำบุญ ผู้หญิงนุ่งขึ้นลัวะหรือขึ้นยาง ขึ้นตาขวางตีนดำ ขึ้นก่านดำ แดง ถ้าไปวัดหรือไปงานบุญคนมีฐานะดีหน่อยนุ่ง **ขึ้นตีนจก**

เสื้อผู้หญิง คนแก่ อยู่บ้านไม่ค่อยใส่เสื้อถ้าใส่ก็เป็นเสื้อผ่าห้อยสีขาว เย็บ 5 ตะเข็บ ติดกระดุม ด้านหน้า มีกระเป๋ 2 ใบ ถ้าไปวัดหรือไปทำบุญใส่เสื้อคอแหลมผ้าฝ้ายสีขาวหรือสีหม้อห้อม ไปทำงานใส่ นาสีเสื้อหม้อห้อม

เสื้อผู้หญิงสาวหรือแม่เหียน ใส่เสื้อผ่าห้อยแบบสวมหัวอยู่บ้าน ถ้าไปทำงานใส่เสื้อผ้าฝ้ายย้อมหม้อห้อมคอแหลมหรือคอปก ไปวัดไปทำบุญแล้วแต่ฐานะของแต่ละคนเป็นผ้าฝ้ายทอมือ หรือผ้าน้ำแป้ง ผ้าริมเขียว

เสื้อผ้าของเด็กทั้งชายและหญิง ส่วนใหญ่ใช้ของเก่าของแม่หรือพ่อหรือพี่ชายพี่สาว จะมีเสื้อผ้าใหม่ของตนเองเมื่อไปโรงเรียน

ผ้าทอแม่แจ่ม

คนแม่แจ่มส่วนใหญ่ยังคงรักษาสภาพธรรมชาติ ความเชื่อ ประเพณีและวิถีชีวิตของตนเองในแบบอดีตกาลไว้ได้ค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาษา บ้านเรือนที่อยู่อาศัย อาหารการกิน การแต่งกาย และศิลปหัตถกรรมอันได้แก่ **ผ้าทอตีนจก** ซึ่งเป็นงานที่ถือว่ายังคงความมีเอกลักษณ์ของตนเองจนถึงทุกวันนี้

สมัยก่อนเด็กหญิงทุกคนจะได้รับการฝึกหัดให้รู้จักการทอผ้า เริ่มจากปลูกล้วย เก็บฝ้าย จนถึงการทอผ้า เย็บผ้าแบบง่ายๆ ใช้ในครัวเรือนส่วนเด็กชายจะอยู่วัดเรียกว่า “ชะโยม” เพื่อเตรียมตัวบวชเรียน ผู้ชายสมัยก่อนถึงมีความรู้มากกว่าผู้หญิง มีบทบาทในสังคมทุกด้าน

ปัจจุบัน แม้ว่าการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนจะลดลงไปในบางพื้นที่ แต่หากมองในภาพรวมของอำเภอแม่แจ่มแล้วผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปี ขึ้นไปส่วนใหญ่จะสามารถทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนได้ และได้รับการฟื้นฟูพัฒนาการทอผ้าพื้นเมือง การย้อมสีฝ้ายจากวัสดุธรรมชาติ การทอผ้าตีนจก ตลอดจนการปรับปรุง ดัดแปลงเป็นเสื้อผ้าของใช้ต่างๆ หลากหลายในปัจจุบัน

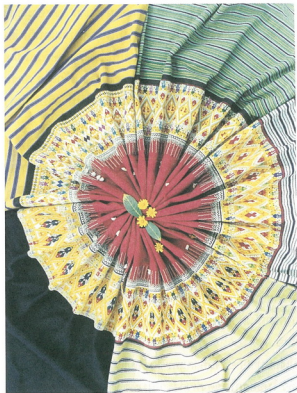
ตามคำบอกเล่า คนแม่แจ่มอพยพมาจากลำปาง เชียงแสน สันป่าตองและที่อื่นๆ เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน และค่อยๆ กลายเป็นชุมชนเมือง มีเจ้าขุนมูลนายปกครอง

มรดกที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ คือการทอผ้า ซึ่งมีทั้งการทอผ้าพื้นเมืองทั่วๆ ไป การจกอลวดลาย และการจักสาน

ผ้าพื้นเมืองทั่วๆ ไปก็มี ผ้าขาว ผ้าหลบ ผ้าตุ้ม ผ้าซิ่น ผ้าห่ม (ผ้าตัวบ) มี 2 ลักษณะคือผ้าห่ม พิมพ์ย ทอด้วยฝ้ายเมืองทั้งผืน มี 2 ชั้น และผ้าห่ม แขนงเอ็น ทอด้วยฝ้ายยีนเส้นเล็กมีสีแดงกับขาว ฝ้ายขวางเป็นฝ้ายเมืองสีขาว ส่วนผ้าตุ้มนิยมทอเป็นตาสี่เหลี่ยมเหมือนตาหมากรุก จะทอเทียบธรรมดา 2 ไมก็ได้ แต่ส่วนใหญ่ทอ 4 ไม เนื้อผ้าจะมีลายนูนเป็นสี่เหลี่ยม คล้ายการทอยกดอก สวยงามเรียกว่า ลายสี่เขา

การทอจก เป็นลักษณะพิเศษ ลอกเรียนแบบยากมาก ผ้าปูที่นอน (ผ้าหลบ) ก็ทอด้วยการจกอลาย มีขนาด 100 x 170 ซม. ทอด้านบนเป็นสีขาวทั้งผืน ด้านล่างสุดจกอลวดลายเป็นช้างเครื่อง ม้าเครื่อง คนนก ฯลฯ ด้วยฝ้ายสีต่างๆ (สมัยก่อนนิยมสีหม้อห้อมกับสีแดง) ชายผ้าผูกมัดเป็นชายครุยแบบต่างๆ การทอแบบนี้เป็นลักษณะเดียวกับผ้าเช็ดหลวงและผ้าเช็ดน้อยโดยต่างกันที่ขนาด ผ้าเช็ดหลวงมีขนาด 50 x 100 ซม. สำหรับใช้พัดพาไปวัดกราบพระ หรือคลุมศีรษะกันแดด หรือพัดแก้ร้อน ปัจจุบันใช้ปูโต๊ะคลุมตู้เย็น ตัดเสื้อ ฯลฯ

ผ้าเช็ดหน้ามีลักษณะเดียวกัน ขนาดกว้าง 20 x 25 ซม. ใช้เช็ดหน้า เช็ดปากหรือเช็ดมือ ปัจจุบันใช้รองจาน รองโทรศัพท์ รองแจกัน งานที่โดดเด่นของแม่แจ่มและเป็นที่สนใจมากที่สุดคือ ผ้าชิ้นตีนจก เป็นงานที่ละเอียดปราณีต งดงาม เป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม และเป็นความภาคภูมิใจของคนแม่แจ่ม

5 ลาย 5 แบบ มีความงามไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

แม่อุ้ยต๊ับ บุญเทียม บ้านไร่ หมู่ที่ 10 ตำบลท่าผา เล่าว่า สมัยก่อน รุ่นอุ้ย รุ่นหม่อน ทอขึ้นตีนจก ส่งส่วยให้เจ้าเชียงใหม่ โดย เจ้าเชียงใหม่ส่ง ดินเงินดินทอง มาให้จกส่งส่วยโดยผู้ส่งซึ่งข้างไปปีละ ครั้งสำหรับชาวบ้านทั่วไป ห้ามใช้ตีนจกให้ใช้ฝ้ายจก (แบ่งชั้นวรรณะ ที่ต่ำที่สูง) ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นความจริงเพราะเมื่อจัดงานเทศกาลหมกรรม ผ้าตีนจกปีแรก (2537) เคยยืมผ้าตีนจกของ แม่อุ้ยแฉ่ ปิงกุล บ้านไร่ ซึ่งเป็นผ้า ตีนจกทอดด้วยดินทั้งผืน เจ้าของหวงมาก เข้าเอามาให้ยืมไว้ เย็นมาผ้าเก็บไปไว้เอง ทำแบบนี้ทั้ง 4 วัน ให้ราคาเป็นแสนก็ไม่ยอมขาย บอกว่าจะเอาไว้เผากับตัวเอง เป็นตีนจกที่ต่อตัวขึ้นทอด้วยไหมยกดอก และผ้าตีนจกแบบเดียวกันเห็นโชว์อยู่ในตู้ของร้านเจ้าสุไร สุกระจันทร์ (ณ เชียงใหม่) ที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (ชื่อร้านสุไร อยู่ หลังวัดอุโมงค์)

ลวดลายตีนจกโบราณของแม่แฉ่มมีสีออกโทนเหลือง และมี แม่ลายโบราณอยู่ด้วยกัน 9 ลาย คือ โคมหัวหมอน โคมชูปนก ชันแหวอู ชันสามแหว นาคกุม นกนอน ชันเสี้ยนสำ เจียงแสนหน้อย (แตก เป็นเจียงแสนกลาง เจียงแสนหลวง) หละกอนหน้อย (แตกเป็น หละกอนกลาง และหละกอนหลวง)

แม่ลายต่างๆ เหล่านี้ยกย่องไปได้ตามใจช่าง ลายเดียวกันแต่ถ้า เล่นสีต่างกันไปก็มีความงดงามต่างกันออกไปเหมือนกับเกิดลวดลายใหม่ การทอลายตีนจกเหล่านี้ช่าง จะคว่ำหน้าลายลง ใช้ขนเม่นหรือเหล็กแหลม ควักเส้นฝ้ายผูกเงื่อนเก็บลายเรียบร้อยด้านบน มีแห่งเดียว ใน เมืองไทย ลายโบราณมีเงื่อนในการจกตั้งแต่ 12-32 เงื่อน ซึ่งหมายความว่ายังมีเงื่อนมากก็ยิ่งจกยากและซับซ้อนแต่ประณีตสวยงามมาก ชนิดที่ เห็นแล้ว ไม่อยากได้ของที่วางขายในท้องตลาดปัจจุบันเลย ในขณะที่ ขึ้นตีนจก ปัจจุบันมีเงื่อนเพียง 6-10 เงื่อนเท่านั้น

ตีนจกทั้งผืนมี 4 ส่วน

ผ้าตัวขึ้นโบราณมีหลายลาย และมีแบบแผนอยู่ว่าขึ้นแบบนี้ต้อง
ต่อกับตีนจกแบบนี้ แต่ปัจจุบันก็เลือนไปแล้ว จึงต่อแบบเห็นว่าเหมาะสม
สวยงาม สีเข้ากันได้ทั้งตัวและตีนจกเป็นอันใช้ได้

ขึ้นตีนจก ๑ ผืน ประกอบด้วย หัวขึ้น ซึ่งเป็น สีขาว ขึ้นบนและ
สีแดง ขึ้นล่าง ตัวขึ้น ซึ่งทอเป็นผ้าสีหม้อหม้อม (หอมอ้วน) ขึ้นลาย
ขวาง สีขาว เหลือง แดง เขียว เรียกขึ้นตาขาว ตาเหลือง ตาเขียว
แดงตามชุด ปัจจุบันคงลายขวางอยู่แต่สีเปลี่ยนไปบ้างตามสีของฝ้ายส่วน

สุดท้ายคือ ตีนจก การเย็บแต่ละส่วนติดกันของแท้โบราณทุกตะเข็บ เย็บด้วยมือจะเป็นแบบการเนา ถี่ๆ (ตัน) ไม่เย็บตายเพื่อสะดวกในการเปลี่ยนหัวขึ้นหรือตีนจก ตะเข็บข้างเย็บแบบกระดุกงู ต่างกับปัจจุบัน ที่ส่วนมากเย็บด้วยจักรเย็บผ้า

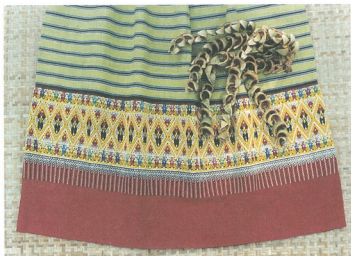
เสื้อคนแม่แจ่มใส่กันจริงๆ สมัยโบราณเป็นเสื้อแขนยาวสีขาว หรือสีหม้อห้อม ป้ายด้านหน้าคอแหลม ชายเสื้อคลุมเหนือสะโพกและเสื้อหลอมในซึ่งมี 2 ชั้นติดกัน สีดำกับสีแดง

ผ้าตีนจกนอกจากลายดั้งเดิมแล้ว ปัจจุบันมีการคิดประดิษฐ์ลายใหม่ๆ โดยการพัฒนาของหน่วยราชการโดยเฉพาะศูนย์ศิลปาชีพ เช่นลาย “ภูพิงค์” (คือลายคุบัว) ซึ่ง สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ท่านโปรดมากก็ได้นำมาพัฒนาหัตถ์ทอกันที่แม่แจ่มแล้วเรียกกันว่า “ลายภูพิงค์” หรือ “ลายราชินี” ลายอื่นๆ ของอำเภอลองจังหวัดแพร่ อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ หรือของจังหวัดอื่น ๆ ที่มีจักข่างแม่แจ่มทำได้เพราะวิธีการทำง่ายกว่าจากแม่แจ่ม แต่ไม่ได้ทำกันเพราะมีใช้เอกลักษณ์ของตนเอง*

* ข้อมูลบางส่วนอ้างอิงของอาจารย์ทรงพันธ์ วรรณมาศ

ความละเอียดของลวดลายและสีด้นที่เป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม

ลายเจียงแสนหงษ์ดำ เป็นลายที่ขึ้นชื่อของแม่แจ่ม

ขบวนการอีดฝ้าย ยิงฝ้าย บั่นฝ้าย

เด็กนักเรียนลูกหลานเริ่มเรียนรู้

ช่วยกันย้อมหูก เพื่อนำไปทอผ้า

มีความสุขในการทอผ้าตีนจก

“เทศกาลมกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม”

ก่อนปี พ.ศ. 2537 ผ้าตีนจกแม่แจ่มยังไม่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง เช่นปัจจุบันนี้ จะมีบ้างก็อยู่ในกลุ่มผู้ที่นิยมหรืออนุรักษ์ผ้าโบราณและทอใช้กันเองในหมู่บ้านที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น บ้านท้องฝาย บ้านทับ บ้านไร่ บ้านยางหลวง เป็นต้น

จนกระทั่งมีบุคคลท่านหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นผู้มีคุณอนันต์แก่ชาวแม่แจ่ม เพราะท่านเป็นผู้คิดและริเริ่มทำให้แม่แจ่มเป็นเมืองเปิดทำให้นักศัลยแพทย์นอกจกแม่แจ่มด้วยผ้าตีนจก ท่านผู้นั้นคือ นายไพโรจน์ แสงภูวพงษ์ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 ท่านมาดำรงตำแหน่งนายอำเภอแม่แจ่ม ขณะนั้นแม่แจ่มยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเป็นเสมือนเมืองปิด ท่านปรารถนา ทำอย่างไรให้คนภายนอกได้รู้จักแม่แจ่ม จะเอาอะไรเป็นจุดขาย หลังจากนั้นท่านได้ศึกษาเรื่องผ้าตีนจกอย่างจริงจัง ใช้เวลานานหลายเดือนจนสามารถรู้จักลายผ้าตีนจกดียิ่งกว่าคนแม่แจ่มส่วนมาก และท่านรู้สึกถึงรายละเอียดของการทอ ท่านจึงเริ่มจัดประชุมปรึกษาหารือกับภาคราชการและชาวบ้านและจัดงาน “เทศกาลมกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม” ครั้งแรกเมื่อวันที่ 29 เมษายน - 2 พฤษภาคม 2537 จัดที่บ้านท้องฝายมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานเปิดงาน

ตั้งแต่การจัดงานครั้งแรก คนแม่แจ่มที่ไม่เคยสนใจเรื่องผ้าตีนจก ก็เริ่มให้ความสนใจชวนขวายหาทุนเป็นเอกลักษณ์และแม่แจ่มก็กลายเป็นเมืองเปิดเป็นเมืองเปิด บุคคลภายนอกทั่วไปเริ่มสนใจเข้ามาเที่ยวแม่แจ่มซื้อผ้าตีนจกแม่แจ่มมากขึ้นจากจุดเริ่มต้นตรงนั้นทำให้สตรีแม่แจ่มตั้งแต่เด็กถึงวัยชราทำงานทำทั้งทอผ้าตีนจกผ้าทอมือและพัฒนาเป็นกลุ่มเป็นสหกรณ์ในปัจจุบัน

ท่านนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ย้ายออกจากแม่แจ่มเมื่อ
 ต้นปี 2540 ท่านยังไม่ลืมแม่แจ่ม เมื่อมีโอกาสท่านเข้ามาเยี่ยมเยียนอยู่
 เสมอ และนายอำเภอท่านอื่นๆ ที่มาดำรงตำแหน่งต่อๆ มาก็ได้สืบทอด
 งาน “เทศกาลลมหกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม” ทุกปีมิได้ขาดโดยเฉพาะ
 นายอำเภอคนปัจจุบัน (2545) นายสุรัชย์ จงรักษ์ ท่านทุ่มเทกับงานตรงนี้
 มากเป็นพิเศษ ท่านทุ่มเททั้งกำลังกายกำลังใจ ผู้เขียนมีโอกาสทำงานนี้
 ร่วมกับท่าน 3 ปี ท่านไม่เคยทอดทิ้งงานเลย สิ่งใดที่จะทำให้งานดูดีขึ้น
 มีประโยชน์กับชาวบ้านท่านไม่นิ่งดูเฉย โดยเฉพาะการโฆษณาประชาสัมพันธ์
 ให้นุคคลภายนอกรู้จักผ้าจกแม่แจ่ม ท่านทำด้วยตัวท่านเอง
 ทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ ในฐานะคนแม่แจ่ม ขอขอบพระคุณท่านเป็น
 อย่างยิ่ง

ขบวนงานเทศกาลลมหกรรมผ้าตีนจก ปี 2544

เมื่อกล่าวถึงผ้าตีนจกสมัยโบราณมีคนทอเป็นน้อยคน เพราะ
 เป็นงานละเอียดประณีต ต้องใช้ความขยัน อดทน และมีสมาธิเป็นเยี่ยม

บรรพบุรุษตระกูลไหนทอเป็นก็จะถ่ายทอดสืบเชื้อสายต่อๆ กันมา ในบตอนนี้จะขอยกย่องบุคคลผู้คิดริเริ่มฟื้นฟูการทอผ้าขึ้นมาใหม่ ทำให้การทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติตลอดถึงลวดลายการทอพัฒนาจากเดิมขึ้นอีกมากซึ่งนับว่าเป็นผู้ให้คุณประโยชน์กับสตรีแม่แจ่มทั่วไป ขอกล่าวถึง 3 ท่านคือ

อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ

คุณนุสรา เตียะเกต

คุณเคชา เตียะเกต

และอาจจะมีท่านอื่นๆ อีกแต่ไม่ได้เห็นเป็นรูปธรรม สำหรับ 3 ท่านที่กล่าวยกย่องนี้เพราะท่านเป็นบุคคลภายนอกเมื่อริเริ่มฟื้นฟูแล้ว ก็ทำต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันแม้ว่าส่วนหนึ่งจะมองเป็นธุรกิจแต่ก็เอื้อประโยชน์ให้คนแม่แจ่มเพราะคนแม่แจ่มโดยพื้นฐานเดิมไม่รู้จักรถตลาด ทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาจุดประกายการหาตลาดให้ตนเองได้บ้างแบบค่อยเป็นค่อยไป นับว่าเป็นการดึงสตรีให้มีบทบาทในครอบครัวและสังคมมากขึ้น หลังจากที่ย้ายเจียบอยู่เบื้องหลังมาเกือบเท่าอายุของเมืองแจ่ม

ยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ

พ่อเป็นหมอยาสมัครเล่น คือรู้เพียงเล็กน้อย พ่อชอบ ปลูกหวาน (ว่าน) เช่น หวานไฟไหม้ ต้นสีข้าว ใบสีเขียว ดอกสีแดง มียางพอกุไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวกก็หักก้านใบเอายางทาเย็นดีไม่ปวดแสบปวดร้อน ถ้าถูกน้ำร้อนลวกมากหน่อย เอาขี้ควายใหม่ๆ ทา ผู้เขียนเคยโดนทามาแล้ว همینก็ทนเอากลัวพ่อดุ หวานอีกอย่างที่พ่อบอกว่าปลูกไว้คือ หวานกันผีกะ แต่ไม่เคยเห็นต้นหวานนี้ ถามพ่อว่าอยู่ไหน

ฟอบอกแต่ว่าอยู่ในสวนห้ามไปใกล้ (สงสัยฟอโกหก) ต้นไม้กอก ไม้หวีด ต้นทับทิม ฝรั่ง ล้วนเป็นยาทุกต้น ที่กล้าเล่าเพราะเคยถูกบังคับให้กินมาหมดแล้ว

หมอเมืองจริงๆ ที่ผู้เขียนรู้จักดีคือ ฟอฮุยเบี้ยว สมบุตร เดิมท่านอยู่บ้านเหล่าปากอ ช่วงหลังท่านย้ายมาอยู่บ้านกลางใต้ ปัจจุบันลูกหลานท่านก็อยู่ที่บ้านกลางใต้ ฟอฮุยเบี้ยวกับฟอ-แม่ และแม่ฮุยเบี้ยว ริชนะ (ป้าของผู้เขียน) จะไปมาหาสู่กันเป็นประจำเหมือนเครือญาติ ยาสมนไพรของท่านมีสรรพคุณดีมาก แม่ก็มี ได้ยาสมนไพร คือมียาหลายตำราแบ่งเป็นถุงเล็กถุงน้อย ส่วนใหญ่จะเป็น กระดุกสัตว์ และรากไม้ ใช้ฝนกับหินฝนยา และน้ำกระสายตามแต่ชนิดของโรค

ผู้เขียนรอดตายเพราะฟอฮุยเบี้ยวครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. 2507 คลอดลูกคนแรก อยู่เดือนเย็น (คือไม่ต้องผิงไฟ) แต่มีयर่วมใหญ่ตราใบโพธิ์ของห้างตั้งตรงจิตกินเป็นเวลา มียาต้องเหล้าด้วย การอยู่เดือนสมัยก่อนต้องอยู่จริงคืออยู่แต่ในห้องห้ามออกข้างนอก ใส่เสื้อแขนยาว สวมหมวก ใส่ถุงเท้า ร้อนก็ต้องทน อาบน้ำต้มเปลือกมะขาม (ตอนเริ่มท้องก็อาบน้ำต้มยามีเป็ด้าน้อย เป็ด้าหลวง ลูกสืบ) ห้ามอาบและกินน้ำเย็น ห้ามใช้สบู่อาหารการกินก็ห้ามมากมาย แต่ผู้เขียนผินคำสั่งแอบใช้สบู่ถูตัว ผินเพียงครั้งเดียวได้เรื่อง ทันท้อบน้ำเสร็จหนาวลั่นใจจะขาดอยู่ไม่เป็นสุข พอดีฟอฮุยเบี้ยวมาแฉ่หาตามปกติ ท่านเห็นอาการก็รู้ว่า ผิดเดือน ท่านถามว่าไปทำอะไรมา ก็บอกตามตรงว่าใช้สบู่ ท่านให้แม่ฮุยเบี้ยวฝนยาให้กิน แทบจะบอกได้ว่าหายเป็นปลิดทิ้ง แต่ท่านบอกเลยว่า ผิดساب (ผิดกลืน) จะติดตัวไปจนตาย จะ همینเกือบทุกอย่างที่ไม่ถูกลม ก็เป็นจริงดังนั้น น้ำหอมเครื่องหอมทุกชนิด همینหมด ผักกลั่นจุนก็ همین พอ همینจะเกิด อาการจุกแน่นหน้าอก ปัจจุบันต้อง

พกยาแก่จะติแห่วงฯ ดิดตัว นำเสียดายไม่มีคนสืบทอดตำราของพ่อฮุย เคยตามแม่จันทร์ลูกของพ่อฮุย แม่จันทร์ สมบุตร บอกว่าพ่อฮุยมอบให้พ่อนานเฮือน สมบุตร ซึ่งเป็นลูกคนหนึ่ง พ่อนานเฮือนถึงแก่กรรม ไม่ได้มอบให้ใคร เลยไม่ได้มีการสืบต่อ

สำหรับโรงพยาบาลต่อนั้นไม่มี มีแต่สุซศาลา (สถานือนามัย ปัจจุบัน) จำได้ว่ามี ป้าศรีมอย วงศ์สุทธิ เป็นผดุงครรภ์และดูแล ทุกโรค คนส่วนใหญ่จะพึ่งหมอเมืองมากกว่า นอกจากนั้นก็พึ่งพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สืบชะตา และ พิธีกรรมทางหมอผี บัด แก่ ปู่จา ตัดเกิด เลี้ยงผีปู่ย่า แล้วแต่หมอเมืองหรือเจ้านายผู้เป็นเจ้าทรงจะบอก ปัจจุบัน ความเชื่อแบบนี้ยังมีอยู่แม้จะหดหายไปบ้าง แล้วแต่ความเชื่อของแต่ละบุคคล ยาอีกประเภทหนึ่งที่ไม่มีในตำราไม่ต้องซื้อหา คือกำลังใจ จากญาติพี่น้อง พอบ้านไหนเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะไปเยี่ยมเยียน อยู่เป็นเพื่อนกันนอนเป็นเพื่อนกันเพื่อความอบอุ่นทั้งคนป่วยและญาติ ทั้งยังเป็น การแสดงความรักความสามัคคีเอื้ออาทรต่อกัน เป็นยาวิเศษที่บรรพบุรุษได้ปลูกฝังไว้ให้ ควรจะสืบสานต่อไป

การเลี้ยงเด็ก

สมัยก่อนการเลี้ยงลูกไม่ยุ่งยากเหมือนปัจจุบัน จำได้ว่าเมื่อหลานๆ ลูกของพี่สาวเกิดใหม่ หมอทำคลอด เรียกว่า “แม่จ้าง” หมายความว่าช่างทำคลอด จะเอากระดังโใบใหญ่ปูผ้าห่มผ้าฝ้ายเมืองหนาหลายชั้น เอาเด็กวางแล้วเอาผ้าห่มอีกผืนหนึ่งทำเป็นวง วางรอบกระดัง มีผ้าขาวบางไปรงวางพาดด้านบน (กันยุ่งกันแมลง) แล้วนำกระดังใส่เด็กไป วางหัวกระโใด “แม่จ้าง” จะกระเทียบตรงไม้กระดานหัวกระโใดแรง ๆ เรียกได้ว่ากระเทือนไปทั้งบ้าน ตอนนั้นได้แต่ดูไม่ลงล้น ตอนมี

ลูกตัวเองก็ยังทำแบบนั้นอยู่เพราะคลอດที่บ้านเลยถามได้ความว่าเพื่อให้เด็กนอนหลับสนิท ไม่สะดุ้งตกใจ (เพราะความสะดุ้งตกใจหมดไปตอนโดนข่ม)

แต่ก่อนแม่ทุกคนเลี้ยงลูกด้วยนม ไม่เสียเงินเหมือนเดี๋ยวนี้ ให้ลูกกินนมจนขวบกว่า ถึงจะปิดนม (หยุดกินนม) ในขณะกินนมเด็กบางคนก็จะเริ่มกินข้าวอายุประมาณ 2-3 เดือน เขากลับน้ำวับกับข้าวต้มละๆ บ้อนให้กิน เด็กกินอึดกินนอนหลับ นอนอู๋ ที่นอนอยู่ด้านล่างจะมีใบหนาดกับต้นผีเสื้อเสียบติดไว้ บางทีก็มีเคียวที่ใช้เกี่ยวข้าวเสียบไว้ด้วย นัยว่ากันผี หน้าที่ “ก้อยอู๋” (ไกวเปล) เป็นของปู่ย่าตาทวดในบ้าน พ่อแม่รีบทำงานตอนลูกหลับ พอลูกโตถึงเวลา หัดคว่ำ หัดคลาน หัดนั่ง ผู้ใหญ่จะบอกว่าให้เด็กทำเองห้ามช่วยเหลือ เป็นเคล็ดบอกว่าถ้าช่วยจะทำให้ เด็กโตขึ้นไม่รู้จักช่วยเหลือตัวเอง ข้อนี้คงเป็นจริง เพราะลูกของผู้เขียนคนโต เกิดมาในขณะที่ลูกๆ ของพี่สาวโตๆ กันหมดแล้ว พอมีน้องเล็กๆ ก็เหมือนได้ของเล่นชิ้นใหม่ คอยช่วยน้องทุกขั้นตอน ช่วยด้วย ลุ้นด้วยสนุกสนาน ปรากฏว่าลูกคนโตเวลาจะทำอะไรสักอย่างต้องเรียกคนในนั้นคนนี้ช่วยเหลือตลอด

ตอนเด็กหัดเดิน ผู้ใหญ่ในบ้านจะทำ “ฮึดอ้อย” ปักไว้ช่วงบ้าน ใต้ต้นไม้ เป็นไม้ไผ่แกนหลักฝังดินโผล่ขึ้นมาประมาณ 1 คอก มีไม้ไผ่อีก 2 อัน อันหนึ่งสวมกับหลัก อีกอันหนึ่งทำเป็นคันถือ ให้เด็กจับคันถือเดินหมุนไปรอบๆ หลัก โดยมีผู้ใหญ่คอยดูแลอยู่ใกล้ๆ พอเด็กเดินได้ คล่องแล้วเด็กจะเล่นเอง เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าจะสืบสานไว้ ไม่เสียเงินซื้อรถเหมือนปัจจุบัน

เด็กอายุ 1-7 ขวบ แต่ก่อนไม่ได้เรียนหนังสือ แต่ได้ร่วมกิจกรรมกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา อยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่พ่อแม่ทำอะไรก็สอนให้ลูกทำด้วย การสั่งสอนส่วนใหญ่ สอนด้วยการทำให้

อืดอ้อย

ดูแล้วให้ทำตาม การปลูกฝังด้านจิตใจ สอนด้วยการเล่านิทาน “เล่าเจ็ย” พาเข้าวัดด้วยตั้งแต่เด็กให้คุ้นเคยกับวัด เด็กผู้ชายส่วนใหญ่ก็เป็นชะโยมอยู่วัดไปเลย กว่าจะได้เรียนหนังสือตามเกณฑ์ก็อายุ 8 ขวบ เรียนตามสบายมีความสุขสนุกสนานตามประสา ไม่เคร่งเครียดเหมือนสมัยนี้ ไม่รู้เหมือนกันว่าคุณภาพของเด็กที่โตมาจากยุคก่อน กับเด็กที่โตในยุคนี้ ยุคไหนจะมีคุณภาพมากกว่ากัน

การศึกษาครั้งโบราณ

พ่อเป็นนักศึกษานอกตำรา คือพ่อได้บวชเณรที่ วัดหลวงช้างเค็ง พ่อเล่าว่าได้เรียน คำเมืองในโบราณ อ่านเขียนคำเมือง (ภาษาล้านนา) บวชได้ไม่นานก็ต้องสึกเพราะทางบ้านไม่มีใครทำงาน ฐานะก็ยากจน ต้องทำงานเลี้ยงหลานกำพร้า 3 คน (พ่อหลาน ปิงกุล, แม่หนัว สมวธา และแม่ป่า ริยะนา) แต่พ่อไม่ได้ทอดทิ้งด้านการเรียน ใครรู้หนังสือไทย

พ่อจะขอเรียนกับเขา (นอกตำรา) จนกระทั่งอ่านออกเขียนได้ พ่อจะชอบอ่านหนังสือทุกชนิดทั้งภาษาไทยและล้านนา

เมื่อถึงรุ่นลูก พ่อมีแต่ลูกผู้หญิง 3 คน พ่อให้เรียนทุกคน แต่พี่เรียนมูลกับพี่กองคำ เรียนจบเพียง ป.4 พ่อจะพาไปเรียนต่อในเวียง แต่คุณตาไม่ยอมเพราะการเดินทางลำบากอันตรายด้วย คุณตาเอาพี่ไปซ่อนไม่ยอมให้พ่อพาไป แม่ไม่รู้หนังสือเพราะสมัยก่อนไม่มีโรงเรียนผู้ชายได้เรียนตามวัด ผู้หญิงสมัยแม่จึงเป็นช่างทำหลังร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีบทบาทได้แสดงออกอะไรเลย แต่ได้ยินได้ฟังจากนิยายธรรมะที่วัดแล้วเล่าต่อๆ กันในเรื่องที่เป็นคติธรรม แม่เข้าข้างคุณตาในเรื่องไม่ให้พี่สองคนไปเรียนต่อ

ผู้เขียนเรียนชั้นประถมที่ โรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็ง ปี พ.ศ. 2491 (เมื่อก่อนชื่อโรงเรียนสามัคคีวิทยาการ) มีโรงเรียนเดียวหลายหมู่บ้านมาเรียนรวมกัน ครูของผู้เขียนที่ยังมีชีวิตอยู่คือ คุณป้า ยุกิน วรรณคำ และคุณป้าบัวเขียว เกตุวงศ์ ปัจจุบันท่านทั้งสองอายุ 80 ปีแล้ว จำได้ว่าการแต่งกาย ตามมีตามเกิด ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ตามแต่แม่จะหาให้เสื้อขาวผ้าเมือง ผู้เขียนได้เปรียบ ที่มีพี่ชายเป็นครู กลางคืนท่านสอนให้อ่านหนังสือทุกวัน ครูสมัยก่อนท่านสอนเน้นการอ่านออกเขียนได้ คัดไทย เขียนไทย คิดเลขในใจ ให้ท่องแม่สูตรคูณทุกวัน

ตอนพักเที่ยงสนุกมาก ผู้เขียนเรียนข้ามรุ่น ส่วนมากจะเป็นรุ่นพี่ แหล่งเล่นของเราคือใต้ถุนอาคาร กับหลังอาคาร ครูไม่ดุ ไม่ห้าม บางวันก็ไปเที่ยวตามบ้านเพื่อนแถวบ้านสันหนอง บ้านเกาะ บางวันก็พาเพื่อนมาบ้าน หากินผลไม้ไปตามเรื่อง พ่อให้อ่านหนังสือเรื่อง “สนิมในใจ” ของพันเอกปิ่น มุทุกันต์ ตั้งแต่อ่านออกเขียนได้ อ่านไม่สนุกแต่พ่อบังคับ ตอนหลังถึงรู้ว่าพ่อต้องการปลูกฝังอะไรให้จำ ให้ทำตัวอย่างไรถึงจะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้

เมื่อเรียนจบ ป.4 คุณตาถึงแก่กรรมแล้วแม่หมดสิทธิ์คัดค้านเรื่องเรียนต่อ กอรับกับมีญาติรุ่นพี่ (พี่บัวจันทร์ สนธิคุณ) ไปเรียนก่อน 1 ปี รุ่นพี่บัวจันทร์ มีไปเรียน 5 คน ผู้หญิงทั้งหมด เรียนที่โรงเรียนการช่างสตรี (วิทยาลัยอาชีวศึกษาปัจจุบัน) รุ่นผู้เขียนก็มี 5 คน ผู้หญิง 2 คน ผู้ชาย 3 คน ผู้หญิงเรียนที่โรงเรียนการช่างสตรีตามรุ่นที่อยู่ประจำในโรงเรียน ผู้ชายเรียนการช่าง ชาย 2 คน เรียนม่งฟอร์ต 1 คน คือลูกคุณป้ายุพิน พี่ชายอาจารย์บุญผา มุทุมม (เขาเรียนจบปริญญาได้เป็นปลัดอำเภอ ถึงแก่กรรมแล้ว) อีก 1 ในสองที่เรียนการช่างชายคือ อาจารย์บุญทอง มุทุมม (อดีตหัวหน้าหมวดการประถมศึกษา ปัจจุบันเป็นเจ้าของร้านพวงศวัต) อีกคนหนึ่งถึงแก่กรรมแล้ว ผู้หญิง 1 คน รุ่นผู้เขียน คือคุณทองดี (เจริญใจ) ชาวผ่องปัจจุบันอยู่อำเภอสันทราย

รุ่นพี่ 5 คน ถึงแก่กรรม 1 คน อีก 1 คน อยู่ที่ชลบุรี (ตามสามี) บ้าบัวจันทร์ อยู่บ้านทุ่งยาว ปลดเกษียณแล้ว อีก 2 คน คือ พี่ทองศรี มอญไข่ บ้านสันหนอง และ พี่แสงคำ อินตะกอน เจ้าของร้านบุญตันพาณิชย์ บ้านสันหนอง 2 คนนี้เป็นอาภักชลาน เรียนเพียง 2 ปี ไม่ยอมเรียนต่อร้องไห้ทุกวัน ฐานะทางบ้านร่ำรวยพ่อแม่ตามใจเลยออกมาอยู่บ้าน พวกที่เรียนจบเพราะพ่อบังคับและฐานะทางบ้านค่อนข้างยากจน

การไปเรียนสมัยนั้นลำบากมาก ผู้เขียนจำได้ว่าก่อนวันเดินทางร้องไห้รอไว้ ทั้งแม่ทั้งพี่สาวก็ร้องไห้ด้วย ยิ่งวันเดินทางเดินไปร้องไห้ไป เพราะคิดถึงบ้าน พวกเราทั้งหมดที่ไปเรียนประมาณ 10 คน มีพ่อหรือแม่ของแต่ละคนไปส่ง และมีลูกหาบ (คนหาบของ) ประจำทุกคน เป็นขบวนที่มีจำนวนมากพอสมควรออกเดินทางพร้อมกันทั้งหมด ส่วนใหญ่จะออกจากบ้านตอนบ่ายเพื่อให้ได้นอนพักค้างคืนที่มีหมู่บ้านคนอยู่

อาศัย (บ้านสามสบปัจจุบัน) เดินไปทางบ้านเหล่าปากอ ผ่านบ้านนาเรือน บ้านเหล่าผักเหือด ทุ่งนาบ้านผานัง หยุดพักที่ต้นมะม่วงหลวงกลางทุ่งนา จากนั้นก็เดินต่อเข้าป่า ผ่านบ้านยางสามสบ ไร่ยาง กว่า จะถึงบ้าน สามสบก็เย็นเกือบมืด หยุดพักนอน 1 คืน

รุ่งขึ้นเข้ามิดออกเดินทางต่อขึ้นดอยอย่างเดียว หนทางแคบๆ อากาศเย็นขึ้น มีตัวทากเยอะมาก พ่อจะเอาไม้เกี๊ยะทำมิดเล็กๆ ให้ไว้ เชี่ยวตัวทากเวลามันเกาะ ใช้มือจับมันเกาะติดมืออีกน้ากลัวด้วย ตัวมันเย็นเหมือนน้ำแข็ง มันชอบดูดเลือดถ้าเราไม่เห็น ต้องระวังไม่ให้เข้าร่มผ้า ได้อาศัยคนเดินข้างหลังช่วยดูกันเป็นทอดๆ คนเดินนำหน้ามักไม่โดน เกาะเพราะมันอาศัยกลิ่นเหมือนกัน การเดินป่าถูกสั่งสอนห้ามปรามเยอะมาก เช่นไม่ทำเสียงดัง ได้ยินเสียงสัตว์หรือเสียงแปลกห้ามทัก ฯลฯ ล้วน แต่เป็นของ “ซิด” ฝึป่าจะลงโทษ ภาคเข้าหยุดกินข้าวที่ ปางขอน มี ลำน้ำห้วย คืออาศัยน้ำเพื่อใช้เพื่อดื่ม ก่อนถึงปางขอนจะผ่าน ดอยหัวช้าง รูปดอยเหมือนหัวช้างมาก ปัจจุบันก็ยังมียู

หลังจากกินข้าวเช้าก็เดินขึ้นดอยต่อ จำได้ว่าผ่านน้ำแม่กลางผ่าน กัวลม เป็นยอดเขาสูงที่สุดในการเดินทาง หยุดพักลมเย็นสบายแต่ไม่มี น้ำให้กิน พักนานไม่ได้ เริ่มเดินลงดอย ผ่านป่าโปร่งไม่มีทากแล้วเดินด้วยความสบายใจ หยุดพักอีกครั้งที่ ปางมะหินหลวง หินก้อนโตมาก แต่ละก้อนน่าจะ โดกว่าช้าง 2 เชือก มีหลายก้อนด้วย สมัยนั้นไม่มี กล้องถ่ายรูปน่าเสียดายไม่มีภาพให้ดู (ตอนนั้นไม่ทราบว่ายู่ช่วงไหนของ ทางรถยนต์) ที่ตรงนี้มีน้ำห้วยไหลผ่านพักกินข้าวกลางวัน ทางเดินต่อจากนี้จะลงดอยไปตลอด จนถึงอีกปางหนึ่งจำชื่อไม่ได้แล้ว จำได้แต่ว่า มีกอไม้ไผ่ (ไม้ไผ่) มากมาย มีแม่น้ำ พอข้ามแม่น้ำจะมีต้นไม้ใหญ่หยุดพักได้ แต่ไม่นอน ต่อจากนี้จะเป็นทางแยก ถ้าไปซ้ายมือขึ้นดอยไปนอน บ้านยางแม่ป้อน ถ้าไปทางขวาลงดอยไปจนถึง ไต้งยางแม่ป้อน

พักนอนได้แต่ต้องทำตูปหมาแขนง วันที่ 2 นี้ต้องเดินให้ถึง บ้านยางแม่ป้อน หรือไต้ยางริมน้ำแม่ป้อน ส่วนใหญ่จะไปนอนพักบ้านยาง (กะเหรี่ยง) เพราะ นอนไต้ยางไม่ปลอดภัย มีช้างที่เจ้าของปล่อยไว้ในป่าเยอะมาก และดูด้วย การนอนคืนที่ 2 นี้ไม่ค่อยสนุกเพราะบ้านหลังเล็กไม่ค่อยสะดวกนัก และนอนรวมกัน อาหารการกินในการเดินทางจะเตรียมน้ำพริกแดง ถั่วเน่า ไข่เปิดต้มสุก ไก่ต้ม นอนนั้นไปหาเอาข้างหน้า คือเก็บผักกลางทางหรือไม่ก็ซื้อตามบ้านที่พัก ข้าวก็เอาข้าวสารไปทั้งข้าวหนึ่งข้าวจ้าว

เข้าวันที่ 3 ออกเดินทางแต่เช้ามีดเช่นเคย ทางลงดอยไปตลอดช่วงนี้เป็นที่ราบบ้าง มีทุ่งนา มีไร่ เป็นป่าไผ่ ที่สำคัญ ต้องระวังช้างป่าแรกที่หยุดพักกินข้าวเช้าคือ “ปางมะฮะฮ้า” น่าจะเป็น ปางไม้ฮ้ามากกว่าจำได้ว่ามีต้นไม้ใหญ่ 1 ต้น มีสองลำ ลำหนึ่งตั้งตรง อีกลำหนึ่งเหยียดออกจากโคนต้นเอนไป พวกเราเด็กๆ ยังขึ้นไปนั่งเล่น มีดอยอีกลูก หนึ่งที่เดินผ่านหลังจากกินข้าวแล้วคือ “ดอยหัวเสือ” รูปร่างเหมือนหัวเสือจริงๆ อยู่จอมทองก็มองเห็น สมัยนั้นมีคนขึ้นไป ปักธงสีขาว ไว้บนหัวเสือมองเห็นได้ชัดเจน

ก่อนถึงทุ่งหลวงจอมทอง จะผ่านบ้านปะ ตรงนี้ก็หยุดพัก มีขนมขายด้วย ทางทิศใต้บ้านปะ เป็นบ้านหัวเสือ เดินทรมานอีกที่ก็ทุ่งหลวงจอมทอง เพราะกว้างมากกว่าจะถึงจอมทองก็ชาลากเลย ถ้าถึงจอมทองไม่เกิน 3 โมงเย็นก็นั่งรถไปเวียง แต่ถ้าเย็นกว่านั้นก็พักนอนจอมทองอีก 1 คืน รุ่งเช้าถึงจะขึ้นรถเข้าเวียง รวมเวลาเดินทาง 3 วัน 3 คืน

ตอนปิดเทอมก็เดินกลับทางเดิม อาจจะเปลี่ยนที่นอนแล้วแต่เวลาออกจากจอมทอง ถ้าออกค้ำกั้นอนบ้านปะ ถ้าออกเข้ากั้นอนบ้านยาง บางครั้งก็ต้องนอนกลางป่าเพราะไปไม่ถึงที่พัก หรือจำเป็นต้อง

นอนพักก่อนค่ำเพราะถ้าไปต่อก็เป็นป่าดงไม่มีที่พักนอน พวกเราเคยเจอช้างแบบวิ่งกันป่าราบ ขาลงต้องให้ผู้ใหญ่ช่วยพาลง ที่น้ำกลั้วที่สุดคือ ขบวนการวานชนผืน พวกเขาเดินป่าเงิบมาก ใช้ลาบรรทุกผืนพอรู้ตัวพวกเราก็ตกอยู่ในวงล้อม พวกเขามีปืนยาวทุกคน พ่อของพวกเราต้องเจรจาช้อนวอนขอร้องไห้เห็นแก่เด็กๆ ซึ่งจะไปเรียนหนังสือ เขาก็ก้าวอยู่นานกว่าจะปล่อย

ช่วงหน้าฝนจะเปลี่ยนทางเดิน คือเดินสายใต้เพราะไม่มีตัวหูกมาก จากบ้านพักนอน ไต้งยาหลี่ บ้านคนเมือง จากนั้นเดินขึ้น ดอยผ้าขาว ดอยลูกนี้สูงมากเดินวันจนถึงอีกฟากหนึ่งเป็นเขตจอมทอง พักนอน ไต้งตันตก วันรุ่งขึ้นเดินต่อ หนทางเป็นป่าพะถึงบ้าน แคน้ำลัด ไปนอนจอมทอง ระยะทางสายใต้จะยาวกว่าสายเหนือ ต้องนอน 3 คืนทั้งไป ทั้งกลับ ที่หยุดพักบนดอยผ้าขาวมีชื่อ ป้างตูปิ้ว และ ป้างเจ้าน้อย ดงดำ น่าจะเป็นที่พักของเจ้านายสมัยก่อน

ที่ยังจำได้ไม่ลืมก็ การพักนอนที่วัดพระเกิด ตอนนั้นแม่ไปรับปิดเทอมใหญ่ พ่ออุ้ยหนาน พ่อป้าบัวจันทร์ กับอีกหลายคนครบพวกเดียวกัน มีวัดร้าง มีช่วงวัด มีศาลาให้พัก มีห้องเรียนแต่ไม่มีคนเรียน ตอนเย็นพวกเราวิ่งเล่นช่วงวัดตามประสาเด็ก วัดอยู่สูง ยอดต้นไม้ อยู่ด้านล่าง พวกเรา เห็นดวงไฟสว่างไสวลอยไปตามต้นไม้ไปทางจอมทอง ผู้ใหญ่บอกว่าพระธาตุ พอมืดก็เตรียมตัวนอนเรียงกันเต็มศาลา มีเสียงเคาะโต๊ะเรียนในห้อง พ่ออุ้ยหนานไปยืนที่ประตูบอกกล่าวต่างๆ ว่า ขอพักคืนเดียวขอภัยที่เด็กเล่นเสียงดัง พอนอนก็มีเสียงเคาะอีกหลายครั้งทุกคนคลุมโปงเงิบหมด ประมาณตี 2 พ่ออุ้ยหนานเรียกทุกคนออกเดินทาง โดยให้ไม้เกียะจุดสองทาง พอสว่างถึงไต้งตันตก พ่ออุ้ยหนานบอกว่าถ้าไม่รับพาออกจากวัด พวกเราไม่คนใดก็คนหนึ่งจะมีอันตราย พวกเราที่ยังมีชีวิตอยู่ก็น่าจะจำเหตุการณ์ตอนนั้นได้ดี

ชีวิตผ่านอะไรมามากมายที่เขียนเรื่องนี้ก็เพื่อให้คนรุ่นลูก หลาน หลาน รับรู้ว่าคนรุ่นก่อนนั้นกว่าจะเรียนจบมาได้ ต้องใช้ความมานะอดทน มากเท่าใด สิ่งที่ได้มายากก็ย่อมต้องรักษาและมุ่งในทางดีเพื่อความสุขสบายของลูกหลานในภายหน้า

หลังจากรุ่นผู้เขียนก็ถึงรุ่นน้องๆ หลานๆ เริ่มมีคนไปเรียนมากขึ้น แต่ละคนก็มีความมานะ พยายาม อดทน ความยากลำบากสอนให้คนเรามีความเพียร มีความตั้งใจเรียนเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน อยากจะเรียกพวกเรารุ่นเดินไปเรียนว่า รุ่นทรหด ทุกคนที่เรียนจบมาจนถึงรุ่นหลานมีการงานทำเป็นหลักฐาน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กรุ่นหลัง นอกจากนั้นยังได้ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อลูกหลานรุ่นต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน

รถยนต์เข้าถึงแม่แจ่มครั้งแรก เข้ามีดวันที่ 20 พฤษภาคม 2506 ที่จำได้เพราะผู้เขียนแต่งงานวันนั้นพอดี เสียงรถยนต์เป็นเสียงแปลกประหลาดสำหรับชาวบ้านที่ไม่เคยได้ยิน เขาพากันไปดูทั้งผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กๆ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เคยเห็น ครูของผู้เขียนบอกว่า “บ้านเธอเป็นชนบทที่เงียบสงบแบบนี้ดีแล้ว วันใดความเจริญเข้าไปถึงความเสื่อมจะตามเข้าไปด้วย” เป็นจริงตามที่ครูบอกคือความเสื่อมด้านจิตใจ และวิถีชีวิตเปลี่ยนไป

บุคคลที่เริ่มสร้างทางรถยนต์เข้าแม่แจ่ม คือ นายอำเภอเจริญ อาสนสุวรรณ โดยเกณฑ์ชาวบ้านไปช่วยกันเริ่มสร้าง ปี พ.ศ.2505 ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่สมัยนั้น คือ นายนิรันดร์ ชัยนาม ขณะนั้นผู้เขียนรับราชการอยู่ที่สำนักงานสรรพากรอำเภอแม่แจ่ม ถนนสายได้ปัจจุบันถึงหน้าว่าการอำเภอแม่แจ่ม มีผู้ตั้งชื่อว่า ถนนเจริญนิรันดร์

บทที่

การทำมาหากิน
ท้องถิ่นเมืองแฉ่ม

บทที่ 7 การทำมาหากิน ท้องถิ่นเมืองแจ่ม

ธรรมชาติกับวิถีชีวิต

เนื่องจากแต่ก่อน ไม่มีกรมอุตุนิยมวิทยารายงานอากาศเหมือนสมัยนี้ พ่อ แม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ จะสอนให้สังเกตจากธรรมชาติ จากสัตว์ และสิ่งของรอบตัวเป็นสิ่งที่บอกเหตุการณ์ เนื่องจากคน สัตว์ พืชและต้นไม้อยู่ร่วมกันจึงเกิดความสุข บอเหตุการณืได้แน่นอน เช่น ถ้าฝนจะเริ่มตก พ่อบอกว่าดอยหลวงคราง (ดอยอินทนนท์) เสียงดังสนั่นได้ยินกันทั้งแม่แจ่มผู้เขียนเคยถามพ่อว่าดอยหลวงครางได้อย่างไร พ่อบอกว่าพญานาคอยู่ที่อ่างก่าพันตัว (อ่างก่าคืออ่างน้ำบนดอยอินทนนท์) บางทีก็ ฝายหลวงคราง หมายถึงฝนจะตกหลวงน้ำจะนอง มดง่ามขึ้นบ้านก็ให้เตรียมรับฝนเช่นกัน ถ้าได้ยินเสียง “แมงกิ้งฮ้อง” ฝนจะหยุดตกต้องเตรียมเก็บกักน้ำเข้านา มีอีกมากมายที่พ่อสอน หน้าหนาวให้ดูฝักมะขาม ถ้ามะขามฝักโค้งงอมากก็ทายได้ว่าปีนั้นจะหนาวมาก แต่ก่อนคนรักษาธรรมชาติจึงพึ่งพาธรรมชาติได้ ป่าดงไม้สักที่พ่อ

เคยหวงแหนบนไต้ง แม่จอม ปัจจุบันไม่เหลือแม้แต่ต้นเดียว มีผู้บุกรุกทำเป็นที่ไร่ไปหมดแล้วจึงพึ่งพาธรรมชาติไม่ได้ รอบตัวมีแต่มลภาวะที่เป็นพิษ แม้แต่อากาศที่หายใจก็คงหาความบริสุทธิ์ไม่ค่อยได้แล้ว

อาหารการกินแต่ก่อนก็อยู่ง่ายกินง่าย ก่อน 50 ปี ไม่มีการฆ่าสัตว์ขาย จะมีบ้างก็ฆ่าไก่ของใครของมัน หมูมีการฆ่าปีละ 2 ครั้ง คือตอน ที่ ตานสลากกับปีใหม่หลวง หรืองานปอยนอกนั้นก็หากินสัตว์เล็กสัตว์น้อย กุ้ง หอย ปู ปลา ตามลำน้ำ ประเภทพืชผักต่างๆ นอกจากปลูกกินเองทุกบ้านแล้ว ก็มีการซอกัน แลกเปลี่ยนกัน และบางชนิดก็เก็บตามดอยตามเขา ลำห้วย ลำน้ำ พ่อสอนว่าให้สังเกตจากวัว ถ้าวัวกัดกินยอดไม้ต้นไหน คนก็เก็บกินได้

ที่บ้านผู้เขียนไม่ค่อยได้ไปหากินกับสัตว์เล็กสัตว์น้อย จะมีคนเอามาขอแลกข้าวเปลือกเกือบทุกวัน แม่ก็เลยไม่ให้พวกเราไป ผู้เขียนเป็นคนดีที่สุดในบ้าน กลัวพ่อคนเดียว ชอบไป สอนน้ำแม่แจ่ม น้ำแม่ป่าน ไปหาแมงกอมตามต้นไม้กว้าว (ทองกวาว) บางวันก็ไป ขุดปู ขุดเขียด ขุดซึ่ดอบ (แมงกูดจี) จี๋หีด (จิ้งหรีด) แต่ไม่เคยได้มาเหมือนเพื่อนคนอื่น ไปเพราะสนุก วันไหนได้ปลาตัวโตหน่อย พี่เขย (พ่อใจแจ่มแจ้ง) หัวเราะบอกว่า ป้าตาบอด (ปลาตาบอด)

หน้าฝนก็ไปเก็บเห็ดบนดอยใกล้บ้าน เห็ดมีมากหลายชนิดต้องไปกับผู้ใหญ่ถึงจะรู้ว่าเห็ดชนิดไหนกินได้ ที่เก็บเห็ดของผู้เขียน ปัจจุบันคือบริเวณโรงเรียนแม่แจ่ม สมัยก่อนพ่อทำไร่ แบ่งให้ลูกๆ คนละแปลง พ่อทางการจะสร้างโรงเรียน พ่อยกให้หมด เหลือไว้เพียง 3 แปลงเล็กๆ คือ ของพี่เรือนมูล พ่อเพชร และผู้เขียน ปัจจุบันเป็นบ้านของ พ่อเพชร บ้านอาจารย์สุวิทย์ลูกพ่อเพชร ของผู้เขียน (พ่อบุญยัง สมวธา) ปลูกกล้วยปลูกลำไย

เดี๋ยวนี้วิถีชีวิตที่หากินกับธรรมชาติแทบไม่มีเหลือ ทุกอย่างต้องใช้เงินซื้อเพราะมีขายสนองความต้องการตามยุคสมัย แต่ไม่ปลอดภัยเพราะปนเปื้อนสารพิษสารพัด ชาวบ้านจึงมีโรคภัยไข้เจ็บเพิ่มมากขึ้น เช่นโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ปวดเข่า ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมี ส่วนหนึ่งอาจเกิดขึ้นเพราะอาหารการกิน ข้าวดำเอง (ซ้อมมือ) ก็ไม่มีแล้ว ตัวมอง (ครกตำข้าว) ก็หาไม่เห็น (ผู้เขียนหาซื้อข้าวซ้อมมือจากชาวเขา กินประจำ) แต่ก่อนอยู่แบบอดอยาก กินง่ายอยู่ง่ายปลอดภัยปลอดสารพิษ ปัจจุบันมีให้เลือกกินได้ทุกอย่าง แต่ไม่ปลอดภัย ได้อย่างเสียอย่างเป็นลัทธิธรรม

การทำมาหากินในวิถีชีวิตเดิม

ผู้เขียนเป็นลูกชาวนา ในบทนี้จะขอเล่าจากความจำตั้งแต่ครั้งยังเป็นเด็กประมาณ อายุ 3-4 ขวบ (พ.ศ. 2487) ก็เริ่มตามพ่อแม่ไปไถ่ไปสวน ที่จำได้มากที่สุดคือการไปอยู่กับพ่อที่ “ไถ่แม่จอม หรือไถ่ญางใหม่” ออกจากบ้านเดินผ่านทุ่งนาไปทางบ้านป่าฝาง ผ่านบ้านตอเรือ ขึ้นดอยแดนจนถึง “ไถ่แม่จอม” ประมาณ 4 กิโลเมตร พ่อปลูกหางนาหลังใหญ่ปลูกมุงตองตึงไม่มีฝา ด้านหน้าลดต่ำลงเป็นที่นั่งเล่นนั่งทำงาน และมี “จานหาง” มี “จานเลียบ” ทิศตะวันตกไว้เก็บของกินของใช้ หางหลังนี้ปลูกติดกับลำเหมือง พ่อคนที่ดินด้านหลังหางไว้ปลูกพืชผักสวนครัว มุงหลังคาด้านหลังลงต่ำไว้มัดควาย

คนโบราณเรียกนาแต่ละแปลงว่า “บ้น” มีนาหลายแปลงกับออกว่ามีหลายบ้น ไม่ได้บอกว่าเป็นไร่ ขนาดนาจะกว้างมากหรือน้อย จะพูดตามข้าวที่หว่านกล้า คือ 2 ต่าง, 5 ต่าง แล้วแต่ขนาดของนา ผู้เขียนอยู่กับพ่อและพี่ชาย 2 คน (พ่อหนัว แก้วประเสริฐ, พ่อเพชร สมยศ) แม่กับพี่ทองคำ (พี่ทองคำ (สมบัติ) ฐิติ) ไป-กลับทุกวัน พี่เขย (พ่อใจ

แจ่มแจ้ง)ไปวันเสาร์-อาทิตย์ เพราะเป็นครู ส่วน พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง อยู่บ้านทำงานบ้านทุกอย่าง

การทำนาเริ่มหว่านกล้าประมาณเดือน 9 เหนือหรือเดือนมิถุนายน ฝนเริ่มตกก็ลงมือทำนาได้เพราะที่นาอยู่หัวเหมืองได้รับน้ำก่อน พอฝนลง แก่เหมืองก็เริ่ม “ป่าว” ให้ไป ฮื้อเหมือง (ผั่ว-ถาง ขุดร่องเหมือง) แก่ฝ่ายก็เริ่ม “ป่าว” ให้ไป ซ่อมฝาย กำหนดไม้จตหลักซ่อมฝาย ใคร มีที่นามากก็ต้องเอาไม้จตหลักฝ่ายไปมาก ผู้เขียนจะเห็นพ้องกับพี่ชาย ทำงานเหล่านี้ทุกปี เมื่อได้นำเข้านา เข้าขึ้นมาพี่ชาย 2 คนก็ไถนา (ไม่เคยเห็นพ่อไถนา)

ทิศตะวันตกของหังนาเป็นลำน้ำเหมือง พ่อทำ “ขัว” ข้ามไป มีดงไม้สักกว้างใหญ่ร่มครึ้ม พ่อใช้เป็นที่พักตัว “วัดต่าง” พ่อจะรักตัว รักควายมากเอาใจใส่ดูแลเกือบเท่าลูก ผู้เขียนยังเล็กพ่อไม่ค่อยใช้งานหนัก มีแต่งงานเบาๆ เช่น เก็บเชือกวัว ช่วยพ่อกอบขี้วัว ในขณะที่พี่ชาย ลงมือทำนา แม่กับพี่กองคำก็จะ ลงมือทำไร่ พ่อมีนาอีก “บ้นหนึ่ง” อยู่ทางทิศตะวันตกของน้ำแม่จอม พ่อซื้อจากชาวบ้านต่อเรือเขาเบิกนา ยังไม่เสร็จเหลือเป็นที่ดอนพ่อเอาไว้ให้แม่ทำไร่ ปลูกฝ้าย ปลูกพริก ข้าวโพด ป่าแดง ป่าเต่า ปลูกไว้เพื่อกินเพื่อใช้ไม่ได้เอาไปขาย ส่วนที่เป็นที่นาพ่อให้น้องของพ่อ (แม่อุ้ยผัน สนธิคุณ) ทำกินเพราะนาด้าน ทิศตะวันตกที่ทำอยู่ก็กว้างพอทำกินในครอบครัว (ปัจจุบันที่นาแปลง นั้นเป็นของพี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง ผู้เขียนได้แปลงทิศตะวันตกที่ทำไร่)

การใช้ควายไถนา ถ้าเป็นควายฝึกใหม่ต้องมีคนจูง ส่วนมากใช้ เด็กๆ จูง ผู้เขียนก็เคยจูงควายให้พี่ชาย (พ่อใจ แจ่มแจ้ง) ต้องตื่นแต่ เช้ามืดจูงควายคอยฟังคำสั่งจากพี่ชายว่า “ซ้ายๆ ขวาๆ “ ต้องดึงเชือก ควายไปตามคำสั่ง ขณะที่จูงควายจะเล่นไม่ได้เลย กลัวควายด้วย กลัว คนสั่งด้วย กว่าจะได้หยุดพักก็สายมากเกือบ 9 โมง มีอยู่วันหนึ่งที่กองคำ

กับแม่เดินมาจากบ้านถึงทุ่งนาเห็นผู้เขียนจูงควายแพบร้องไห้บอกว่า
ลงสารน้อง (ผู้เขียนเป็นลูกสุดท้องห่างจากพี่เรียนมูล 15 ปี ห่างจาก
พี่ทองคำ 10 ปี) พ่อบอกพี่ทองคำว่าไม่เป็นไร ให้น้องทำงานน้องจะได้
แข็งแรง ควายฝึกใหม่จูงไม่เกิน 5 วัน ควายก็รู้ภาษาคนเดินไปตาม
คำสั่งได้ ใครว่าโง่เหมือนควาย จริงๆ แล้วควาย “ซื่อ” ต่างหาก

ตอนเช้าโกนา กินข้าววายแล้ว บั่นคันนา งานนี้พ่อทำด้วย ผู้เขียน
ถ้าไม่ไปไร่กับแม่ก็อยู่ตามท้องนากับพ่อ ตากแดดหัวแดงมอมแมม จำได้
ว่าพ่อสอนพี่ชายบั่นคันนาต้องให้ หัวบก (จบ) ขุดซีไถก่อนโคจร ใส่คัน
นาให้หนาๆ และต้องใช้เท้าช่วยเหยียบดินคันนาคันใหม่ให้เรียบ ส่วนคัน
นาอีกด้านหนึ่งต้องตากหญ้าออกให้หมดเรียกว่า “แจงคันนา”

เมื่อไถเสร็จแล้ว หญ้าเริ่มเน่าก็จะ เฝียนา (คราด) ผู้เขียนก็มี
ของเล่นอย่างใหม่ที่สนุกอึดท้องด้วยคือ “สั่นอีฮวก” (ลูกอีอด) ซึ่งมี
มากมายในนา ตัวโตด้วย ถ้าสั่นได้มากแม่กับพี่ก็เอาแกงส้ม ถ้าได้น้อย
ก็เอาคูลูกขี้มันกับเกลือห่อใบตองหมกไฟ อาหารการกินของพวกเรา
ก็หาพืชผักตามไร่ตามนา ตามลำน้ำ หรือเก็บเห็ดบนเขาใกล้ข้าง ปลูก
ก็หาในน้ำ ไม่เคยเห็นการใช้เงินซื้อของกินเลย

การทำนาขั้นสุดท้ายก่อนปลูกนาคือ การ “เตียกนา” ใช้ไม้
ยาวๆ ประมาณ 1 วา เจาะรูให้ตรง ซี่เฝีย นำมัดติดกับเฝีย เป็นการ
เกลี่ยดินนาให้เรียบเสมอกัน ตอนนี้จะลงเล่นไม่ได้แล้วจะเป็นรอยเท้า การ
หลกกกล้า ปลูกนา ถ้าเป็นนาไม่ไกลบ้านมากนักก็ใช้วิธี “เอาวันกัน” ช่วย
กันให้เสร็จในวันเดียว แต่นาไต้แม่อวมไกลบ้าน แม่จะใช้วิธีจ้างชาวบ้าน
บ้านแม่อวมต่อเรือ และบ้านไต้ญาง แม่จะให้ 2 เถา หรือ 3 เถา
ผู้เขียนมีหน้าที่ ตกกล้า คือการโยนมัดกล้าให้เต็มท้องนา เพื่อสะดวกแก่
คนปลูกนาหยิบง่าย ไม่เสียเวลา พี่ชายมีหน้าที่หาบกกล้าวางไว้ตามคันนา
พ่อจะทำพิธีแฮกนา มีไม้เสียบตาแหลวปักไว้ปลูกนา 4-5 ต้น

ชาวนาเขาก็มีวิธีหาความสุขในการทำนา อย่างขณะที่ปลูกรนาดูก็จะมีการเล่นเหล้า (ต้มเอง) และ ซอเล่นกัน เกือบทั้งวันจนเสร็จงาน คงเป็นการขอลเล่นเพื่อให้ลืมความปวดเมื่อยของร่างกายที่ต้องก้มทั้งวัน แม่แจ่มปลูกรนาไปข้างหน้า ไม่ได้ปลุกถอยหลัง

การดูแลข้าวที่ปลูกแล้ว ในส่วนสำคัญคือน้ำต้องเต็มไร่นาอยู่เสมอ แต่ถ้า มีปูนา กัดกินต้นข้าวต้องรีบลดน้ำให้แห้ง ถ้าปูนามากก็จะกัดกินต้นข้าวมาก ต้องเอาข้าวที่ปลูกไว้เพื่อซ่อมแซมนำมาปลูกใหม่ เรียกว่า “ติมนา” หญ้าในนาที่ขึ้นเร็วมากถ้าไม่ทั่วถึง และหญ้าที่กินได้ เช่น ผักแว่น ผักฮิ้น หอมนา ก็เยอะมาก ต้องถอนออกมัดเป็นกำเหยียบเข้าไว้ในดินให้มิด คงเป็นปุ๋ย

ตามคันทนาแม่จะปลุกถั่วเหลืองไว้ทำถั่วเน่า ปูนา ก็จะเก็บไว้ทำน้ำปุ๋ย สองอย่างนี้เป็นอาหารหลักของคนแม่แจ่มที่ขาดไม่ได้เลย จนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนคงฆ่าปูนาเป็นร้อยล้านตัว เพราะทำน้ำปุ๋ยกับฟักองคัมภ์ทุกปี มาหยุดทำเมื่อย้ายออกไปรับราชการจังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2514) และเห็นการใช้ควายไถนาเป็นครั้งสุดท้ายก็ในปีนั้น

ในช่วงที่ปลูกรนาเสร็จแล้ว การทำไร่ของแม่ก็ไม่ยุ่งยากเพราะทำไม่มาก พืชหลักที่ปลูกมี ผักยี่ เพื่อไว้ทำเครื่องนุ่งห่ม พริก เพื่อเก็บตากแห้งไว้กินทั้งปี นอกนั้นก็จะมีพวกผักต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้กินด่วน หรือเก็บผลไว้กินนาน ฟักทอง ฟักเขียว เก็บฝ้าย晒干กว่าเก็บพริก ไม่ว่าจะการทำนาทำไร่ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกัน ผู้เขียนยังเล็กก็ช่วยตามแรงงานเด็กเพราะพ่อแม่บังคับให้ต้องทำไม่ยกเว้น

ในช่วงเวลาที่ปลูกรนากันเต็มท้องทุ่งแล้ว การเลี้ยงวัวควายค่อนข้างเหนียว ควายส่วนมากจะมัดกินหญ้าตามตีนเขา พี่ชายเกี่ยวหญ้าให้ควายกินทุกวัน ส่วนวัวพ่อกับพี่ชายไล่ไปปล่อยบนดอยไกลทุ่งนาเรียกว่า “เอาวัวไปฮ้าง” คือให้บนอนบนดอยที่มีหญ้ากินเยอะ โดยฝาก

ไว้กับเจ้าที่ (ทำพิธีขึ้นฮ้านเจ้าที่) ผู้เขียนไม่เห็น พ่อเล่าให้ฟัง แต่พ่อเป็นคนรักวัวมาก ดังกล่าวแล้ว พ่อจะไม่ทิ้งวัวไว้นาน ตอนเย็นมักจะไปดูวัวเป็นประจำ บางปีพ่อก็เอาวัวไปปล่อยบนดอยอีกด้านหนึ่ง คือด้านไต้ฉ้างใหม่ (ทางรถยนต์ในปัจจุบัน) พ่อจะทำคอกวัวไว้ตีนดอยใกล้ข้างนาพ่อน้อยใจ บ้านแม่อวมต่อเรือ ฝากวัวไว้กับพ่อน้อยใจ ผู้เขียนจำได้ว่าทุกเย็นพ่อจะเดินไปดูวัว (ไกลประมาณ 1 กิโลเมตร) แต่อยู่ที่ข้างนามองเห็น พ่อไม่ให้ไปด้วยถึงแม้จะขอไปด้วย เพราะอยู่ข้างคนเดียวกลัวสารพัดทั้งผี ทั้งเสือ พ่อบอกว่า ห้ามลงข้าง พ่อเสกคาถาให้แล้ว พ่อกับพี่ชายไปช่วยกันตามวัวเข้าคอก กว่าจะกลับถึงข้างก็มืดทุกวัน ผู้เขียนกอดเสาข้างคอกมองหาพ่อกับพี่ พ่อเห็นแสงไฟฉายเดินมาถึงหายกลัว ถ้าเป็นปัจจุบันพ่อคงไม่ทิ้งไว้แบบนั้น แต่ก่อนพ่อบอกว่าเสกคาถาแล้วเทวดารักษา

พอดังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวจะมีความสุขที่สุด เพราะได้เล่นหลายอย่างจาก ตอเฟื่อง (ตอฟาง) และมี คางเข้า คือตบเฟื่องอยู่กลางทุ่งนานอนในตบเฟื่องอุ่นสบาย การนวดข้าวใช้ข้าวที่เกี่ยวข้องตากแห้งแล้ว ตีกับตะไผ่ โดยมี กะลาไม้ไผ่สาน ผืนใหญ่หลายผืนรองรับ ได้กินไก่ต้มก็ตอนนี้เพราะมีพิธี แป้งผืนา คือนำไก่ต้ม ข้าวสุก ไปทำพิธีตรงที่แสดนาไว้ เป็นการแสดงความเคารพที่ช่วยดูแลข้าวในนาจนได้ข้าวไว้กิน ถ้ามองให้ลึกก็เป็นการปลุกฝังให้มี ความกตัญญูไม่ว่าคน หรือผีที่มองไม่เห็นตัวตน

ปัจจุบันการทำนาใช้รถไถ ต่างคนต่างทำไม่มีการช่วยเหลือกันแล้ว ทุกขั้นตอนเป็นการจ้างแรงงานหมด และที่นาหลายแห่งก็ถูกผู้มีเงินซื้อเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย

การทำนาผา ปัจจุบันก็แตกต่างจากอดีตมาก คือในอดีตผู้ไม่มีที่นา จะเป็นผู้ขอจากเจ้าของนา โดยผู้ทำนาจะ มีควาย มีข้าวเจือของตนเอง ปัจจุบัน เจ้าของนาต้องเป็นผู้ไปขอจ้างคนทำนา โดยเป็นผู้ออกเงินทุนทั้งหมด ตั้งแต่ซื้อยาฆ่าหญ้า ค่าไถนา ค่าข้าวเจือ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทุกอย่างที่ต้องใช้เงินเจ้าของนาเป็นผู้ออกหมด เมื่อเก็บเกี่ยวได้ผลแล้วแบ่งกันคนละครึ่ง (ในกรณีของผู้เขียน) บางปีก็ยังไม่มีคนรับจ้างต้องทิ้งร้างไว้ หรือไม่ก็ให้เขาลงทุนทำเองทุกอย่าง ได้ข้าวเท่าใดก็เป็นของเขาทั้งหมด ที่ต้องยอมทำแบบนี้ก็เพื่อให้ที่นายังคงสภาพเป็นที่นาเหมือนเดิม เจ้าของนาบางแห่งปล่อยทิ้งร้างเป็นทุ่งหญ้า วัวควายก็ไม่จะมีจะไปกินหญ้า วิถีชีวิตเดิมเปลี่ยนแปลงไปหมด เด็กๆ แทบจะไม่รู้จักตัวตนของวัวควาย เพราะในเขตเทศบาลไม่มีวัวควาย ให้เห็นต้องออกสู่หมู่บ้านห่างไกลออกไป มีวัวให้เห็นบ้าง ควายไม่มีแล้ว คิดอีกมุมหนึ่งก็เป็นการดีที่ไม่ต้องใช้แรงงานควาย ไม่ทรมานสัตว์ แต่ความเมตตาผูกพันระหว่างคนกับวัวควายแทบหายไปโดยสิ้นเชิง

จะขอเล่าเรื่องวิถีชีวิตในอดีตให้หมดเท่าที่จำได้ไว้ในบทนี้ การทำนาไถ้งแม่อวม มีการทำไร่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควายด้วย และพอให้เลี้ยงเปิดไว้ 7 ตัว ตัวผู้ 2 ตัว ตัวเมีย 5 ตัว เลี้ยงไว้กินไข่ มีเล้าเล็กๆ อยู่ใต้ถุนห้าง เข้าขึ้นก็ปล่อยไปหากินตามท้องนา เย็นลงก็ไปตามโดยยีนบนคันนา แล้วร้องเรียก บ๊ีบๆๆ เปิดก็วิ่งตามกันมาเข้าเล้าแต่โดยดี มียังข้าว ยังน้ำ อยู่ในเล้า ให้ข้าวเปลือกเป็นอาหาร

หลังฤดูเก็บเกี่ยวก็ทำสวนต่อ ไถ้งอยู่หัวน้ำได้เปรียบ มีน้ำใช้ทั้งปี สวนในที่นาที่รับน้ำใกล้เคียงเมืองจะปลูก หอม กระเทียม ยาสูบ

ผักสวนครัว ต่อจากนั้นก็ปลูกถั่วเหลืองไว้ทำถั่วเน่า ญาติพี่น้องที่ไม่มีที่ปลูกถั่วเหลืองแม่ก็จะแบ่งปันเขา หรือนำไปแลกของอย่างอื่น การทำสวนสมัยนั้นดูง่ายกว่าสมัยนี้ ไม่มีปุ๋ย ไม่มียาฆ่าแมลง เตรียมดินให้ดีโดยเอาเฟือง (ฟาง) เมาให้ทั่วหน้าก็ไม่ขึ้น หอม กระเทียม กังาม ปลูกไว้พอกินทั้งปี ผู้เขียนจำได้ว่าอยู่ผัสวนกับย่า (แม่อ้อยคำ สมบัติ) ไม่มีอะไรกินแม่อ้อยก็ หลกเอาหัวหอมดิบหมกไฟพอสุก แกะเปลือกออกให้กินกับข้าว รสหวานดี นึกแล้วกินเข้าไปได้ยังงี้ก็ไม่รู้

ชีวิตชาวนาไต้งญางใหม่มีทั้ง ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ผสมผสาน (คล้ายไร่นาผสมผสาน) แต่ไม่มีการใช้เงิน ไม่รู้จักการใช้เงิน ช่วงที่ทำสวนพอกับพี่ชายไม่อยู่แล้ว ไปค้าวัวต่าง (จะเล่ารายละเอียดในบทต่อไป) แม่กับพี่ทองคำก็อยู่บ้านทำงานเกี่ยวกับฝ้าย เครื่องนุ่งห่ม เอาหัว (ฟืน) ผู้เขียนก็อยู่สวนเป็นบางครั้งเท่านั้น ส่วนใหญ่จะอยู่บ้าน

ที่นาใกล้บ้านซึ่งเป็นนาที่ได้ข้าวมากที่สุดคือ นาไต้งป้ง (ที่บ้านผู้เขียนและบริเวณโรงเรียนเมืองเด็กวิทยายุปัจจุบัน) และฟากตรงกันข้ามกับบ้านผู้เขียน (บ้านนางเสงี่ยม ตาปัญญา, นางรัชดา ไชยสิทธิ์ และนายอุทิศ สมบัติ) นาไต้งป้งทำนาอย่างเดียวเพราะอยู่หางน้ำ (น้ำแม่ปาน) ไม่ได้ทำสวนเพราะเป็นดินเหนียวและฟากได้เป็นนาหนองคือมีน้ำขังทั้งปี ได้ข้าวปีหนึ่งก็หลายร้อยถัง หาบกันจนป่าด้าน ยังมีที่นาที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง พอให้คนอื่นทำนาผ่า มาตอนหลังพ่อขายไปที่ละแปลงส่งผู้เขียนเรียนหนังสือ

ผู้เขียนมีโอกาสไ้วัวต่างกับพ่อก็ตอนต่างข้าว นึกถึงอดีตก็สงสารวัว เครื่องวัวต่างประกอบด้วย ต่าง 1 คู่ หมอนวัว 1 คู่ ปุ๋ย (คล้ายกะลาสานด้วยไม้ไผ่เส้นเล็กพับ 4) เชือกอีก 32 เส้น ใช้ผูกมัดอุปกรณ์ต่างๆ ให้ติดกันและให้ติดกับตัววัว ที่จำได้ก็มีเชือกอก เชือกหาง เรียกว่า

“โก่งหาง” เชือกมัดวัวจะทำวงแบบพิเศษเอาคล้องหลังเขาวัวแล้วสวมตรงปากวัว มีเชือกควายหรือไม้ที่ทำอย่างดีเจาะรูสอดเชือกเพื่อให้ติดตรงปากวัวเรียกว่า “กือ” (วัวกินน้ำกินหญ้าได้) หมอนวัวก็มีลักษณะพิเศษ ยัดนุ่นแน่นมากผูกมัดติดกันด้านบนก่อนวางบนหลังวัว มีไม้วางด้านหน้าและหลังหมอน เรียกว่า “หลาบ” เพื่อใช้เชือกรัดไม่ให้หมอนติดกัน ไม่หลุดออกเวลาห้างวัว ที่ใช้หมอนรองก็เพื่อไม่ให้วัวเจ็บตัว เชือกทั้ง 32 เส้นใช้เป็นประโยชน์ทุกเส้น

การห้างวัว เอาหมอนรองหลังวัวแล้วเอาปุ๋ยทับ 4 วงทับหมอนแล้วยกต่าง ซึ่งใส่ข้าวไว้เต็มแล้วขึ้นวางทับปุ๋ย เรียกว่า “ห้างวัว” ต้องช่วยกัน 2-3 คน การเดินทางของวัวต่างจะเริ่มตอนเช้ามืด มีวัวที่นิสัยดีที่สุด เป็นวัวนำ คือเดินนำหน้า วัวนำของพ่อสีขาวรุ่นชื่อ “ปู้มุก” เดินนำหน้า ไม่ออกนอกเส้นทางเลย ผู้เขียนได้ไล่วัวต่าง 4 ตัว ที่นำหน้าพ่อ กับพี่ชายไล่ตามหลังคนละ 7-8 ตัว วัวนำ แขนว สอกหมะเต็ง (คล้ายระฆังเล็กๆ) วัวตัวอื่นๆ แขนว สอกหมะโหม้ง (สอกเหล็กเสียงดัง) สอก หมะโหม้งจะมีเป็นคู่ หลายๆ คู่ ใหญ่ กลาง เล็ก ที่เด่นแท้ที่สุดคือ ผ้างกลาง อธิบายรูปร่างไม่ถูกจำได้แต่ว่าเป็นเหล็กหนักมาก พ่อมี 1 คู่ขนาดใหญ่ วัวคู่ที่ไล่ผ้างกลางจะได้ต่างข้าวน้อย เสียงสอกวัวหลายชนิดผสมผสานกันเวลาวัวเดิน เหมือนเป็นเครื่องดนตรีในหัวใจของเจ้าของวัวต่าง และเพื่อให้วัวได้ยินเสียงสอกของพวกเพื่อนวัวเหมือนกันจะได้ไม่เดินแตกแถว ถ้าวัวไม่แขนวสอกได้ยินเสียงอื่นๆ รบกววน วัวจะกลัวและวิ่งออกนอกเส้นทางทำให้ของที่บรรทุกมาเสียหาย ตรงนี้เป็นภูมิปัญญาของพ่อค้าวัวต่างซึ่งคนอื่นไม่มีความรู้ในด้านนี้ ปัจจุบันสอกวัวของพ่อเหลือเพียง สอกหมะโหม้งคู่ใหญ่ คู่เดียว นอกนั้นไม่รู้ไปไหนหมด รู้แต่ว่าพ่อไม่ขายแน่นอนเพราะพ่อหวงแหนมาก ยกเว้นแต่ให้คนอื่นที่พ่อเห็นว่าเขานำไปใช้เป็นประโยชน์จริง

บ้านผู้เขียนแต่ก่อนอยู่ในหมู่บ้าน (บ้านที่เรือนมูล แจ่มแจ้ง ปัจจุบัน) มีสวนหมาก สวนพลู ไม้ผลเกือบทุกชนิด ตอนเป็นเด็กผู้เขียนปีนต้นหมากได้ อาเป็นผู้สอน (พ่อหล้าดี เรื่องศรี น้องของพ่อ) เอาหมากมาทำปลอกใส่เท้าแล้วค่อยๆ ขึ้น สุนัขดี ต้องแอบทำตอนพ่อแม่ไม่อยู่ มาตอนหลังพ่อรู้เลยโดนด่าทั้งอาทั้งหลาน ผู้เขียนผูกพันกับอาคนนี่มาก และกับพี่ชายลูกแม่อยู่แก้ว (พ่ออินทร ปัญญาจุล) เพราะไปเลี้ยงวัวเลี้ยงควายด้วยกัน อาเอาชีควาย ชีวัวไป ชีควายไม่สุนัขเจ็บกันเพราะหนังควายหยาบและหนังกับกระดูกไม่ติดกัน พอนั่งแล้วควายเดินเหมือนนั่งล้อเลื่อนกลิ้งตก ชีวัวดีกว่า หนังวัวนิ่มขนหนาและหนังกับกระดูกวัวไม่เคลื่อนเหมือนควาย แถมมีหนอกคอให้จับด้วยไม่กลิ้งตกตั้งแต่เขียนมาเพิ่งนึกออกว่า แต่ก่อนไม่ได้กินข้าวกลางวัน หรือจะมีบ้างก็น้อย มีแต่ข้าววายกับข้าวแดง ข้าวตอนเพิ่งจะได้กินตอนหลังคือ ไปเรียนหนังสือในเมือง

แผลเป็นที่นิ้วกลางมือขวาของผู้เขียน เป็นสัญลักษณ์ว่าครั้งหนึ่งในอดีตเคยถูก มองตำข้าว ตำถูกมือ เกือบจะทุกบ้านมีมองตำข้าว (ตำดิน) เป็นของตนเอง มองจะอยู่ริมรั้วด้านใดด้านหนึ่งของบ้าน มุงหลังคาตองตึง มองบ้านผู้เขียนอยู่ริมรั้วด้านทิศตะวันตกของเรือน เกือบติดกับเรือน ในรั้วเป็นสวน ที่หัวมองมีต้น หมะเกว้น (ไม่ทราบว่าเป็นชนิดไหนหรือไม่) กิ่งเป็นหนาม ผลกลมใหญ่กว่ามะขามป้อมผลดิบมีสีเขียว ผลสุกมีสีม่วงเข้มก่อนกินต้องคลึงให้นิ่ม บีบกินเนื้อกับเมล็ดด้านในที่มีสีเหลืองนํากิน รสหวานอมฝาดนิดๆ มีป้อน้ำที่ใช้กินร่วมกันในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน

ผู้เขียนมีหน้าที่ไล่ไก่ให้ฟักองคัมตำข้าว ต้องตำวันละหาบทุกวัน (ประมาณ 2 ถัง) บางวันถ้าฟ่อนี้ว่างก็ช่วยฟักองคัมด้วย ผู้ดาอยู่ทางหางมองใช้เท้าเหยียบ มีราวให้จับเพื่อให้มีแรงดันลงที่เท้า วันที่

มองตำมือเป็นหน้าฝน หางมองสิ้น เวลาคดข้าวออกจากครกฟักองคำ เป็นผู้เหยียบหางมอง แต่มันลื่นหลุดจากเท้า ฟักองคำร้องไห้ก่อน ผู้เขียนยังไม่รู้สึก พี่เขย (พ่อใจ แจ่มแจ้ง) วิ่งมาอุ้มขึ้นบ้าน กระตูก นิวแตกเจ็บนานเหมือนกัน รักษาตามประสาชาวบ้าน นี้อกลางเลยอน นิดหน่อย แม้ว่า มือหน็อก

ที่พูดถึงไล่ไก่คือที่บ้านมีไก่อมาก ทั้งไก่แม่ลูกน้อย ไก่ตัวผู้ ไก่ เขียง (ไก่หนุ่ม-สาว) ถ้าไม่ไล่ก็จะแย่งข้าวกิน หรือไม่ก็วิ่งไล่ครกข้าว โดนตำไปด้วย นึกถึงไก่อสมัยก่อน เห็นภาพที่น่าคิดเข้าขึ้นมาผู้เขียนเอา ข้าวสารใส่ลิตรมา เกี่ยข้าวไก่ที่ชวงบ้าน พอเรียก กู๊กๆ ไก่อแม่ลูกน้อย จะวิ่งมาก่อนและเรียกลูกๆ ให้วิ่งตาม แม่ไก่ทำหางแผ่ทำเสียงไล่ไก่

บ่าวกับสาว ช่วยกันตำข้าว

ตัวอื่นไปด้วยพยายาม เชื้อข้าวให้ลูก ส่วนไก่เลี้ยงวิ่งมากินธรรมชาติ ไก่ตัวผู้ (ไก่ปู่เจ้าเล้า ปู่อื่นๆ) วิ่งมาแหว่งมาด มาถึงก็ชุกคอกก่อนไม่รีบกินเหมือน ผู้เสียสละ เหมือน ผู้ควบคุมดูแลไก่ทั้งหลาย กว่าที่จะกินไก่ตัวอื่นๆ กินเกือบจะหมดแล้ว ที่ผู้เขียนเห็นภาพชัดเจนเพราะเลี้ยงแบบนี้ทุกวันหลายปี แต่ไม่ค่อยได้กินเนื้อไก่ และไก่บ้านใกล้เคียงกันก็ไม่ข้ามแดนมาหา ทั้งๆ ที่ไม่มีรั้วรอบขอบชิด มีเพียงกันเขตแดนให้รู้ แสดงว่าสัตว์ก็มีจิตสำนึกแบบสัตว์เหมือนกัน

เรื่องแปลกแต่จริงคือการมัดวัวไว้ใต้ถุนบ้าน เล้าไก่ก็อยู่ใต้ถุนแถมยังเลี้ยงหมู (ของพี่กองคำ) 1 ตัว มัดใต้ถุนบ้าน แต่ไม่รู้สึกรู้ว่า เหมือนซี่สัตว์เหล่านั้น วัวมีประมาณ 20 ตัว เข้ามาที่ผู้ชายก็ปล่อยวัว ปล่อย

ตำข้าวมองมือ

ควาย (ควายมัดได้ถนุฮ้านเฟื่อง) ที่แบ่งหน้าที่ให้ผู้เขียนกับพี่กองคำ เก็บเชือกวัว ส่วนควายเป็นเรื่องของผู้ชายเพราะอันตราย กอบซี่วัว กวาดให้สะอาดทุกวัน ซี้หมู ซี้ไก่ กวาดตัก ใส่เปียดใส่ก้วยไว้ พอตอนเย็นก็หาบสารพัดซี้สัตว์รวมทั้งขยะไปไม่ในบ้านไป ใส่บาตไต้ปง ส่วนใหญ่ จะมีแม่ พ่อหนิ้ว พ่อเพชร พี่กองคำ ผู้เขียน หาวันละหลายเที่ยว ซี้เกียจก็ต้องทำเพราะกลัวพ่อ ขอบอยู่กับพ่อแต่ไม่กล้าขัดคำสั่ง พ่อบอกว่าหาบใส่บาตให้ทั่วทุกไร่นาข้าวจะงาม พ่อไม่ได้บอกว่าเป็นปุย พวกเราก็กินเป็นกิจวัตรทุกปี ข้าวแกงทุกปีจริง ปัจจุบันไต้ปงทั้ง 2 ฟากถนนเป็นบ้านกับโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา “เมือง” คือชื่อพ่อ อาคร “ปันคำ” คือชื่อแม่คำปัน ถ้าพ่อกับแม่มีญาติพิเศษ ยังรู้จักคงภูมิใจที่ดินผืนนี้ได้เป็นที่สร้างคนลูกหลานของแม่แจ่ม

การทำนา

อาชีพทำนาถือเป็นอาชีพหลักใหญ่ คนที่มีที่นาเป็นของตนเอง ถือว่าเป็นผู้มีฐานะดีเลี้ยงตัวเองได้คนที่ไม่มีที่นาของตนเองก็จะขอแบ่งจากคนที่มียานาก ทำนาแบ่งข้าวกันคนละครึ่งเรียกว่า “ทำนาผ่า” อีกส่วนหนึ่งก็เป็นผู้รับจ้างรายวันแต่ไม่รับเงินขอเป็นข้าว เพราะคนโบราณถือข้าวเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ในชีวิตใครมีข้าวไว้กินอย่างอื่นก็หาไม่ยาก

ชาวนาเริ่มลงมือทำนาช่วงเดือน 9 เหนือ เมื่อฝนเริ่มลงก็ไถนาเตรียมหว่านกล้า คนที่มีนาทุกคนจะมีควายหลายตัวเพื่อไว้ทำนาเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ เช่นไถ เฝีย (คราด) เชือกปอ เปียด (กระบุง) และอื่นๆ จะมีของพวกนี้กันทุกบ้าน

การใช้ควายไถนา ถ้าเป็นควายที่ฝึกใหม่ต้องมีคนจูงก่อนใช้เด็กจูง ผู้เขียนเองก็เคยจูงควายให้พี่เขย (คุณลุงใจ แจ่มแจ่ม) ต่อกัน

แต่เขามียศจุยควายคอยฟังคำสั่งว่า ซ้ายหรือขวา ต้องวิ่งไปตามคำสั่ง ขณะที่จุยควายจะเล่นไม่ได้เลย กลัวควายด้วย กลัวคนสั่งด้วย กว่าจะได้หยุดจุยควายแต่ละวันก็ประมาณ 8 โมงเช้า พี่เขยเป็นครูต้องรีบไปสอนหนังสือ ผู้เขียนเป็นนักเรียนก็ต้องไปโรงเรียน การทำนาสมัยก่อนทำดีมากไม่ใช้ยาฆ่าหญ้า ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ปุ๋ยคอกที่มีอยู่ในบ้าน การหลกกกล้า ปลูกนา เกี่ยวข้าว ตีข้าว จะช่วยกัน เอาวันกัน (ลงแขก) สนุกมาก ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทำกิจกรรมร่วมกันผู้ใหญ่ได้สอนเด็กไปด้วยว่า การทำนานั้นต้องทำให้ดีตั้งแต่เริ่มลงมือทำ หากฤกษ์ยามที่ดีทั้งการไถ การปลูกเรียก “แฮกนา” หาวัน “ไม่ตกปากสัตว์” การเอาหญ้ามา ต้องถอนหญ้าออกแล้วเหยียบเข้าไปในดินให้จมมิดขีด เพื่อเป็นปุ๋ย (รู้ทีหลัง) การเกี่ยวเกี่ยวข้าวต้องเกี่ยวข้าวแทบทุกเม็ดไม่ให้ตกหล่น พ่อแม่สั่งสอนว่า ใครทำดีจะได้เป็น เจ้าเข้า ใครทำไม่ดีจะได้เป็น ข้าเข้า ตอนสนุกที่สุดของเด็กคงเป็นตอนตีข้าวเพราะจะมีตบกลางนาใช้ฟางข้าวทำกลางคืนกินนอนเฝ้า ตอนนี้เด็กๆ ไม่ค่อยมีบทบาทนอกจากเล่นตามประสา วันเลี้ยงผีนาจะมีไก่ต้มตัวใหญ่เลี้ยงผีนา เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีนา ที่ช่วยให้ได้ข้าวไว้กิน หลังจากเลี้ยงผีนาแล้วก็เลี้ยงคนในตบต่อกินกันอร่อยมาก (ตอนนั้น) การเอาข้าวจากทุ่งนามาใส่หลองสมัยก่อนใช้หาบด้วยเบียด ช่วยกันหาบจนเสร็จเรียบร้อยไม่ได้คิดค่าแรงงานเหมือนสมัยนี้

ทำสวน

เมื่อหมดฤดูทำนาแล้วก็ทำสวนต่อ ส่วนมากจะปลูกหอม กระเทียม ยาสูบ พริก มะเขือ ผักกาด และถั่วเหลือง จะปลูกมากเพื่อไว้ทำถั่วเน่า การทำสวนนี้ทำในที่นาที่ให้น้ำได้ง่าย ทำพอกินของ

แต่ละบ้าน ไม่ค่อยมีใครทำขาย นอกจากขอแบ่งปันหรือแลกกัน การทำสวนสมัยก่อนก็ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่รู้จักปุ๋ยเคมีใช้แต่ปุ๋ยคอกอย่างเดียว อาศัยขยันถนอมหญ้า พรุนดิน พืชผักก็งามตามธรรมชาติและมีรสชาติไม่มีพิษภัย

ทำไร่

การทำไร่สมัยโบราณ ทำแต่พอกินของแต่ละครัวเรือน ไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ไม่ทำลายป่า ไปหาทำไร่ในที่ดินที่ไม่มีต้นไม้เรียกว่าป่าแพะหรือ เหล่าไฮเก่า พืชที่ปลูกก็มีข้าว ฝ้าย เพื่อใช้ทอเครื่องนุ่งห่ม พริก มะเขือ พัก ผ่าง แดง เต้า (แตงโม) และพืชผักพื้นบ้าน ไม่มีการปลูกเพื่อขาย ทำแต่พอเก็บไว้กินเป็นปีๆ ไป ปีต่อไปก็ทำในที่ของใครของมันไม่บุกรุก ผั่วถางใหม่ ของบางอย่างถ้าตนเองไม่มีก็ขอแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกัน

เลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยงในครัวเรือนที่มีทุกครอบครัวคือไก่ จะมีเล้าไก่อยู่ใต้ถุนบ้านหรือปลูกไว้ต่างหากใกล้ๆ บ้าน เลี้ยงตามธรรมชาติ เข้าขึ้นมาก็เอาข้าวสารหว่านให้ที่ชวงบ้าน เรียกว่า “เกี้ยเข้าไก่” หลังจากนั้นไ่ก็คุ้ยเขี่ยหาอาหารกินเอง เย็นลงก็ไล่เข้าเล้าปิดประตูเพื่อป้องกันสัตว์อื่นๆ มากินไก่ เลี้ยงไก่ได้ประโยชน์ 3 อย่าง คือได้กินเนื้อไก่ ได้กินไข่ไก่ และได้ใช้ไก่ใส่नाใส่สวน

การเลี้ยงหมู ส่วนใหญ่เลี้ยงบ้านละตัว ไว้กินเศษอาหารกินแกลบที่ได้จากการตำข้าว การขายหมูหรือฆ่าหมูกินจะมีน้อยมาก ปีหนึ่ง

จะมีเนื้อหมูกินถึงงานปีใหม่ งานตานก๋วยสลาก หรืองานปอย มาระยะ
หลังประมาณ 40 ปีนี้ ถึงมีคนฆ่าหมูขาย สำหรับเปิดก็มีเลี้ยงบ้างแต่
น้อยมาก เลี้ยงไว้กินไข่ ผู้ที่มีฐานะดีหน่อยจะเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย วัว
ตัวผู้เลี้ยงไว้เพื่อเป็นวัวต่างใช้บรรทุกของ วัวตัวเมียเลี้ยงไว้เพื่อสืบทอด
ลูกหลานวัว สำหรับควายเลี้ยงไว้เพื่อใช้ทำนาปีละครั้ง เมื่อ 50 ปีก่อน
ผู้เขียนยังเด็กอยู่จำได้ว่าที่บ้านมีทั้งวัว ควาย เปิด ไก่ หมู หมา (นกฟ่อ
ไม่ให้เลี้ยง) พ่อแม่จะแบ่งหน้าที่ให้ลูกทุกคนดูแลสัตว์เลี้ยงเช่น มัดควาย
คุมไฟให้ควายเป็นหน้าที่ของผู้ชาย มัดวัวช่วยกันทั้งผู้หญิงผู้ชายเพราะ
วัวมีจำนวนมาก และไม่ดูเหมือนควาย ตอนเช้าผู้ชายปล่อยวัวปล่อย
ควายไล่ด่อนไปเลี้ยงที่ทุ่งนา ผู้เขียนกับพี่สาว (พี่ทองคำ สมบัติ) ช่วยกัน
เก็บเชือกวัวและกอบขี้วัวไว้หลังบ้าน มัดวัวได้ด่อนบ้าน ตอนเย็น พ่อ แม่
ลูก ช่วยกันหาสารพัดพืชสัตว์ที่มีในบ้านรวมทั้งฝุ่นจากการเผาขยะใบไม้
ไปใส่ทุ่งนา (บริเวณโรงเรียนเมืองเด็กวิทยาในปัจจุบัน) ซึ่งเกียจมากก็
ต้องทำเพราะกลัวพ่อมากกว่าซึ่งเกียจ บางครั้งพี่เชยก็แอบให้ค่าจ้าง
เพราะเห็นเป็นเด็กกว่าคนอื่น พ่อแม่บอกเพียงว่าให้หาใบทุกวันจนทั่ว
ทุกไร่ นาข้าวจะงาม พี่รู้ทีหลังว่านั่นคือปุ๋ยคอกอย่างดี

เนื่องจากสมัยโบราณไม่มีการมอดุณิคมวิทยารายงานเหมือน
สมัยนี้คนโบราณจึงสังเกตธรรมชาติจากสัตว์และสิ่งรอบตัวเป็นสิ่งที่บอก
เหตุการณ์ ซึ่งก็ถูกต้องตามนั้นอย่างน่าอัศจรรย์ เนื่องจากความสมดุล
ของธรรมชาติการบำรุงรักษาไม่ทำลาย เช่น ถ้าฝนจะตกหลวง น้ำจะ
นอง น้ำจะท่วม ฝิฝ่ายจะคาง คือมีเสียงดังจากฝายหรือมดงำขึ้นบ้าน
หรือถ้าจะเริ่มฤดูฝนดอยหลวง (ดอยอินทนนท์) จะคางเสียงดังลั่น
ได้ยินกันทั่วแม่แจ่ม คนเฒ่าคนแก่บอกว่าดอยหลวงคางแล้วเตรียมตัว
ทำนา บางทีพ่อก็เล่าว่าเสียงดอยหลวงคางคือเสียงพญานาคที่อ่างก่า
พันตัว (อ่างก่าคือ อ่างน้ำบนดอยอินทนนท์) ถ้าฝนจะหยุดตกจะมี

สัตว์ชนิดหนึ่งร้องเรียกว่า “แมงแก็ก” ถ้าเดือนไหนในฤดูฝน เดือนออก ๑ ค่ำ ฝนตกก็หาย ได้ว่าจะมีฝนทั้งเดือนถ้าไม่มีฝนเลยในต้นเดือนก็หมายความว่าทั้งเดือนจะแล้ง หรือมองจากท้องฟ้าถ้าท้องฟ้ามีเมฆหลายๆ ทัวไป ฝนจะตก ถ้าฟ้าออกสีแดงเรื่อๆ ฝนจะหาย เรียกว่า “ฟ้าแดงฝนหาย ฟ้าลายฝนตก” หรือทายอากาศหนาวก็จะดูจากฝักรมะขาม ปีไหน มะขามฝักงอมาก ก็ทายว่าปีนั้นจะหนาวมาก สิ่งเหล่านี้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ อายุเกิน 60 ปีย่อมรู้จักกันแทบทุกคน ผิดกับสมัยนี้ทุกสิ่งทุกอย่างถูก ทำลายไม่รู้คุณค่าโดยความละโมภและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงพึ่งพา ธรรมชาติอย่างแต่ก่อนไม่ได้เลย รอบตัวจึงมีแต่มลภาวะที่เป็นพิษ แม้แต่อากาศที่หายใจก็คงหาความบริสุทธิ์ไม่ค่อยได้

การค้าขาย

ผู้เขียนเป็นลูก พ่อค้าวัวต่าง พ่อมีวัวต่างสำหรับบรรทุกของ ประมาณ 20 ตัว พ่อจะเอาวัวต่างไป สะเมิง ปีละครั้ง ไปกันหลายคน หลายเจ้าของรวมลูกจ้าง ไปครั้งละเป็นเดือนกว่าจะกลับมาถึงบ้าน บรรทุกเมียง มาขาย ตอนเป็นเด็กจำเสียง ฮอกวัว ของพ่อได้ ถ้าพ่อ กับวัวมาถึงแถวบ้านแม่จอมต่อเรือจะได้ยินเสียงฮอกวัว (สมัยนั้นไม่มี เสียงรถมีแต่ความเจ็บบ) จะดีใจมากวิ่งไปรอพ่ออยู่ ปากก่องหลวง (ซอยแสนอารีปัจจุบัน) พ่อมักจะมีขนม ของกินแปลกๆ มาให้ บางครั้ง พ่อก็ไป จอมทอง เอาครั้งบรรทุกวัวต่างไปขายซากกลับก็ซื้อสินค้าพวก เกลือ ปลาทุเค็ม ปลาบ่วง (ปลาเค็ม) เอามาไว้กินบ้าง เอาไปขายตาม บ้านยาง (กะเหรี่ยง) บางครั้งไปถึงขุนยวม แม่ฮ่องสอน พ่อบอกว่าไป ตะวันตก พ่อไปครั้งละนานมากไปกับพี่ผู้ชาย (พ่อหนัว แก้วประเสริฐ, พ่อเพชร สมยศ) 2 คนนี้พ่อรักและเลี้ยงเหมือนลูกแท้ๆ สอนให้ทำงาน

หนักตั้งแต่เด็กทุกคน แต่ไม่มีใครสืบทอดวิชา พ่อค้าวัวต่าง จากพ่อทุกคนมีครอบครัวที่พออยู่พอกินเพราะได้วิชาหลักคือ ขยัน อดทน ไม่ทำงานในหน้าที่

เหตุผลที่พ่อขายไม่สืบทอดอาชีพ “พ่อค้าวัวต่าง” อาจเป็นเพราะเป็นงานที่หนักมากและใช้เวลานานในการไปกลับแต่ละเที่ยว สิ่งของเครื่องใช้สำหรับวัวต่างก็ยุ่งยากมากขึ้น ต้องทำเองทั้งหมด เช่น ต่าง (เหมือนต่างเมี่ยงปัจจุบัน) ปุย (ไม้ไผ่สานคล้ายเสื่อ) หมอนวัว 2 ใบ ไม้คานต่าง เชือกมัดต่าง เชือกมัดวัว ฮอกวัว (มีไว้ใส่วัวเพื่อจำเสียงวัวตัวเอง) ตอนไล่วัวเดินทางต้องออกเดินทางแต่เช้ามืดเพื่อหลบความร้อน และวัวจะได้หยุดพักกินหญ้าตอนกลางวัน การยกต่างวัวขึ้นใส่หลังวัวต้องช่วยกันเรียกว่า “ห้างวัว” เอาหมอนใส่ก่อน 2 ใบ เอาปุยวางบนหมอน ต่าง 2 ใบใส่ไม้คานยกขึ้นวางบนปุยใช้เชือกมัดต่างทั้งคู่ให้แน่น ขณะห้างวัวจะมีการคุยกับวัวด้วยเพื่อไม่ให้วัวตื่น เมื่อถึงที่พักก็ต้องปลดต่างวัวเก็บให้ดีเพราะต้องนอนเฝ้ากลางคืน แบ่งหน้าที่กันเลี้ยงวัว จดหลักไว้มัดวัวตอนเย็น และหุงหาอาหารการกิน เชือกมัดวัวก็มีวิธีทำที่ไม่เหมือนเชือกมัดสัตว์อื่น วัวตัวไหนยืนให้มัดดีๆ เรียกว่า “วัวก้น” วัวตัวไหนคือหนอยสะบัดซ้ายสะบัดขวา เรียกว่า “วัวแห” โดนดูมากหนอย นึกถึงอดีตแล้วสงสารทั้งวัวทั้งคน สงสารพ่อว่าจะส่งลูกเรียนจบพ่อลำบากมาก พ่อมีเพื่อนพ่อค้าวัวต่างเกือบทุกหมู่บ้านในแม่แจ่ม ปัจจุบันหลายๆ คนยังจำพ่อได้ แต่เป็นคนรุ่นหลังเคยไล่วัวไปพร้อมกับพ่อ อีกสิ่งหนึ่งที่พ่อค้าวัวต่างทุกคน คงเป็นเหมือนพ่อ คือจะรักวัวมาก คุยกับวัวเหมือนคุยกับคน ดูแลวัวเกือบเท่าดูแลลูก รู้หมดว่าวัวป่วยหรือวัวสุขภาพดี ถ้าวัวป่วยจะใช้เกลือห่อใบตองให้วัวกิน ความเมตตาที่พ่อแสดงต่อสัตว์เลี้ยงถูกถ่ายทอดให้ลูกทุกคนจดจำและปฏิบัติตามจนถึงปัจจุบัน

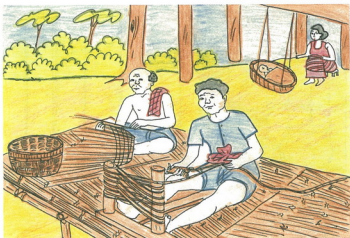
วัวทุกตัวมีชื่อหมด ส่วนมากเรียก ตามสีขนของวัว เช่น ขนสีขาทั้งหมดก็เรียก ปูขาว ถ้ามีขาขาวกับน้ำตาลหรือมีสองสีเรียก ปูแก้ว ขนสีขาหม่นเรียก ปูมุก สีล่อมมน้ำตาลเรียก ปูไหม ฯลฯ ถ้ามีสีซ้ำกันหลายตัวจะมีสร้อยต่อตามลักษณะเด่นหรือด้อยของวัว เช่น ปูไหมหางดอก หางมีสีขาแซม

ผู้เขียนจำวัวได้จนเดี๋ยวนี้อยู่ 3 ตัว ตัวแรกคือ ปูมุก เพราะเป็นวัวนิสัยดีเป็นวัวนำทาง และผู้เขียนเคยขี่บ่อย ตัวที่ 2 ปูแก้ว เพราะตัวใหญ่มากทำทางลูบเยือกเย็นพอมักจะใส่ ผ้างกลาง เวลาต่างข้าว ตัวที่ 3 ปูคำแบน เป็นวัวลักษณะดีงามสง่าเขาสวยขนสีน้ำตาลทอง ถ้าเป็นคนก็เป็นพระเอกได้ แต่เป็นวัว ชุกชนเกรมรักหากินนอกฝูง แดกฝูงบ่อย หลบไปเข้าฝูงอื่นก็บ่อย ต้องตามหากันในตอนเย็น พอไม่ให้ผู้เขียนมัดวัวตัวนี้เพราะ กลัวโดนขวิด พอหนึ่งกับพ่อเพชรเคยบอกพ่อว่าให้พ่อขายวัวปูคำแบน เพราะขี่เกียจไป เขาหาทุกวัน พ่อไม่ขายบอกว่าจะสงสารมัน วัวของพ่อเคยป่วยตายตัวหนึ่งก่อนตายมันทำให้พวกเราน้ำตาตก เพราะมันนอนมองพวกเราแล้วน้ำตามันไหล พวกเราทุกคนก็เฝ้าดูได้ตัวมัน พ่อเดินหนีลี้ภัยว่าถ้ามันตายแล้วให้ชุดหลุมฝัง พ่อขายวัวทั้งหมดประมาณปี 2500 เพราะพี่ๆ มีครอบครัวแยกบ้านไปหมด (ขายส่งผู้เขียนเรียนหนังสือด้วย) พ่อเลี้ยงวัวอีกครั้งเมื่อปี 2506 แต่เป็นวัวคอก มีทั้งตัวผู้ตัวเมีย มีอยู่ตัวหนึ่งเกิดพร้อมๆ กับลูกของผู้เขียน (นาย นพดล สมวธา) พ่อตั้งชื่อว่า ปูตอก เพราะสีสวยขาวอมชมพู เป็นคู่เล่นกับนพดล กินของทุกอย่างที่นพดลป้อนให้กิน เป็นวัวที่สวยงาม ครั้นถึงปี 2513 โขมยลkip ไป ตามหาถึงจอมทองทราบข่าวว่าเข้าโรงฆ่าสัตว์ ตั้งแต่นั้นพ่อและครอบครัวเราเลิกเลี้ยงวัวจนถึงปัจจุบัน

แม่แจ่มแต่ก่อนไม่มีร้านค้า หรือจะมีบ้างก็เป็นพวกของใช้จำเป็น เช่น น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ ปลาทุเค็ม ประเภทยาก็มีแต่ยาแก้ปวด เช่น

ยาแอสไพรีน ยาเม็ดสีชมพู ยาแก้ไอควินินน้ำสีเขียว (ชมมาก) ยาแก้ปวดท้องก็มียากฤษณากัน เหล้าสระแห่ ของใช้ก็มีพวกน้ำคุ (ถังน้ำ) บัวรดน้ำ ของขายทุกอย่างจะรวมอยู่ในร้านเดียวกันแต่ละหมู่บ้านจะมีร้านค้า 1-5 ร้าน แล้วแต่หมู่บ้านเล็ก-ใหญ่ พวกที่ค้าขายส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่มีความรู้และเคยผ่านไปมา เดินทางจอมทองกับในเวียง รู้เห็นมาบ้าง หรือเป็นครอบครัวของข้าราชการ

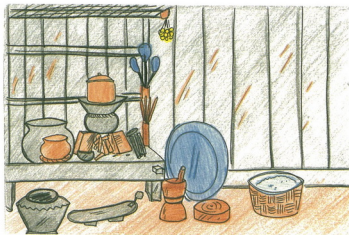
ที่หมู่บ้านของผู้เขียน ร้านค้าแห่งแรกที่เห็นคือบ้าน พ่ออู้อยู่แก้ว แม่อู้อยู่มูล ศักดิ์สง่า (บ้านคุณธวัช คัมภีร์มนต์ ปัจจุบัน) แห่งที่ 2 คือบ้านของพ่ออู้อยู่คำ แม่อู้อยู่เกียง ศศิฉาย (ปัจจุบันเป็นที่ว่างของร้านบุญตัน ตรงปากทางขึ้นโรงเรียนแม่แจ่ม) ทั้งสองบ้านนี้ผู้เขียนคุ้นเคยดีเพราะพ่อชอบพาไปคุยกับพ่ออู้อยู่ แม่อู้อยู่ทั้งสองครอบครัว พ่ออู้อยู่แก้วเป็นผู้ตั้งชื่อให้ผู้เขียนว่า “ฝอยทอง” พ่อชอบใช้ชื่อนี้มาตลอด พ่ออู้อยู่

ฝอยทองปอ สานก้วย ก้อยอยู่

ทั้งสองเป็นบุคคลต่างถิ่นเข้ามาอยู่แม่แจ่ม ฟอบอกว่าไปแสวงหาท่านเหล่านี้
ได้ความรู้ดี ตามคำสอนที่ว่า “กินข้าวแล้วจะไปอยู่หือไปหาปู่ 3 คน”

พ่อค้าเร่ ทุกปีช่วงฤดูร้อนจะมีพ่อค้าผ้าจากจอมทอง บ้านแม่กึง
สันป่าตอง หาผ้าประเภทมุ้ง ผ้าก๊ง (ผ้ามัน) เสื้อผ้า ชิ้นลายขวาง
สำหรับต่อตีนจก หรือต่อตีนคำแหวคำ ฯลฯ โดยใช้ผ้าสีกรม ปีกสะพาย
สองป่า (ห่อสะพายสองป่า) เดินเร่ขายไปตามหมู่บ้าน คำบ้านไหนก็
นอนบ้านนั้น พ่อค้าจะเลือกขึ้นบ้านที่คิดว่าพอขายได้ (ดูจากเรือนที่อยู่)
คนบ้านใกล้เคียงกันก็จะเรียกมาดูผ้า คนที่มีเงินก็จะซื้อแต่ของ
จำเป็นจริงๆ เท่านั้น เด็กๆ มีสิทธิ์ดูอย่างเดียวไม่มีสิทธิ์ซื้อ เพียงแค่ดู
ก็รู้สึกว่ตื่นตา สนุก เพราะไม่ค่อยได้รู้เห็นของแปลกๆ ใหม่ๆ เคยใช้
แต่ผ้าฝ้ายแม่ทอเอง

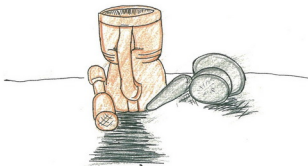

ตูบไฟ (ห้องครัว)

ของกินของใช้อื่นๆ ที่หาเองได้ ทำเองได้จะไม่มีขายทุกคน ทุกบ้านจะหาไว้กินหาไว้ใช้กันเอง พืชผัก ผลไม้ ก็ปลูกไว้ในบ้าน หรือ ขอแบ่งปันกันกิน เคยเห็นแต่พวกบ้านนาช่อง เอาหอยเหล็กจ๋านมาขาย พ่อให้ซื้อไว้หมดแต่ไม่ให้กินให้เอาไปปล่อยน้ำแม่แจ่ม พ่อบอกว่ากินหอยเป็นบาปเพราะ “ตูกตูกหอยกันจีฟ้าหน้าถะเหลดิน” (หอยหา กินลำบากต้องเอากันขึ้นฟ้าเอาหน้าถดินไป) ลูกพ่อทุกคนจึงไม่มีใครฆ่าหอยกินจนถึงปัจจุบัน

แม่แจ่มปัจจุบันมีการค้าขายมากมายเกือบครบทุกประเภท เจ้าของกิจการค้าส่วนใหญ่เป็นบุคคลต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่ บางรายก็มาเช่าอยู่บางรายเช่านานไปก็ซื้อเป็นที่อยู่อาศัยจนกลืนกลายเป็นคนแม่แจ่ม

ผู้จุดประกายการค้าแบบธุรกิจจริงๆ ไม่ใช่แบบพอมีพอกินเหมือนชาวบ้านแต่ก่อน คือคุณวิชัย - ป้าก๊ี้ เจริญสุข จากการพูดคุย

แต่ก่อนใช้ครกไม้ ปัจจุบันใช้ครกหิน

กับป้าก็ ครอบครัวนี้ย้ายเข้ามาอยู่แม่แจ่มตั้งแต่ปี 2503 โดยมาเช่าบ้านแม่ทองศรี มอญไข่ บ้านสันหนอง ต่อมาได้เช่าที่ดินของแม่ต๋น คำลือปลูกบ้าน ตรงกันข้ามกับบ้านเช่าหลังเดิม จากนั้นไม่นานก็ซื้อที่ดินเป็นของตนเอง คุณวิชัยกับป้าก็ ขายของกินของใช้ทุกอย่าง เป็นร้านค้าที่ใหญ่ที่สุดในแม่แจ่มสมัยนั้น คุณวิชัยคือ ลุงไข่ เฮียไข่ ของชาวบ้าน ท่านมีอาชีพอยู่ด้วยกับคนหนึ่ง คือ ป้ากิมก็ ต้นประกอบ

ปัจจุบันคุณวิชัย-ป้าก็ เจริญสุข คือเจ้าของปั๊มน้ำมันเจริญสุข (ปตท.) ตั้งอยู่ติดกับบ้านของผู้เขียน และป้ากิมก็ ต้นประกอบ คือเจ้าของร้าน กัรติกิจ ซึ่งมี คุณดวงเนตร-คุณสมบุญ ใจนาบุญ ผู้เป็นหลานดำเนินกิจการร้านค้า ตั้งอยู่เยื้องกับปั๊มน้ำมัน ป้ากิมก็ท่านเล่าว่าเดิมท่านก็คิดว่าจะมาอยู่กับหลาน (คุณวิชัย) เพราะท่านอยู่ตัวคนเดียวต่อมาก็ปลูกบ้านเล็กๆ ติดกับบ้านคุณวิชัยที่บ้านสันหนอง ชายเมียงชายฝ้าย จากนั้นท่านเอาหลานมาเลี้ยงคนหนึ่ง (คุณดวงเนตร) ช่วยกันขายของ ขยายพื้นที่ละเล็กละน้อย จนกระทั่งย้ายมาเปิดใหม่ที่อยู่ปัจจุบันขายของทุกอย่างทุกประเภท นับว่า 2 ครอบครัวนี้เป็นเสมือนหนึ่งผู้กำหนดถนนสายเศรษฐกิจของแม่แจ่ม ในขณะเดียวกัน คนแม่แจ่มส่วนใหญ่ต้องถอยเข้าไปอยู่หลังถนน เพราะขายที่ติดถนนหมด และทำมาหากินกับท้องไร่ท้องนารับจ้างเหมือนเดิม แต่ลำบากกว่าเดิมเนื่องจากธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย ต้องพึ่งยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมีมากมาย

นอกจากบุคคลสองท่านที่กล่าวแล้ว และเป็นผู้ที่มาจากต่างถิ่น ยังมีอีก 3 ครอบครัวที่มีธุรกิจการค้ามั่นคงไม่น้อยหน้า ครอบครัวแรกเป็นครอบครัวของพ่อบุญตัน-แม่แสงคำมา อินตะกอน ที่มีลูก 5 คน จบการศึกษาแล้วกลับมาประกอบกิจการค้าในนาม “บุญตันกรุ๊ป” ครอบครัวที่สองคือครอบครัวของอาจารย์บุญทอง-อาจารย์บุปผา มุทุมม บุตรชายคนโตมีกิจการเป็นนายหน้าตัวแทนของบริษัทนิคมพาณิชย์จำกัด กิจการ

โรงแรม เจ้าของหจก.พงศ์-วดี ครอบครัวที่สามคงเป็น ร้านพงษ์ ศรา พานิษฐ์ ของคุณพิรพงษ์ เมื่อผล เป็นกิจการขายวัสดุก่อสร้าง สำหรับ 3 ครอบครัวนี้นับว่าเป็นคนแม่แจ่มโดยกำเนิด และมีอีกหลายๆ ท่าน ที่มีกิจการค้าเป็นของตนเองด้วยความมานะพยายาม สำหรับผู้เขียนเอง มีธุรกิจด้านการศึกษา ซึ่งแตกต่างไปจากกิจการค้าทั้งหมดที่กล่าวมา มองไม่เห็นตัวเงินเป็นของตัวเอง จึงไม่นับว่าเป็นผู้ประกอบการค้า แต่ทั้งหมดทั้งปวงที่เป็นกิจการของคนแม่แจ่มก็ได้แต่หวังว่าลูกหลานจะ สืบทอดกันต่อไป ทุกๆ ครอบครัว เพื่อสร้างความเจริญให้แม่แจ่ม ของเราพร้อมๆ กับช่วยกันอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม จากอดีตถึงปัจจุบันและสู่อนาคต

กิจการค้าอีกประเภทหนึ่งที่ยังเป็นของคนแม่แจ่มปัจจุบัน คือ การ ค้าขายผ้าตีนจก ผ้าทออื่นๆ ซึ่งสตรีแม่แจ่มพยายามยึดอาชีพนี้ ทั้งตนเองขายเอง ตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์ ผู้เขียนได้เข้าไปประสานงานและ ช่วยเหลือทุกวิถีทางที่ทำได้ รู้ว่ามีอุปสรรคด้านการตลาดมากพอสมควร ขอใช้ข้อเขียนบ้นี้ตั้งความหวังกับสตรีแม่แจ่มทุกคนที่เป็น ผู้ค้า และ ผู้ทอขอให้รักษาและสืบสานงานทอโดยพัฒนาฝีมือ และผู้ค้าขอให้ สามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างผู้ค้าด้วยกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน และรักษาคุณภาพของสินค้า เมื่อเราช่วยเหลือ กันเต็มที่แล้ว ภาครัฐและเอกชนคงจะให้ความสนับสนุนได้ ทั้งนี้เพื่อให้ กิจการผ้าตีนจก ผ้าทอแม่แจ่มเป็นของสตรีแม่แจ่มตลอดไป จนถึงรุ่น ลูก หลาน เหลน เหมือนบรรพบุรุษได้สั่งสอนและสืบสานต่อๆ กันมา อย่าได้เสื่อมสูญ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน - ถั่วเน่า - น้ำบู๊ - หัวควบ - หมกโต้งโย่ง

แม่ฮุ่ยดี - แม่ฮุ่ยบัว ปิงกุล ช่วยกันตำข้าว

ຟອນ້ອຍ ຟອນານ ກັບເຄື່ອງມືເຄື່ອງໃຊ້

ແມ່ຢືນຸ່ງຟິນດິນຈກ ໄສ່ເສື້ອຟອງແດງ ເໝີບດອກເຂື່ອງເຜີ້ງ ໃນງານປອຍຟອງ

แม่อุยบั้งเข้าควบขายงานปอย

ຕຳຄົ້ນຳ ຫ່ອເພື່ອນຳໄປຢ່າງໄຟ

บทที่

ฝากไว้ให้ลูกหลาน

บทที่ 8 ฝากไว้กับลูกหลาน

ชีวิตคนเราก็เหมือนต้นไม้ เหมือนธรรมชาติอื่นๆ ถ้าได้รับการดูแลรักชาติก็เจริญเติบโตอย่างมีคุณค่า แม้จะมีอายุขัยเป็นร้อยๆ ปี ก็ยังยืนหยัดให้ร่มเงาให้ประโยชน์แก่ผู้ดูแล หากปล่อยปละละเลยก็ย่อมเสื่อมสลายลงก่อนกาลเวลา

“เมืองแจ่ม หรือแม่แจ่มของเราก็เช่นเดียวกัน บรรพบุรุษของเราได้ปลูกสร้าง ตั้งสม อบรมสั่งสอน และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามติดต่อกันมาได้ทอดทิ้ง จนถึงรุ่นปัจจุบัน (2545) ตรงนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ยังผลให้คนแม่แจ่มมีจิตใจที่ดีเชื้ออาหารต่อกัน หากวันไหนที่คนแม่แจ่มไม่สืบสานวัฒนธรรมประเพณีเดิมของตนเอง แม่แจ่มวันนั้นก็คงกลืนกลายเป็นสังคมอื่นที่ถูกสร้างประเพณี วัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ จนค้นหารากเหง้าเดิมไม่พบ ขออย่าให้เป็นเช่นนั้นเลย”

อานิลงส์จากการพยายามสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษ แล้วเขียนหนังสือเล่มนี้ให้ผลลัพธ์ทันตาเห็น เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2545 บุตรชายของผู้เขียน (นายนพดล สมวธา) ได้ถึงแก่กรรมที่บ้าน ญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกลในแม่แจ่มและที่อื่นๆ ตลอดจนพระสงฆ์องค์เจ้ามาช่วยเหลือในงานทำศพ มาให้กำลังใจ มาอนนเป็นเพื่อนเต็มบ้านหลายวันหลายคืน แต่ละคนไม่ได้แสดงอาการเหน็ดเหนื่อยในการช่วยงาน ทั้งๆ ที่งานหนักทั้งวัน บางคนเอาตัวเข้ามาซอม บางคนเอาตะไคร้ เอาแตงกวา หอม กระเทียม พริก ยาสูบ แล้วแต่ใครมีอะไรก็นำมาซอม แม้จะเป็นของที่มีราคาน้อย แต่มากด้วยคุณค่าแห่งน้ำใจ การเสียสละในการช่วยงานซื้อไม่ได้ด้วยเงิน สิ่งนี้เองที่ทดแทนใจของผู้เขียนให้เต็มตื่น คลายความเศร้าโศกเสียใจในการสูญเสียลูก

เมื่อวันที่ 16 - 17 กันยายน 2545 มีเหตุการณ์ไม่คาดฝันเกิดขึ้น คือน้ำแม่แรกท่วมบ้านยางหลวง ผู้เขียนได้ไปดูที่เกิดเหตุ เห็นแล้วน้ำสลดใจเพราะไม่ใช่ น้ำท่วมธรรมดา แต่เป็นการถล่มทลายของดอย (ภูเขา) ต้นน้ำจึงทำให้มีทั้งต้นไม้ใหญ่ น้อย หิน ดิน ทราบ ทะลักทลายเข้าทับถมบ้านเรือนเสียหายหลายสิบหลังคาเรือน แม้ผู้คนจะรอดชีวิต แต่สิ่งที่ได้ล่องลอยไปพร้อมกับน้ำคือความสูญเสียด้านจิตใจของผู้ที่หนีตายในวันเกิดเหตุ ผู้เขียนได้ไปพูดคุยกับพวกเขา แต่ละคนแม้ไม่ถึงขั้นสติฟั่นเฟือนแต่ก็มีสภาพจิตใจที่ย่ำแย่สับสน บางคนเหม่อลอย บางคนหมดกะจิตกะใจที่จะฟื้นฟูสภาพบ้านตัวเองปล่อยให้อันอื่นช่วยทำให้ ดูผิวเผินเหมือนกับนั่งดูตายไม่ช่วยเหลือตนเอง แต่ลึกๆ แล้วเกิดอาการอ่อนเปลี้ยเพลียแรงทั้งจิตใจและร่างกาย แม้จะมีผู้คนมากมายที่ให้ความช่วยเหลือให้กำลังใจ สิ่งที่ผู้เขียนจำได้ติดตา คือแววตาของพวกเขา มันเป็นแววตาที่ไม่มีความรู้สึกดีใจหรือเสียใจ มันดูอ้ำว้างไร้ทิศทาง ผู้เขียนอดคิด

ไม่ได้ว่านี่คือธรรมชาติลงโทษหรือไม่ เป็นการลงโทษที่ให้คนทั้งแม่แจ่มได้พบเห็น เพื่อจะได้ปลุกจิตสำนึกของคนแม่แจ่มทั้งหมดได้ตระหนักถึงภัยธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัว หากไม่ช่วยกันระวังรักษาป่าไม้ทั้งใกล้และไกลหมู่บ้านต่อไปอาจจะเกิดความเดือดร้อนมากกว่านี้ก็เป็นได้

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองในการสูญเสียลูก กับเหตุการณ์น้ำท่วมบ้านอย่างหลวง มันเป็นการสูญเสียเหมือนกัน แต่ความรู้สึกในใจมีต่างกัน ผู้เขียนจึงคิดเขียนบทท้าย....เพื่อฝากไว้กับลูกหลานในการสืบสาน สืบค้น และสานต่อประเพณีที่ดั้งเดิมของบ้านเรา บรรพบุรุษของเราท่าน สร้างสิ่งที่ดั้งเดิมไว้ให้เราตั้งแต่แรกเริ่ม สอนให้เรารักษารักรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ให้ขยัน อดทน อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเกินตัว ให้ทำแต่พอมีพอกิน และมีความเอื้ออาทรต่อกัน

ที่สำคัญสอนให้เราละเว้นความชั่ว ทำความดี โดยยกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรามองไม่เห็นเป็นตัวกำกับ เช่นเจ้านายหลวง ผีปู่ย่า ตีวดั้งที่เป็นต้น คนแต่ก่อนทำตามเพราะเห็นพ่อ แม่ ทำให้ดู และถูกบังคับให้ทำ แม้บางอย่างหรือหลายอย่างไม่มีความหมายแต่ก็ทำตามไม่กล้าฝืน จึงอยู่กันสงบสุขร่มเย็นตามประสาชีวิตที่เรียบง่าย

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้มากขึ้น รู้จักโลกภายนอก วัฒนธรรมต่างถิ่นที่คิดว่าทันสมัย จึงเกิดการละเลย เพิกเฉย ไม่ศึกษาเรียนรู้รากเหง้าของตนเอง ประเพณีบางอย่างยังเข้าใจว่าเป็นการมงานาย ตรงนี้ผู้เขียนไม่โทษคนรุ่นใหม่ เนื่องจากขาดการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ ไม่ต่อเนื่อง และไม่สอนเหตุและผลของการสืบทอดประเพณีนั้นๆ เพราะการศึกษาสอนให้ให้เกิดผลและพิสูจน์ได้ คนรุ่นใหม่จึงถูกปลุกฝังคนละแบบกับคนแต่ก่อน แม้ผู้เขียนเองก็เคยคิดจะเปลี่ยนการเย็บควัก ตีวดั้งสีจากใบตองตึง เป็นถ้วยพลาสติก เพราะหาง่าย สีสวย ราคาไม่แพง ใช้นี้เสร็จแล้วล้างเก็บไว้ใช้ปีต่อๆ ไปได้ด้วย ประหยัดเวลา

ง่ายต่อการจัดเตรียม เคยเสนอแนวคิดนี้กับ พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง และ แม่ฮ้อยดี ปิงกุล ในขณะที่นั่งเย็บควักทองตึงด้วยกันเมื่อหลายปีก่อน ถูกคัดค้านด้วยเหตุผลที่อ้างว่า ตัวท่านไม่กินของในถ้วยพลาสติก ผู้เขียนยังไม่ยอมแพ้เสนอควักที่ทำด้วยกระดาษอีก ก็เพราะหาง่ายเย็บง่ายด้วยเครื่องเย็บกระดาษ ไม่ถูกยอมรับเหตุผลคือเมื่อจุดเทียนกลวไฟไหม้ ขณะนั้นคิดเพียงว่าตัวตังสินี่เรื่องมากจริงๆ หรือคนแก่งมงาย

ต่อเมื่อได้ศึกษาค้นคว้า สืบถามพี่น้อง พ่อหนาน พ่อฮ้อย แม่ฮ้อย เพื่อเขียนหนังสือเล่มนี้จึงรู้ว่าประเพณีทุกอย่างถูกวางไว้ดีแล้ว อย่างแยบยลด้วยความชาญฉลาดของบรรพบุรุษ การใช้ถ้วยพลาสติก พี่น้อย พี่หนาน บอกว่านอกจากจะมั่งง่ายแล้วยังเป็นการทำลาย ประเพณีเดิม เกิดภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ใบทองตึงให้เก็บทับไว้จากการซื้อผักหวานเพราะฤดูนั้นผักหวานออกชาวบ้านจึงนำมาขายโดยห่อใบทองตึง ไม่กลัดก็เอามาในบ้านไม่ต้องเสียเงินซื้อหา เมื่อเสร็จจากการทำพิธีแล้วสิ่งของเหล่านั้นก็กลับสู่พื้นดินย่อยสลายไป กระดาษก็ไม่ดี เพราะบางบ้านก็ไม่มี และเกิดอุบัติเหตุจากไฟได้ ที่สำคัญคือไม่ได้ใช้ ความอดทน ความตั้งใจในการทำ กุศลไม่เกิด นับว่าเป็นการถ่ายทอด สิ่งสอนที่ทำให้เกิดการสะดุ้งกับคำว่ามั่งง่าย และจดจำไม่ผิดอีก กลัวขีด สิ่งศักดิ์สิทธิ์แม้ไม่มีตัวตน มองไม่เห็น แต่ไม่ควรลบหลู่

ขอฝากลูกหลานคนแม่แจ่มรุ่นใหม่ โดยเฉพาะพ่อ แม่ ครู อาจารย์ ผู้รู้ ผู้มีหน้าที่สั่งสอนเด็ก ขอช่วยกันอบรม สั่งสอน และสืบสาน ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านแม่แจ่มของเรา ด้วยการทำให้ดู ช่วยกัน ทำกิจกรรม นั้นๆ เหมือนรุ่นพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราได้ทำมาแล้ว อาจต้องสอดแทรกเหตุผลและผลของการทำเพื่อคนรุ่นใหม่จะได้เข้าใจ จะได้รับการและวางแผนประเพณีนั้นๆ ของตน ตลอดจนพื้นแผ่นดินแม่แจ่ม คงไม่มีใครรักแม่แจ่มอย่างจริงใจเท่าคนแม่แจ่มหากได้รับการ

ปลูกฝังที่ถูกต้องและต่อเนื่อง

หนังสือเล่มนี้เป็นเพียงการจุดประกายเริ่มต้นการสืบค้น วัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษ จากผู้เขียนซึ่งเคยลิ้มรสเหง้าของตนเอง ลิ้มประเพณีที่ต้งาม หลงไหลซึมซับวัฒนธรรมภายนอกเพราะพลัดพรากจากบ้านเกิดไปนาน ผู้ที่เตือนสติให้เกิดจิตสำนึกรักบ้านเกิดคนแรกคือ หลวงพ่อจรัญ ฐิตธัมโม (พระเทพสิงหนราจารย์) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี ผู้เขียนมีโอกาสได้เป็นลูกศิษย์หลวงพ่อ และได้ไปปฏิบัติธรรมกับหลวงพ่อกือบทุกปี เมื่อปี 2543 ขณะที่นั่งฟังหลวงพ่อบรมสั่งสอนผู้เข้าปฏิบัติธรรมประมาณสี่ร้อยคน หลวงพ่อได้ถามผู้เขียนว่า “เชียงใหม่มียี่หรือไม” ด้วยความคิดที่อายุคนอื่นว่าเราจะม गया จึงตอบหลวงพ่อไปว่า “ไม่มี” ท่านถามครั้งที่ 2 ก็ยื่นคำตอบเดิม ท่านชี้หน้าว่า “เอาฝัပ္ป๋ยาไปไว้ไหน” ก็เลยก้มลงกราบบอกว่าฝัပ္ป๋ยายังมีอยู่ ยังนับถือไหว้สาอยู่ หลวงพ่อเลยบอกผู้เข้าอบรมทั้งหมดว่า เชียงใหม่เขามียี่ สอนดี สอนให้เคารพนับถือบรรพบุรุษ โดยมีฝัပ္ป๋ยาเป็นหลักสืบทอด ใครทำดีฝัပ္ป๋ยาคุ้มครอง ใครทำชั่วฝัပ္ป๋ยาซ้ำเติมให้ตกนรก ผู้เขียนยอมรับว่าอิงกับคำสอนของหลวงพ่อ ท่านเจาะจงสอนผู้เขียนโดยตรงแต่สอนผ่านผู้คนหมู่มากเพื่อเตือนสติครั้งสำคัญจะได้จำแบบไม่ลืมจนวันตาย

หากจะมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมประเพณีทั้งหลายทั้งปวงของแม่แจ่มให้ดีขึ้น หรือให้สะดวกต่อยุคสมัยนั้น ขอให้คงเอกลักษณ์เดิมในส่วนที่ดีไว้ และให้รู้ที่มาที่ไปของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อคนรุ่นหลังจะได้รู้และสืบสานได้ถูกต้อง ธรรมชาติของคนคือรักตัวเอง เมื่อรู้ว่าสิ่งใดเป็นของตนหรือของบรรพบุรุษของแผ่นดินเกิด ย่อมรู้สึกอยากรักษาและหวงแหน เพื่อสืบทอดไว้ให้ลูกหลานสืบไป นานเท่านาน.....

ควายตัวเดียว ผากไว้ให้ลูกหลานดู

ภาคผนวก

แอ่วไปในเมืองแจ่ม

แอ่วไปในเมืองแจ่ม

น้ำตกแม่ปาน ตั้งอยู่เชิงดอยอินทนนท์ ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มประมาณ 16 กิโลเมตร และห่างจากทางแยกขึ้นดอยอินทนนท์ประมาณ 6 กิโลเมตร เป็นน้ำตกที่สูงที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ น้ำตกจะตกลงมาจากหน้าผาสูงกว่า 100 เมตร เป็นทางยาวลงมาเบื้องล่างมีแอ่งสำหรับผู้ที่มาพักผ่อนได้ลงเล่นมีความสวยงามตามธรรมชาติมาก

น้ำตกห้วยทรายเหลือง ตั้งอยู่ทางสายเดียวกับน้ำตกแม่ปานอยู่ห่างจากถนนสายแม่แจ่ม อินทนนท์ ประมาณ 2 กิโลเมตร บริเวณใกล้ๆ กับน้ำตกมีที่จอดรถกว้างขวาง น้ำตกห้วยทรายเหลืองเป็นน้ำตกขนาดปานกลาง มีน้ำไหลแรงตลอดปี ไหลตกจากหน้าผาด้านบนเป็นชั้นๆ สวยงามมาก

บ่อน้ำแร่เทพนม ตั้งอยู่บ้านอมชูด หมู่ที่ 1 ตำบลกองแขก ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มประมาณ 37 กิโลเมตร อุณหภูมิโดยทั่วไป

ประมาณ 80 องศาเซลเซียส มีชาวต่างประเทศนิยมไปอาบน้ำแร่เสมอ เชื่อว่าจะทำให้ผิวดีและรักษาโรคผิวหนังได้ ทางราชการได้สร้างศาลาพักร้อนและที่อาบน้ำไว้บริการผู้ที่มาพักผ่อน มีทางรถยนต์เข้าถึงสายแม่แจ่ม-ฮอด และอาจใช้สายฮอด-แม่สะเรียง แยกเข้ามาที่ ก.ม. 22 เข้ามาทางสายแม่แจ่ม-ฮอด ระยะทางประมาณ 8 ก.ม.

4. น้ำออกฮู (ออกฮู) หรือตงหอเจ้านายดอนตัน อยู่ที่ริมน้ำแม่อม หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งยาว ตำบลช้างเคื่อง ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 8 กิโลเมตร ลักษณะเป็นน้ำออกจากหน้าผาสูงคล้ายตาน้ำ หน้าผาเป็นอ่างใหญ่ น้ำไหลออกตลอดทั้งปี สมัยก่อนมีปลาน้อยปลาใหญ่มากมาย ห้ามจับกินบอกว่าถ้าจับกินจะเป็นอันตรายถึงชีวิต แต่ถ้าปลาออกจากอ่างหน้าผาว่ายลงสู่น้ำแม่อมจับกินได้

ปัจจุบัน บ้านทุ่งยาวได้ปรับปรุงให้เป็นแหล่งพักผ่อน ท่องเที่ยว กันน้ำไว้เป็นช่วงๆ ให้เด็กและผู้ใหญ่ลงเล่นได้ ส่วนหอเจ้านายก็ได้สร้างใหม่คล้ายบ้านพัก ช่วงหน้าร้อนมีคนไปเที่ยวกันมาก เพราะอากาศเย็น น้ำสะอาดเย็นสบาย

เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2545 ชาวบ้านทุ่งยาวเล่าว่า เจ้านายดอนตัน ได้เข้าทรงชาวบ้านในขณะที่นั่งทำบุญอยู่ในศาลาวัด บอกว่าให้ตั้งเข้า (ผู้ประกอบพิธี) ดูแลให้ดีอย่าให้ผู้มาเที่ยวมากกระทำการลบหลู่เจ้านาย บางรายพากันขึ้นไปบนหอเจ้านายซึ่งเป็นการลบหลู่อย่างมาก ให้ทำรั้วแบ่งเขตแดนให้ชัดเจน ผู้เขียนได้มีโอกาสพบพ่อบุญศรี พูลเพิ่ม ซึ่งเป็นตั้งเข้า (ผู้ประกอบพิธี) ท่านบอกว่าเป็นความจริง ทางบ้านทุ่งยาวจะจัดเลี้ยงใหญ่และทำรั้วแบ่งเขตแดนห้ามเข้า ในวันที่ 5 พฤษภาคม 2545

5. หมู่บ้านหอผ้าขึ้นดินจก อยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ที่บ้านท้องฝาย, บ้านไร่ หมู่ที่ 8 ตำบลช้างเคื่อง และหมู่ที่

5, 10 ตำบลท่าผา ซึ่งเป็นตำบลที่ชาวบ้านนิยมทอผ้าขึ้นตีนจกกันมาก แต่ละบ้านจะมีเครื่องทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน ขณะนี้ผลิตภัณฑ์พื้นเมืองกำลังเป็นที่นิยมอย่างมากเพราะมีความสวยงาม ประณีต มีลวดลายวิจิตรบรรจงไม่ซ้ำแบบใคร มีราคาไม่แพง เหมาะที่จะซื้อไว้เป็นที่ระลึกหรือของฝาก ปัจจุบันทางอำเภอได้จัดงานเทศกาลมหกรรมผ้าขึ้นตีนจกแม่แจ่มเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์

6. ผาสะกาบ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่แจ่ม เขตติดต่อตำบลข้างเค็ง กับตำบลแม่ศึก บริเวณบ้านทุ่งยาว หมู่ 1 ตำบลข้างเค็ง ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 12 กิโลเมตร ลักษณะเป็นหน้าผา มีน้ำแม่แจ่มไหลผ่านคล้ายผาเงิบที่น้ำตกห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ แต่มีขนาดใหญ่กว่า ปัจจุบันฝั่งตรงข้ามผาสะกาบ สำนักงานคณะกรรมการลูกเสืออำเภอแม่แจ่มร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอแม่แจ่มได้จัดตั้งค่ายลูกเสือขึ้นเพื่อเป็นสถานที่อบรมผู้บังคับบัญชาลูกเสือ, ลูกเสือ-เนตรนารี ตลอดจนเยาวชนและประชาชนของอำเภอแม่แจ่ม

7. พระเจ้าตนหลวง เป็นพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน หน้าตักกว้าง 10 ศอก 9 นิ้ว ประดิษฐานที่วัดกองกาน หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ศึก เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของแม่แจ่ม มีพิธีปิดทองในงานประเพณีในวันเพ็ญ เดือน 8 เหนือ และสงกรานต์ในวันสงกรานต์ทุกปี

8. พระเจ้าแสนดอง พระพุทธรูปโบราณปางมารวิชัยสมัยเชียงแสน หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์หน้าตักกว้าง 20 นิ้ว สูง 23 นิ้ว ประดิษฐานที่วัดเจียง หมู่ที่ 3 ตำบลข้างเค็ง ซึ่งประชาชนชาวอำเภอแม่แจ่มให้ความเคารพและให้ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก ถือกันว่าเป็นพระคู่เมืองของอำเภอแม่แจ่ม

9. โบสถ์กลางน้ำ ตั้งอยู่ที่หน้าวัดพุทธเอ็น หมู่ที่ 6 ตำบลข้างเค็ง ปลูกสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง มีพญานาค 2 ตัว หนุนข้าง หลังคา

มุงด้วยแบนเกร็ด มีกำแพงล้อมรอบ น้ำในบริเวณกำแพงจะมีอยู่ตลอดปีไม่มีแห้ง ทางวัดพุทธเอ็นได้ปลูกดอกบัวไว้เต็มสระน้ำ เป็นโบสถ์กลางน้ำแห่งเดียวที่เหลืออยู่ในประเทศไทย ปัจจุบันไม่ได้ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้แล้ว

10. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดป่าแดด ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 4 ตำบลท่าผา เป็นศิลปกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปกรรมท้องถิ่น ที่มีค่ามาก ซึ่งทั้งหมดมี 8 ภาพ ช่างฝีมือการเขียนจัดอยู่ในช่างชาวเงี้ยว หรือไทยใหญ่ ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเช่นกัน

11. กิจกุญ พระพุทธรูปไม้สักวัดยางหลวง อยู่ที่บ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าผา กิจกุญตั้งอยู่หลังพระประธานในโบสถ์ เป็นศิลปกรรมเก่าแก่ที่สุดของอำเภอแม่แจ่ม มีรูปปั้นสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพาน ด้านหน้ากิจกุญมีรูปสิงห์ยืนกางเล็บ และพระพุทธรูปยืนที่ประดิษฐานเข้ากิจกุญทั้งทิศใต้และทิศเหนือ ช่างในมีรูปปูนปั้นสลักรับช้อนสววยงามสำหรับพระพุทธรูปไม้สัก เป็นพระพุทธรูปสร้างใหม่ องค์ใหญ่มาก มีแห่งเดียวในแม่แจ่ม

ภาพเหตุการณ์
น้ำแม่แรกท่วมบ้านยางหลวง 16-17 ก.ย. 45

ภาพถ่ายสถานที่เกิดเหตุ

ภาพถ่ายสถานที่เกิดเหตุ

ภาพถ่ายสถานที่เกิดเหตุ

ภาพถ่ายสถานที่เกิดเหตุ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

1. พระครูญาณกิตติคุณ
วัดกุ้ ไทรศัพท 053-485120
2. พระครูมงคลวิสิฐ
วัดบุปผาราม ไทรศัพท 053-828096
3. พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน
วัดป่าแดด ไทรศัพท 053-485184
4. พระอธิการเอนก มหาวิโร
วัดเจียง ไทรศัพท 053-828175
5. พ่อครูบุญทอง รบชนะ
บ้านช่างเค็ง ไทรศัพท 053-485114
6. พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์
บ้านเจียง ไทรศัพท 053-828490
7. พ่อหนานอินคำ ธนชัย
บ้านพร้าวหนุ่ม ไทรศัพท 053-828079
8. พ่อหนานสิงห์ทร กรรณิกา
บ้านช่างเค็ง ไทรศัพท 053-828483
9. พ่อใจ แจ่มแจ่ม
บ้านช่างเค็ง ไทรศัพท 053-485051
10. พ่อหนัว แก้วประเสริฐ
บ้านช่างเค็ง ไทรศัพท 053-828131
11. พ่อหนานสุวรรณ นัคคีย์
บ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ต.ท่าผา

12. อาร์หนานันท์ กุลเม็ง
บ้านยางหลวง หมู่ที่ 6 ต.ท่าผา
13. พ่อหนานอินทร์ทอง เจริญโรจน์
บ้านป่าแดด หมู่ที่ 7 ต.ท่าผา
14. พ่อบุญศรี โดยบุญ และคณะ
วัดกองกาน บ้านกองกาน ต.แม่ศึก
15. พ่อน้อยดีบ โมตาลี
บ้านกองแขกเหนือ ต.กองแขก
16. แม่อุ้ยหนัว คำมูล
บ้านพร้าวห่ม ม.6 ต.ช่างเคิ่ง
17. แม่อุ้ยดี ปิงกุล
บ้านช่างเคิ่ง ม.12 ต.ช่างเคิ่ง
18. พี่เรือนมูล แจ่มแจ้ง
บ้านช่างเคิ่ง ม.12 ต.ช่างเคิ่ง
19. พี่อำพร ปิงกุล
บ้านช่างเคิ่ง ม.12 ต.ช่างเคิ่ง
20. พี่ลุน แก้วประเสริฐ
บ้านช่างเคิ่ง ม.12 ต.ช่างเคิ่ง
21. พี่เจริญ สมยศ
บ้านช่างเคิ่ง ม.12 ต.ช่างเคิ่ง

ขอขอบคุณ

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง กับผู้ให้ข้อมูลตามรายชื่อที่แนบในหนังสือนี้ ตลอดถึงผู้ให้ข้อมูลท่านอื่นๆ ที่มิได้ กล่าวถึง

ขอขอบพระคุณและขอแสดงความมุทิตาจิต ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา 2 ท่านที่ได้เมตตาแนะนำแก้ไขให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการ ผู้ตรวจสอบต้นฉบับตลอดถึงครูโรงเรียนเมืองเด็กวินที่ช่วยจัดพิมพ์ต้นร่างและตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้น

อาจารย์ที่ปรึกษา

1. ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

2. คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

คณะกรรมการตรวจต้นฉบับ

1. อาจารย์บุญทอง มุทุมล

ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

2. นายแสวง ดั่งทรง

เลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

3. นายบัลลังก์ จันทบูรณ์

ผู้ช่วยเลขาธิการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

4. อาจารย์บุญสม วุฒิคุณ

กรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

5. อาจารย์ขจร กาพย์ไชย

กรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

6. อาจารย์ทศพร จันทรประณีต

กรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

พระสงฆ์ ฟอซทออง พอซทออง ในวันตรวจสุขภาพชุมชนแห่งสือเล่มนี้

ประวัติผู้เขียน

ฝอยทอง (สมบัติ) สมวธา

เกิด วันที่ 27 มีนาคม 2484 ที่ อำเภอแม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่

ครอบครัว สมรสกับนายบุญยัง สมวธา
มีบุตร 2 คน

1. นายพนตล สมวธา (ถึงแก่กรรมเมื่อ 29 สิงหาคม 2545)

2. นายกฤษดา สมวธา เป็นผู้จัดการโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา

การศึกษา จบประถมศึกษาปีที่ 4 ที่อำเภอแม่แจ่ม

จบประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงโรงเรียนการช่างสตรีเชียงใหม่

การทำงาน พ.ศ. 2505-2526 รับราชการสังกัดกรมสรรพากร กระทรวงการคลัง

พ.ศ. 2528 ก่อตั้ง “โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา” (เจ้าของโรงเรียน)

พ.ศ. 2539 เดือนธันวาคม ลาออกจากราชการ

งานสังคม เป็นรองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม

เป็นกรรมการกิ่งกาชาดอำเภอแม่แจ่ม

เป็นกรรมการปริกษาสหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่ม

เป็นกรรมการ/เหรัญญิกมูลนิธิพัฒนาอำเภอแม่แจ่ม

งานศาสนา เป็นกรรมการศึกษาชั้นพื้นฐานโรงเรียนปริยัติธรรมศึกษาอำเภอแม่แจ่ม

ทั่วไป ไม่เคยเขียนหนังสือ แต่มีหนังสือเป็นเพื่อนแท้ตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน

อ่านและซื้อหนังสือทุกประเภทที่ชอบ นักเขียนที่ซื้อหนังสือทุกเล่มคือ หลวงวิจิตร
วาทการ, ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, อาจารย์สมศรี สุขุมลันนท์,
คุณหมอไอศิตรี ท่าราบ, นายชวน หลีกภัย, หม่อมรา มะลิลา, มาลา คำจันทร์,
คุณรัชวาลย์ ทองดีเลิศ, วินทร์ เลียววาริณ และนายโต้งอรรถชัย อนันตเมฆ

หนังสือ “เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” เขียนขึ้นมาด้วยจิตสำนึกรัก
แผ่นดินเกิด มีหลายสิ่งหลายอย่างมากมายที่อยากรักษาหวงแหนไว้ให้กับลูกหลาน
ได้สืบสานสิ่งที่ดี เพื่อเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษมิให้สูญหายไปตามกาลเวลา

“แม่แจ่มงดงาม เพราะยังคงความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองไว้ได้มากกว่าเมืองอื่นๆ เราอาจพบเห็นวิถีชีวิตที่งดงาม มีมนต์ขลังราวเมืองลับแลอันลึกลับ และเร้าใจจากสองข้างทางที่เราผ่านไปในเมืองหลังเขาแห่งนี้ หน้าหนาวสายส่ายพวยน้ำค้าง เราอาจพบแม่เฒ่าเกล้าผมมวยมีผ้าผวยพาดบ่าออกมาตากแดดอุ่นที่ลานบ้าน อาจได้เห็นพ่อเฒ่าคาบบุยาหรือขี้โยควั่นกุยอยู่กลางแดดอุ่น ช่างๆ กันนั้น อาจได้เห็นหลานน้อยหน้าเป็นมุกเป็นโคลไ้พึดกับหมา

แม่แจ่มมีความดี ความงามอยู่ในตัว กลัวแต่ว่าจะรักษาไว้ไม่ได้ยินยาว กลัวการท่องเที่ยวจะทะลักทลายเข้า แล้วแม่แจ่มก็จะสูญเสียความดีงามในตัวเองไปเหมือนเมืองอื่นๆ ทั้งนี้ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับคนแม่แจ่มเองว่าจะเลือกเป็นอะไร สุดท้ายก็บอกว่าเมืองหลังเขาทรงเสน่ห์เสมอ เหมือนเมืองลับแล เหมือนสาวโบราณ ลึกลับ ขอให้รักษาไว้เถิด เป็นตัวของตัวเอง อย่าเป็นอื่นเลย”

ISBN 974854433-8

9 789748 544335

มาลา

D.K. CHIANGMAI

กิตติคุณ บรมเกียรติกุล

200.00 บาท

244303001 0004

2443-1/01/2003 0004-E

TEL. (053) 206955-7